

САЩ, АВСТРО-УНГАРИЯ И ЧЕХОСЛОВАШКАТА КАУЗА ЗА НЕЗАВИСИМОСТ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

КРАСИМИРА МАРХОЛЕВА

Krasimira Marholeva. THE UNITED STATES, AUSTRIA-HUNGARY AND THE CZECHOSLOVAK INDEPENDENCE MOVEMENT DURING THE FIRST WORLD WAR

The study presents the Czecho-Slovak movement for independence during the First World War (1914-1918) on the background of the American-Austria-Hungarian relations.

Prior to the outbreak of the war Central Europe was *terra incognita* to the United States. They became interested in this region during the war. The USA regarded the existence of Austria-Hungary as essential to the European balance of power and reliable bulwark against Germany and her dream of *Drang nach Osten*. So the USA attempted to make Austria-Hungary conclude a separate peace as soon as possible. On their side, the Allies would guarantee her territorial integrity. Thus the American policy was in evident contradiction with the Czech and Slovak aspirations for complete national independence.

The Czecho-Slovak resistance abroad was headed by T. G. Masaryk who formulated the national program for liberation of Czechs and Slovaks. His aim was to persuade the politicians and statesmen from the Entente to support the national cause of Czechs and Slovaks. However, neither he, nor the propaganda activities of the American Czechs and Slovaks gave real results.

The American policy toward the Habsburg empire changed as a result of the so called Sixtus affair in April 1918 not as a result of Masaryk's activities abroad. This resulted in a recognition of the Czecho-Slovak national aspirations by the USA and the Entente countries in the summer and autumn of 1918.

Интересът на САЩ към проблемите на Централна Европа започва по време на Първата световна война, когато страната изоставя традиционния за нея изолационизъм и става активен участник в световния конфликт. През първите две години от войната вниманието на американското правителство и общество е насочено повече към Германия, чийто образ става все по-негативен заради започнатата от нея подводна война, отколкото към съдбата на Австро-Унгария. Самото участие на САЩ в Първата световна война се смята от някои историци¹ за „края на американската невинност“, за „революция“ в американската външна политика, до-

като за други² – „естествен и логичен резултат от тяхното развитие през XIX и началото на XX век“, „реализация на една историческа тенденция“.

Двадесет и осмият американски президент Томас Удроу Уилсън (1856–1924) проявява интерес към Централна Европа още през студентските и преподавателските си години, така че по време на Първата световна война той не се „гмурва“ в централноевропейските проблеми напълно неподготвен. Куриозното в случая е, че президентът на държава, която до този момент не е имала трайни политически интереси в Европа, се оказва по-запознат с този регион от континента, отколкото европейски държавници като Дейвид Лойд Джордж и Жорж Клемансо.

По ирония на съдбата роденият във Вирджиния и възпитан в калвинистки дух У. Уилсън, който няма почти никакви контакти с Централна Европа, в края на войната се превръща в своеобразна „икона“ в новопоявилите се държави в този регион и е издигнат от тях на пиедестала на славата. Авторитетът на Уилсън е особено висок в една от държавите наследнички на Хабсбургската империя – Чехословакия, където името му се скандира по пражките улици редом с това на Томаш Гарик Масарик (1850–1937), първият президент на новата република.

Затова основният мотив, от който е продиктуван изборът на научното изследване, е да се даде отговор на въпроса: *Защо президент на държава, който до лятото на 1918 г. подкрепя запазването на Австро-Унгария, след края на войната е акламиран като „освободител“ на малките народи на Централна Европа? Основателна ли е подобна идеализация?*

Целта на изследването е да се представи чехословашката кауза по време на Първата световна война през призмата на отношенията САЩ – Австро-Унгария, както и факторите, допринесли за признаването на чехословашката независимост от американското правителство.

В научната литература публикации за политиката на САЩ спрямо Австро-Унгария се появяват още в междувоенния период³. Едва през 50-60-те години на XX в. излизат и първите сериозни изследвания⁴, като пример за класическо изследване е монографията на В. Маматей⁵, в която американският историк със словашки корени разглежда политиката на САЩ спрямо Източна и Централна Европа по време на Първата световна война в сравнителна историческа перспектива. Друг тип изследвания засягат разпадането на Австро-Унгария в края на Първата световна война и обхващат различни гледни точки – американската⁶, италианската⁷, английската⁸, френската⁹, унгарската¹⁰, чешката¹¹, сръбската¹². В унгарската историография се разглежда ролята на общественото мнение и пропагандния фактор, докато във френската и английската се засяга предимно въпросът за преговорите за сепаративен мир и неуспехът им през април 1918 г. с избухването на т. нар. Сикстова афера.

Част от изследванията разглеждат ролята на личността на последния австро-унгарски император Карл I Хабсбургски, а именно, сондажите му за сключване на мир, закъснелите и в крайна сметка оказали се неуспешни опити за реформиране на империята¹³. Публикациите от последното десетилетие на XX в. акцентират повече върху ролята на

пропагандния фактор¹⁴ в разрушаването на Хабсбургската империя. Авторите анализират въздействието на пресата върху формирането на американското обществено мнение, както и пропагандната дейност на чешки политици¹⁵ или американски общественици¹⁶, насочена срещу Дуалистичната монархия.

Съветската историография разглежда разпадането на Австро-Унгария като резултат от вътрешни причини (класовата борба, надигането на социално недоволство)¹⁷ или вследствие на въздействието, което болшевишката революция оказва върху „националноосвободителното и революционното движение“ на „угнетените народи“ на Австро-Унгария¹⁸. В чехословашката марксистка историография се лансира схващането, че не обсипаното със звезди знаме, а червената звезда на Великата октомврийска социалистическа революция вдъхновила чехите в борбата им срещу Австро-Унгария¹⁹.

В българската историография предмет на научни изследвания са предимно американската мирна програма по време на Първата световна война²⁰, отношенията между САЩ и държави от съглашенската коалиция²¹, както и между САЩ и България през разглеждания период²². Засегнати са и въпроси, проследяващи основните тенденции в американската външна политика преди Първата световна война²³.

Ролята на САЩ в създаването на Чехословакия също е предмет на анализ и оценка в историографията. В американската²⁴ се застъпва тезата за решаващото значение на корпуса в Сибир, докато в чехословашката²⁵ акцентът пада не само върху „военния аргумент“, но и върху политиката на САЩ спрямо Австро-Унгария.

Популяризирането на чехословашката кауза за независимост в САЩ обикновено се свързва с дейността на Т. Масарик там по време на Първата световна война. Той си спечелва известност сред американските интелектуални среди още преди войната, но не като политик и лидер на малката Реалистична партия, а като професор от Карловия университет. Това се дължи не само на женитбата му с американката Шарлот Гарик, но и на изнасянето на лекции по славянска история и култура в Чикагския университет. Дейността на Т. Масарик в годините на войната е съсредоточена в Западна Европа, където, според него, ще се реши изходът на военния конфликт. Най-големите си успехи той постига в САЩ през пролетта и лятото на 1918 г. Там Т. Масарик издава известната Декларация за независимост, а четирите му срещи с У. Уилсън доизграждат образа му на „освободител“ на чешкия и словашкия народ и защитник на демократичните ценности. В историографията преобладават изследвания, посветени на дейността му в Лондон и Париж²⁶. Част от авторите се спират върху престоя му в Русия, свързана със създаването на чехословашкия корпус²⁷, а други – върху дейността му в САЩ, където неговата задгранична дейност се увенчава с успех²⁸.

В българската историография първите изследвания за Томаш Масарик се появяват още през междувоенния период²⁹. В тях се акцентира предимно върху живота и личността на първия президент на Чехослова-

кия, оценките за него съдържат елементи на безкритичност и апология. Публикациите за него през 90-те години на XX в. дават сравнително обективна оценка за него като учен и политик с международна значимост³⁰. Научните изследвания в българската историография, посветени на създаването на Чехословакия, са малко³¹. В тях се акцентира върху емигрантската политика на Т. Масарик и политиката на Съглашението спрямо Австро-Унгария по време на войната, както и върху периода на Парижката мирна конференция.

Използваните непубликувани документи от чешките архиви* създават по-пълна представа за дейността на Т. Масарик в САЩ, по-специално контактите му с американското правителство и с живеещите там чехи и словаци. Изследванията, посветени на дейността на чешките и словашките организации в САЩ – Бохемският национален съюз (БНС) и Словашката лига, обхващат част от военновременния период³², представят в по-схематичен вид дейността им³³ или се спират на ролята на отделни личности³⁴.

1. ЧЕШКИЯТ И СЛОВАШКИЯТ ВЪПРОС – СЪЩНОСТ, ОСОБЕНОСТИ, ЕВОЛЮЦИЯ

Чешките и словашките земи съставляват ядрото на Хабсбургската империя още от 1526 г. Затова от историческа и географска гледна точка тяхното разположение става опорната точка, от която зависи оцеляването на Австро-Унгария. Ако тези земи бъдат откъснати, империята ще се свие до Австрия и Централна Унгария, съюзът между тях ще загуби смисъл, тъй като целта на аусглайха е да се държат в подчинение другите народи. Даже след евентуална загуба на Галиция, Буковина, Трансилвания, Хърватска, Словения и италианските земи Австро-Унгария ще остане най-силната държава между Русия и Германия. Следователно чешкият и словашкият въпрос се оказват ключови за оцеляването на империята, а в по-широк аспект – за цялостната реорганизация на Източна и Централна Европа³⁵. Затова европейските велики сили разглеждат Австро-Унгария като необходима и естествена бариера срещу евентуална немска експанзия на Балканите и в Централна Европа и като гаранция за европейското равновесие. В този смисъл е и изказването на британския политик лорд Палмерстън в средата на XIX в.: „Политическата независимост и свобода на Европа са свързани със запазването на Австрия и териториалната ѝ цялост като голяма европейска сила. Всичко, което води до възможното ѝ отслабване, представлява опасност за Европа.“³⁶

*Изказвам своята благодарност на професора от Карловия университет в Прага Ян Рихлик, който направи възможно моето пребиваване в Прага през април и юни 2003 г., по време на което имах възможност да работя в Архива на Института „Томаш Гарик Масарик“ и Военния исторически архив.

Изказвам благодарност и на Фулбрайтовия стипендиант полк. о.р. ст. н. с. II ст. д-р Димитър Минчев, който ми предостави документи от архива на Хувървия институт, Станфорд, САЩ.

До Първата световна война няма чешки и словашки иредентизъм, какъвто се наблюдава при немците, поляците, румънците, италианците и сърбите. В програмите на чешките политически партии присъства австро-славистската идея, според която Австро-Унгария се явява най-добрият гарант за съществуването на чешките земи, но при положение, че бъде федерализирана³⁷. Тази идея е лансирана за пръв път от чешкия журналист Карел Хавличек-Боровски през 1846 г.: „Австрийската монархия е най-добрата гаранция за запазване на нашата и на илирийците националности.“³⁸ Две години по-късно тази концепция ще бъде доразвита от чешкия политик Франтишек Палацки, който подчертава стратегическото значение на Хабсбургската империя за запазване баланса на силите в Европа: „Ако Австрия не съществуваше, трябваше да я създадем.“³⁹

Водещ принцип в идеологията на словашките консервативни политически кръгове е русофилството, а сътрудничеството с чехите е предимно в сферата на културата. Католическият свещеник Андрей Хлинка застава начело на движението за словашка културна и политическа автономия в рамките на унгарската част на империята. Тази концепция намира място в изработения през 1861 г. „Меморандум на словашкия народ“⁴⁰. До Първата световна война представителят на аграрното течение в Словашката народна партия Милан Ходжа също се надява словаците да получат автономия в рамките на федерализирана Австро-Унгария. Затова не е случаен фактът, че той се намира в близкото обкръжение на престолонаследника Франц Фердинанд, който също чертае подобни планове за бъдещето на империята⁴¹. От своя страна либералните словашки кръгове (т. нар. група на хласистите, по името на печатния им орган „Хлас“) възприемат идеята за чешко-словашко сближение в политическо отношение и издигат идеята за единен „чехословашки“ народ. Затова те разглеждат словашкия въпрос като съставна част от чешкия.

Между чехите и словаците съществуват различия в тяхната история, икономическо, социално, политическо и културно развитие. В официалните унгарски документи от това време даже не се среща понятието „Словакия“, а терминът „Горната земя“. Словаците са много религиозни, не проявяват голям интерес към националното си бъдеще, тъй като не получават възможност да го покажат. Обратно, в чешките земи се наблюдава активен политически живот, намерил отражение в многопартийната система.

Докато през втората половина на XIX в. вече не може да се говори за национално потисничество върху чехите в истинския смисъл на думата, същото не може да се каже за словаците в Унгария – там има целенасочена политика на маджаризация. Въпреки това, чехите нямат еднакви права в Хабсбургската монархия и тяхното влияние върху политическия живот на империята не е голямо. За разлика от поляци и унгарци, няма чехи, които да заемат висши длъжности на правителствено ниво или да бъдат назначавани на дипломатическа служба (изключение правят Йозеф Кайзл, министър на финансите, и лидерът на младочешката партия Карел Крамарж (1860–1937), заместник-председател на австрийския парламент през 1897 г.)⁴².

Представителите на западноевропейското и русофилското крило в чешкия политически живот Томаш Гарик Масарик (лидер на Реалистичната партия и професор в Карловия университет) и Карел Крамарж изключват независимо съществуване на чешките земи и подкрепят идеята за постепенна федерализация на Австро-Унгария. В статиите си за австро-унгарската външна политика през февруари 1899 г. („Бъдещето на Австрия“ в „Ревю дьо Пари“) и през октомври 1902 г. („Европа и чешкия въпрос“ в „Нешпънъл Ривю“) последният посочва необходимостта от силна и независима Австрия в европейския баланс на силите: „Една силна в международно отношение Австрия, твърдо противопоставяща се на пангерманските планове, представлява европейска необходимост – условие за запазване на европейското статукво.“⁴³ Втората статия по-късно е препечатана в лондонския „Таймс“ със съдействието на британския журналист У. Стийд, който я нарича „първата важна дискусия на този аспект от важния европейски спор, която до този момент е предлагана на британската общественост“⁴⁴.

Чешкият въпрос е формулиран и в една от речите на Томаш Масарик по време на предизборната кампания през 1907 г.: „Знаем, че няма да получим независимост; затова ще се стремим към преобразуване на австрийската държава, за да ни бъде полезна от национална и политическа гледна точка.“⁴⁵ Той лансира идеята за прилагане на швейцарския модел в Хабсбургската империя, посочвайки предимствата на многонационалната държава в икономически и стратегически аспект при положение, че тя не е средство за потисничество.

В навечерието на Първата световна война, ако чехите са малко познат, то словаците са напълно неизвестен народ в Европа. В европейската преса проблемът за чешкия национализъм намира твърде малко място за разлика от полския, унгарския, италианския. Бохемският аристократ и дипломат от кариерата граф Франц Лютцов се опитва да популяризира чешката история и чешките политически аспирации, публикувайки в Лондон през 1896 г. историческо изследване за Бохемия, а през 1905 г. статията „Бохемия и конфликтът между Австрия и Унгария“ в „Уестминстър Газет“. Той остро критикува дуализма от 1867 г. като основна причина за политическата криза в Австро-Унгария и в този смисъл изразява идеята, че „автономно бохемско кралство под Хабсбургска власт ще допринесе, особено в този момент, за мира в Европа и запазване на европейското политическо равновесие“⁴⁶.

Войната окончателно разрушава австро-славистката концепция на чешките партии, а с това и надеждата, че Австро-Унгария ще се федерализира. След разговор с австрийския финансов министър Кьорбер Т. Масарик се убеждава, че при една победна за Централните сили война, в Австро-Унгария ще се засили германизацията и централизацията, което е равносилно на германско господство в Централна Европа⁴⁷. Другото съображение, което кара чешкият професор да започне борба срещу Хабсбургите, е неговата увереност, че старата империя няма да преживее войната. Затова той залага на „съглашенската карта“ и още в началото на войната се заема с популяризиране на чехословашката кауза пред съглашенските лидери.

През декември 1914 г. Т. Масарик напуска Прага и страната, без да подозира, че ще се завърне чак след четири години, когато Австро-Унгария вече е престанала да съществува. Той насочва усилията си към организиране на задгранична съпротива срещу империята на Хабсбургите, тъй като, по думите му, „...в страната, както скоро се убедих, не беше възможна нито насилствена революция, нито радикална опозиция“⁴⁸. Според него съглашенските правителства и западноевропейската общественост трябва да бъдат убедени, че интересите на Съглашението изискват разпадането на Австро-Унгария и създаване на независими държави на нейно място. Тези идеи на Т. Масарик лягат в основата на меморандума му „Независима Бохемия“ от пролетта на 1915 г., който може да се смята за програмата на чешко-словашкото задгранично движение за независимост⁴⁹.

Оглавяваната от Т. Масарик задгранична съпротива добива организиран вид след идването на Едвард Бенеш (1884–1948) в Париж през есента на 1915 г. Там се създава организацията Чешки задграничен комитет (ЧЗК). На 14 ноември 1915 г. в Париж той издава официална декларация, с която обявява война на Австро-Унгария и иска създаване на самостоятелна чехословашка държава в историческите граници на двата народа (чехите и словаците). „Ние се борим за напълно независима чехословашка държава.“ „Чешкият народ е дошъл до заключението, че трябва да поеме съдбата в собствените си ръце.“ „Ние изгубихме цялото доверие в жизнеспособността на Австро-Унгария и вече не признаваме правото ѝ на съществуване.“⁵⁰ След идването на словака с френски паспорт Милан Шефаник (1880–1919) се оформя своеобразен чешко-словашки „триумвират“, който полага основите на Чехословашкия национален съвет (ЧНС) през 1916 г. със седалище в Париж и с председателства в големите европейски столици. Т. Масарик става негов председател, словакът М. Шефаник – заместник-председател, а Е. Бенеш – секретар. Неговата дейност в Западна Европа се изразява в три форми – 1) пропаганда; 2) политическа и дипломатическа дейност; 3) създаване на армия от чешки и словашки военнопленници.

В основата на програмата на Масарик за създаване на независима Чехословашка държава лежи концепцията за съществуването на единен чехословашки народ. Лансирайки тази идея, чешкият лидер се ръководи от няколко съображения: 1) неговото дълбоко лично убеждение още преди войната, че словаците са клон на чешката нация; 2) Съглашението трябва да бъде убедено за неизбежността да се унищожи Австро-Унгария като многонационална държава и на нейно място да се създадат национални държави (между които и Чехословашка). Ако чехите и словаците бъдат представени като два отделни народа, Съглашението едва ли ще приеме идеята една многонационална държава (Хабсбургската) да бъде заменена с друга (Чешко-словашка, да не говорим за 3-милионното германско малцинство); 3) германският въпрос – „сливането“ на чехи и словаци в един „чехословашки“ народ би компенсирало донякъде тримилionното германско малцинство⁵¹.

Британските управляващи кръгове не желаят да приемат за своя цел разпадането на Австро-Унгария. Нещо повече – тогавашният британски

премиер Хърбърт Аскуит и други британски политици се страхуват, че евентуалното разделяне на Австро-Унгария ще доведе до поява на руски сателити в Централна Европа⁵². Така че в английската столица, където прекарва по-голямата част от войната, Т. Масарик намира идейна подкрепа предимно сред интелектуалните кръгове в лицето на У. Стийд и 34-годишния шотландски историк Р. Ситън-Уотсън, известен с книгите и статиите си за националния проблем в Хабсбургската монархия. Той започва да издава седмичното издание „Нова Европа“, чийто първи брой се появява на 19 октомври 1916 г.⁵³ В него се очертават целите, които си поставят издателите на списанието: да се пропагандира освобождаване на потиснатите народи в Централна и Източна Европа от германска и унгарска власт. Това се явява един своеобразен отговор на пангерманските проекти за „Средна Европа“ (*Mittleuropa*) и „Берлин–Багдад“⁵⁴.

Франция също от началото на войната разглежда съхраняването на Австро-Унгария като необходимо условие за запазване баланса на силите в Европа. Самият Жорж Клемансо заявява в началото на войната: „Уви, трябва да имаме смелостта да признаем, че когато влязохме във войната, нашата програма не включваше освобождение.“⁵⁵

Руските управляващи кръгове също не поемат ангажимент в подкрепа на независима чехословашка държава, макар да изразяват симпатия към каузата на чехи и словаци за независимост. Най-много, което те обещава, е превръщането на Австро-Унгария в триалистична монархия, състояща се от три части – Чехия, Австрия и Унгария⁵⁶. Друга съществена причина царското правителство да не се ангажира с подкрепа на чешкото и словашкото движение за независимост е опасността от създаване на прецедент, който може да доведе до откъсване на различни народи от Русия. Подобна политика би означавала бумеранг за Романовата династия.

„Рекламирайки“ чехословашката кауза, ЧСНС се опитва да убеди правителствата на държавите от Съглашението, че е в техен интерес да се ангажират с реорганизацията на Европа на демократичен принцип, като подкрепят освобождението на народите от чужда власт. В желанието си да бъде по-убедителен, чешко-словашкият „триумвират“ (Масарик, Бенеш, Щефаник) изтъква традиционната за великите сили концепция за „европейско равновесие“. Именно опасността от германската експанзия е общото в програмата на ЧСНС и държавите от Съглашението. Така например пред френския външен министър Аристид Бриан Томах Масарик очертава план за реорганизиране на Централна Европа посредством освобождение на малките народи и обяснява, че този план отговаря на интересите на Франция и другите съглашенски държави. Той подчертава, че унищожаването на Австро-Унгария ще означава „да се удари Германия по уязвимото ѝ място, разрушавайки така плана ѝ за централноевропейска държава“⁵⁷. По-важното е, че другият „елемент“ от програмата на задграничната организация на чехите и словаци – как тази опасност да бъде елиминирана, не се приема от Съглашението. Докато първите смятат, че разпадането на Австро-Унгария и появата на независими славянски държави на нейно място ще се окажат надеждна барие-

ра срещу „Drang nach Osten“ (експанзия на Изток – б. м. К. М.), то Англия и Франция разглеждат запазването на Хабсбургската империя като най-сигурното средство за спиране на германската експанзия.

Друг елемент от задграничната дейност на ЧСНС е създаването на армия от чешки и словашки доброволци. Самият Т. Масарик още в началото на войната заявява: „Нито Съглашението, нито Виена ще останат безучастни към нас, ако имаме войска... Без военна борба няма да получим нищо от никого.“⁵⁸ Страната, в която е най-вероятно създаването на подобни военни части, е Русия, където има голям брой военнопленници, които се предават доброволно в плен още в началото на войната. През август 1914 г. Руското министерство на войната одобрява създаването на подобни формирования, които по-късно образуват чешка дружина. Пораженията, които Франция търпи на Западния фронт, допринасят за създаването на самостоятелна чехословашка армия⁵⁹ в Русия.

Центърът на чешко-словашката задгранична съпротива неслучайно се намира в Западна Европа. Там е дипломатическият и военен център на войната. Всеобщо е убеждението, че макар и световна, войната ще се реши на европейския континент. По това време САЩ не са смятани за важен политически фактор – страната остава настрана от световния конфликт почти три години, продължавайки традиционната си политика на изолационизъм. Това убеждение се споделя и от самия Масарик. През септември 1914 г., в писмо до своя приятел, живеещият в САЩ чех Емануел Воска, той заявява: „...трябва да остана в Европа, където да работя – в Америка ще бъде безполезен.“⁶⁰ С течение на войната ролята на САЩ в европейския конфликт започва да се усеща все по-осезаемо – първо на дипломатическата сцена, а после и като активен участник във войната. Именно във военновременния период САЩ започват да проявяват интерес към Централна Европа и по-специално към Австро-Унгария и нейните народи.

2. ПОЛИТИКАТА НА САЩ СПРЯМО АВСТРО-УНГАРИЯ ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ГОДИНИ НА ВОЙНАТА (1914 – НАЧАЛОТО НА 1916 Г.)

Дипломатическите отношения между Вашингтон и Виена се установяват през 30-те години на XIX в.⁶¹, но първите политически контакти датират от времето на революциите през 1848–1849 г. По настояване на Лайош Кошут американският пълномощен министър във Виена Уилям Стайлс се опитва да посредничи между него и Франц Йосиф, но без успех⁶². След потушаване на унгарската революция с американска помощ и по покана на американското правителство Лайош Кошут пристига в САЩ. Преди това, по време на престоя си в Турция, той разработва план за Дунавска конфедерация по американски модел, който излага в своето „Обръщение до американския народ“ през 1850 г., публикувано във вестниците „Юниън“, „Нешънъл Ера“ и „Ню Йорк Хералд“ една година по-късно⁶³. По време на 8-месечния си престой в САЩ (1851–1852) Л. Кошут се среща с президента М. Филмор, изнася реч пред Конгреса, пропагандира републикански идеи, стремежи се да изгради (не без успех) в САЩ имиджа за една демократична унгарска държава⁶⁴.

Интересът към Централна Европа намира отражение главно в изследванията на американски учени (Хърбърт Милър, Арчибалд Кулидж), а известни американски личности поддържат връзки с политици от региона. От особено значение е приятелството на Теодор Рузвелт с граф Алберт Апени, което продължава до 1915 г. Последният застава начело на унгарската делегация на среща на междупарламентарния съюз през 1904 г. в Сейнт Луис, Мисури, където предизвиква голямо впечатление с владеенето на английски език. По време на престоя си в Европа Т. Рузвелт посещава Унгария през 1910 г. Той се среща с изявени унгарски политици, произнася реч в Унгарския парламент. Втората визита на А. Апени в САЩ през 1911 г. също има успех. Осъществява контакти с Ендрю Карнеги, видния републиканец Хенри Кабът Лодж и с бъдещия държавен секретар Уилям Браян, произнася реч пред Конгреса – третият чужденец след маркиз Дьо Лафайет и Лайош Кошут, удостоен с такава чест. Тогава за последен път той се среща с Т. Рузвелт⁶⁵. Граф Апени не пропуска случая да „подхрани“ допълнително мита за демократична Унгария чрез изказването си в бостънския клуб „Туенти сенчъри“: „Вашата Статуя на свободата ми напомня за моята родина – Унгария, където, както тук, има граждани от различна националност, които се ползват с еднакви права. Единствената разлика между Унгария и САЩ е формата на управление“⁶⁶.

Двадесет и осмият американски президент Томас Удроу Уилсън не познава други култури и народи освен англосаксонските (за разлика от пътуващия много Т. Рузвелт), нито владее чужди езици. Контактите му с Европа са ограничени. Той не се интересува особено много от международни отношения. С най-голямо влияние в администрацията му се ползва неофициалният му съветник полк. Хауз, който играе ролята на „държавен секретар в сянка“. Първият държавен секретар на У. Уилсън Уилям Дженингс Браян няма опит в международните отношения за разлика от приемника му Робърт Лансинг, който е юрист по образование. Назначаването на втория означава, че американският президент смята да използва държавния секретар като изпълнителен чиновник, чието основно задължение е да оформя речите му в съответствие с протокола⁶⁷. Отношенията между Удроу Уилсън и Робърт Лансинг често са обтегнати, между тях на няколко пъти избухват остри противоречия. В това няма нищо чудно, тъй като е известен фактът за особения и труден характер на американския президент.

Удроу Уилсън проявява за пръв път интерес към проблемите на Хабсбургската империя по време на първата година от следването си в Принстън, когато написва изследване за Ото фон Бисмарк⁶⁸. По-късно, докато работи в университета Уезлиан, през 1889 г. той завършва книгата „Държавата“, смятана за най-стойностния му труд. У. Уилсън посвещава една глава за Австро-Унгария и показва впечатляващи познания по конституционната ѝ структура. Бъдещият 28-и президент на САЩ очертава механизма на управление в Австро-Унгария и анализира етническия триъгълник германци – славяни – унгарци в империята, изтъквайки последните и чехите като най-ревностните радетели за независимост и само-

управление. За унгарците той споменава, че страната им е по-голяма от Бохемия, политически са по-зрели от славянските народи и по-упорити в преследване на своите цели. Затова те успяват да извоюват достойно място в Хабсбургската империя. Макар там само аристокрацията да има граждански права, Унгария е страна на политическите свободи почти колкото Англия⁶⁹. Тази негова симпатия може да се обясни с живия все още мит за Лайош Кошут. Наред с това в главата за Австро-Унгария се споменава за автономния статут на Хърватско, не са подминати и стремите на чехите за автономия: „Нито времето, нито рухването на надеждите са достатъчни да накарат чехите в Бохемия да се примирят с положението си в Австрия... Те искат същата автономия, каквато беше дадена на Унгария.“⁷⁰ Тази фраза по-късно ще се превърне във веруюта на чешката пропаганда в САЩ по време на Първата световна война.

Преди войната Виена не е особено престижен дипломатически пост в очите на много американци. На Уилсън са необходими повече от 6 месеца, за да намери подходящ посланик в лицето на бившия журналист Фредерик Къртланд Пенфийлд. За разлика от другите си колеги, назначени от президента, той има предишен дипломатически опит (работи в посолствата в Лондон и Кайро по времето на президента Кливланд). Другата му „квалификация“ е финансовата помощ, която осигурява за кампанията на Уилсън през 1912 г., както и фактът, че е католик⁷¹. Австро-унгарски посланик в САЩ е дипломатът от кариерата граф Константин Теодор Думба, който отива там през 1913 г. от Стокхолм⁷².

Избухването на Първата световна война се посреща с изненада от повечето американци, но и с облекчение, че страната им е далеч от конфликта. Като цяло американското обществено мнение и пресата са на страната на Съглашението. Просъглашенските симпатии са предизвикани и от отправения ултиматум на Сърбия от Австро-Унгария, нарушаването на белгийския неутралитет. Много американци са убедени, че германският кайзер (наричан „берлинският звяр“) е провокирал войната⁷³. Почти всички членове на кабинета симпатизират на Съглашението. Самият У. Уилсън не само, че е с британски корени (от шотландско-ирландски произход), но и ревностен почитател на английската култура, британските политически институции и държавници като Уилям Гладстон⁷⁴.

Избухването на световния конфликт не променя нищо в отношенията между САЩ и Австро-Унгария. Убийството на Франц Фердинанд в Сараево на 28 юни 1914 г. не предизвиква голямо външно външение в Белия дом, макар че У. Уилсън изпраща съболезнователно писмо на Франц Йосиф, изразявайки дълбокия си шок от „зверското убийство“⁷⁵. Събитията през 1914 г. с нищо не подказват драматичния обрат в отношенията между САЩ и Хабсбургската империя. Нещо повече, австро-унгарските дипломатически представители в САЩ се стремят да спечелят американското обществено мнение на своя страна. Хабсбургската пропаганда в САЩ се ръководи от самия К. Думба. Изпод перото му или под негово влияние се появяват статии във водещи американски издания, интерпретирайки войната от австро-унгарска гледна точка – тя е резултат от безкрайните

сръбски териториални амбиции към Хабсбургската империя, заплахата от страна на Русия срещу ценностите и институциите на западната цивилизация. Според К. Думба за Австро-Унгария тази война е „борба за живот“, насочена срещу „вредните машинации на съседите“⁷⁶. Затова още в началото на войната австро-унгарският посланик призовава всички свои сънародници, намиращи се в САЩ, да се върнат в родината, за да се включат в армията. В отговор на призива издаваният от чехите в Чикаго вестник „Сворност“ посочва, че: „Тукашният австрийски консул има халюцинации, че 75 000 австрийски граждани ще се върнат в Австрия...“⁷⁷ Говори се, че се очакват около 200 000 австрийски доброволци, но още в началото на август става ясно, че броят им е силно преувеличен⁷⁸.

В своята пропагандна кампания Константин Думба е подпомаган от небезизвестния унгарски политик граф Апони. В поредица от статии в „Ню Йорк Таймс“ от началото на 1915 г. той твърди, че войната отдавна е планирана от Русия и насочена срещу Австро-Унгария. Анализирайки тезата на Никълъс Бътлър от Колумбийския университет, че това е „война между демокрацията и автократията“, А. Апони посочва, че ако Великобритания може да се нарече демократична държава, същото не може да се каже за Русия: „Ще повтора отново и отново: тази война е руска, с ясно начертана руска програма за завладяване.“ Накрая той издига идеята за създаване на следвоенна международна организация, „една западна коалиция“, чийто член ще станат САЩ, но не и Русия, която е с „източен манталитет“. Независимо от русофобията си, той не изключва интегриране на Русия в един по-късен етап. Според него това ще стане не в резултат на нейната демократизация, която ще ѝ отнеме няколко века, а защото „жълтата опасност“ от Япония и Китай ще я принуди да търси помощ от Запада⁷⁹.

Своя принос към хабсбургската пропаганда в САЩ дава и австро-унгарският консул в Кливланд Ернст Лудвиг чрез излязлата в началото на 1915 г. книга „Австро-Унгария и войната“. В нея той твърди, че с победата на Съглашението Англия ще загуби своите австро-унгарски и германски потребители, от което да се възползват САЩ⁸⁰.

Бъдещето на Австро-Унгария и евентуалното ѝ разпадане също намира място в американската преса. У. Уилсън прочита една статия в „Ню Йорк Таймс“ в броя от 2 август 1914 г., написана от проф. Алберт Харт от Харвард, смятан за авторитет и „пророк“ в европейската политика. Последният остро критикува виенското правителство за „арогантния и презрителен език“ в ултиматума към Сърбия и подчертава достойния отговор на белградското правителство. Коментирайки статията на проф. Харт, американският президент пише, че колкото повече четете за конфликта, толкова повече се убеждава, че той заслужава да бъде „напълно заклеймен“. Възможното разпадане на Австро-Унгария очевидно не извиква у него съжаление, тъй като, според него, „тя ще се разпадне за доброто на Европа“⁸¹. Тази негативна оценка за Дунавската монархия по-скоро отразява ниския имидж, с който тя се ползва в САЩ, тъй като политиката, която У. Уилсън ще възприеме спрямо нея, не е в посока нейното разрушаване, а изваждането ѝ от войната.

Американският посланик в Лондон Уилям Шарп също представя Австро-Унгария в негативна светлина още в началото на войната – през август 1914 г. той пише, че в основата на войната стои расовата омраза между славяни и тевтонци. Това е твърде благоприятно за Русия – старият Франц Йосиф живее последните си години, а славянските народи на Дунавската монархия са сепаратистично настроени. Наред с това посланикът посочва, че „австрийците механично следват германците“ и „Австрия вече не е смятана от британците за независима сила, а само германска пионка, подобно на Турция и България“⁸². Докладите на американския посланик в Берлин Джеймс Джерард са в подобен дух – след смъртта на Франц Йосиф германците ще извършат държавен преврат, наследникът му ще получи само Австрия, а крал на Унгария и Бохемия ще стане любимият син на кайзера принц Айтел Фриц⁸³.

През януари 1915 г. американският журналист Франк Симондс предрича в „Ню Ригъблик“, че Хабсбургската монархия ще загуби 1/3 от територията си и в крайна сметка ще се превърне в конфедерация от четири държави по американски образец: Австрия, Унгария, Бохемия и Хърватско. Според автора, макар териториалните загуби да са неизбежни, разпадането на монархията може да се предотврати чрез сключването на всеобщ мир. Нейното разделяне ще означава прелюдия към дълги войни между държавите наследнички⁸⁴.

Парадоксално, но факт – самата Хабсбургска империя има голяма „заслуга“ за дискредитирането си в очите на американската общественост. През периода май – декември 1915 г. три инцидента поставят на изпитание отношенията между нея и САЩ. Първият е свързан с потопяването на английския пътнически кораб „Лузитания“ от германска подводница на 7 май край бреговете на Ирландия, в резултат на което загиват около 1200 души, от които 128 американци⁸⁵. Този случай довежда до избухването на първия дипломатически скандал между Дуалистичната монархия и САЩ. След разговор с държавния секретар Уилям Браян К. Думба докладва на австрийското правителство, че „американските ноти, макар и с остър тон, нямат лоша умисъл“, а са формулирани така, че да успокоят американското обществено мнение. Виена изпраща съобщението на Берлин, където външният министър Артур фон Цимерман го показва на американския посланик Джеймс Джерард. Неговият доклад до Държавния департамент дискредитира У. Браян и К. Думба и довежда до оставката на първия⁸⁶. По-късно Републиканската партия ще се опита да извлече дивиденди от случая Браян – Думба по време на кандидатпрезидентската кампания през 1916 г.⁸⁷

Вторият инцидент, известен като „аферата Думба“, води до отзоваването на австро-унгарския посланик от САЩ. Още от началото на войната К. Думба се стреми да осуети производството на боеприпаси в американските фабрики за държавите от Съглашението. Посредством чуждоезични вестници австро-унгарският посланик предупреждава австрийските и унгарски граждани, които работят в американски военни предприятия, че ако се върнат в родината, ще бъдат съдени за държавна измяна⁸⁸. С негово зна-

ние се подготвят саботажни във фабриките, работещи за военните нужди на Антантата. Той планира начело на стачната вълна да застанат американци от ирландски произход⁸⁹. Живеещият в САЩ журналист от унгарски произход Уилям Уорм написва меморандум за виенското правителство, в което се препоръчва как да се саботират доставките за Антантата и го предава на австро-унгарския посланик. Без да го изчете внимателно или да го зашифрова, К. Думба го дава на американския военен кореспондент Джеймс Арчибалд, за да го предаде на граф Буриан. Благодарение на разузнавателната организация на американеца от чешки произход Емануел Воска британските тайни служби залавят меморандума и го публикуват. На 10 срещу 11 септември новият държавен секретар Робърт Лансинг съветва президента да поиска отзоваването на К. Думба. Последният и австро-унгарският генерален консул в Ню Йорк Александър фон Нубер са обявени за *персона нон грата* и отзовани на 8 ноември 1915 г. Ръководител на легацията става австро-унгарският шарже д'афер барон Ерих фон Цвидинек⁹⁰.

Третата криза, която едва не довежда до скъсване на дипломатическите отношения между САЩ и Австро-Унгария, е торпилирането на 7 ноември на италианския пътнически кораб „Анкона“, пътуващ от Неапол за Ню Йорк, потопен вероятно от австро-унгарска подводница⁹¹. Сред загиналите има и 9 американци. Американското правителство настоява Австро-Унгария да признае инцидента за „престъпление“, виновните да бъдат наказани, както и парично обезщетение за пострадалите американци⁹². Удроу Уилсън смята за прибързана оценката на държавния секретар, че САЩ скоро могат да скъсат отношенията си с Дуалистичната монархия. Президентът не вярва, че има достатъчно основания за такава стъпка, тъй като има съмнения чия е подводницата. В изпратената от граф Буриан нота-отговор на Вашингтон на 29 декември австрийското правителство обещава да изпълни американските искания⁹³.

Споменатите по-горе инциденти не само че влошават отношенията между САЩ и Австро-Унгария, но и убеждават американското правителство, че Дунавската империя е „сателит“ на Германия. Всъщност този „образ“ започва да се „изгражда“ още в началото на войната благодарение на докладите на У. Пейдж, а по-късно намира своето „потвърждение“ в тези на американския посланик във Виена Ф. Пенфийлд. Така например, в писмо до У. Уилсън от февруари 1916 г. полк. Хауз цитира получена от него информация за Австро-Унгария: „Пенфийлд потвърждава нашето убеждение, че Австро-Унгария и Турция не са нищо повече от германски провинции. Централната империя се простира от Балтика до Дарданелите и отвъд тях... Желанието за мир (в Австро-Унгария - б. м., К. М.) също преобладава, но там хората са просто пионки в огромната германска военна машина и безпомощни да изразят желанието си подобно на германския войник в окопите.“⁹⁴

Книгата на германския теолог и член на Райхстага Фридрих Науман (1860–1919) „Средна Европа“ също допринася за изграждането на образа на Австро-Унгария. Той лансира тезата, че военният съюз между Германия и Австро-Унгария може да прерасне в политически и иконо-

мически. В бъдещата Централна Европа, в която водеща позиция ще имат германците, Фр. Науман включва и балканските държави. Историческото оправдание на своя план той открива в Свещената Римска империя на германската нация⁹⁵.

Окачествяването на Австро-Унгария като „германска пионка“ не е лишено от основания – по това време сред германските управляващи се разработват планове за по-тясно обвързване между двете страни. Един от тях е на канцлера Бетман-Холвег от есента на 1915 г., в който се предвижда след войната Австро-Унгария да се присъедини към Германия⁹⁶.

През първите години на войната американското правителство все още няма изработена конкретна политика спрямо Дунавската монархия. Макар и смятана за второстепенна воюваща сила и „марионетка“ на Германия, Съглашението и САЩ все още я разглеждат като важен елемент в поддържане на баланса на силите в Европа. Показателен е и фактът, че съглашенска пропаганда в американския печат, насочена срещу Австро-Унгария, на практика няма. Тя се води предимно от живеещите в САЩ поляци, южнославяни, чехи и словаци.

3. ДЕЙНОСТТА НА ЧЕХИТЕ И СЛОВАЦИТЕ В САЩ ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ГОДИНИ НА ВОЙНАТА

Многонационалният характер на Хабсбургската монархия и националните аспирации на живеещите в нея народи са непознати като факт за обикновения американец, макар до началото на XIX в. в САЩ да се преселват значителен брой славяни от Дунавската монархия. След поляците, наброяващи около 2 милиона, най-многобройните славянски групи, заселили се в САЩ, са чехите и словаци, които са малко над 1 млн. души. След Прага и Виена Чикаго се смята за следващия по големина „чешки“ град в света (41 000 чехи). Многобройни чешки колонии има в Кливланд, Питсбърг, Ню Йорк, Тексас, Айова, Дакота. Най-много словаци има в град Питсбърг, щата Пенсилвания, Ню Йорк, района на Големите езера и Средния запад⁹⁷.

До Първата световна война за чехите и словаци в САЩ се знае малко (за обикновения американец първите представляват „интелигентни цигани“⁹⁸!), макар че през първото десетилетие на XX в. в САЩ излизат няколко книги за тяхната история – на Томас Чапек („Словаци в Унгария, славяните и панславизма“), на граф Лютцов („Бохемия. Исторически обзор“), на Емили Балч („Нашите славянски съграждани“), на Уил Монро („Бохемия и чехите“)⁹⁹.

Най-важният американски приятел на чехите в САЩ е богатият индустриалец и филантроп Чарлз Крейн. Той е част от близкото обкръжение на президента У. Уилсън и един от спонсорите на изборната му кампания през 1912 г. Ч. Крейн финансира Института за славянски изследвания при Чикагския университет и заедно с неговия ректор Уилям Харпър и един от основоположниците на славянските изследвания в САЩ Лео Винер има главна заслуга за второто посещение на Томаш Ма-

сарик в САЩ през 1902 г. Тогава последният изнася поредица от лекции за чешката история и култура, като в някои от тях засяга и словашкия въпрос¹⁰⁰. По-късно те ще се превърнат в теоретична основа на политическата му дейност в САЩ през 1918 г.

Американският професор по социология от шведски произход Хърбърт Милър проявява интерес към чехите още преди избухването на Първата световна война. Той въвежда изучаването на чешки език в Чикагския университет, запознава се с Т. Масарик в Прага през 1912 г., окачествявайки го като „един от най-благородните хора, живели някога“. В статиите, които публикува в американски списания, той застъпва тезата, че политическата карта на Европа трябва да бъде променена според националния принцип, за да се избегне избухването на европейски конфликт. Няколко месеца след избухването на Първата световна война, през декември 1914 г., той отпечатва статията „Национализъм в Бохемия и Полша“ в „Норт Америкън Ривю“, в която окачествява убийството на Франц Фердинанд „напълно в унисон с враждебността на славяните“. Тази публикация се оказва първата в САЩ, посветена на чешкия национализъм¹⁰¹.

Скоро след избухването на войната, в края на юли, чехите и словаци организират масови протестни демонстрации в Чикаго в подкрепа на Сърбия под лозунга „Долу австрийския орел!“¹⁰², а през август с. г. – в Сейнт Луис, Ню Йорк, Балтимор¹⁰³. На събранието в Кливланд в края на същия месец присъства бъдещият военен министър на Уилсън Нютън Бейкър¹⁰⁴. Основава се Чешки Червен кръст, по-късно преименуван на Чехословашки помощен комитет. Чешко-американското прес бюро изпраща на английски и американски издания, между които „Дейли Нюз“ и „Чикаго Джърнъл“, статии в защита на Сърбия¹⁰⁵. Още на 25 юли „Чикаго Джърнъл“ пише: „Не е необходим голям дух на пророк, за да се предвиди, че ще се създаде силна сръбска държава, щом жалкият конгломерат, наречен Австро-Унгария, се разпадне.“¹⁰⁶ Вестник „Хласетел“ също предрича крах на вековната империя: „Император Франц Йосиф преживя два наследника на трона, скоро ще преживее и империята си.“¹⁰⁷ На свой ред нюйоркският вестник „Сън“ пропагандира освобождение на чехи и поляци: „Австрия ще изчезне от картата на Европа и на нейно място ще се появят три славянски държави: Полша, Чехия и Сърбо-Хърватско.“¹⁰⁸ Своя глас за независима чешка държава издига и чехът Емануел Воска в началото на октомври в Нюйоркската опера в лекцията си с недвусмисленото заглавие „Чехия ще бъде република“¹⁰⁹.

До началото на войната чехите в САЩ нямат единна организация, която да бъде изразител на техните интереси и национални тежнения. На 18 август 1914 г. се създава Бохемският национален съюз (БНС) със седалище в Чикаго и с председател чикагският лекар д-р Лудвиг Фишер. За главна цел организацията си поставя „да пропагандира идеята за национална свобода, основана на историческите, естествените и човешки права на чехословашкия народ в Чехия, Моравия, Силезия и Словакия“¹¹⁰. Към началото на 1916 г. БНС вече има 57 местни организации в САЩ.

една година по-късно те вече наброяват 154, между които Кливланд, Ню Йорк, Омаха, Оклахома, Сан Франциско, Сейнт Луис. Създадени са филиали даже в Канада и Южна Америка¹¹¹.

Словаците в САЩ се опитват да придадат на словашкия въпрос европейско звучене още през 1895 г., предлагайки да се свика в Париж общославянски конгрес. В края на 1899 г. те изработват меморандум, който изпращат на унгарското правителство. В него те критикуват неравноправното положение, в което са поставени сънародниците им в Словакия. Пет години по-късно, когато унгарският парламент изпраща в САЩ делегация за среща на междупарламентарния съюз в Сейнт Луис начело с граф Апони, словаците в САЩ изработват и връчват на последния меморандум, в който протестират срещу затварянето на словашките училища в Транслейтания, изселването на словашки деца от „Горната земя“ (т. е. Словакия), съдебните процеси срещу словашки политици, както и срещу съществуващия изборителен закон в страната. В края на меморандума се посочва, че именно поради тези причини около 500 000 словаки емигрират в САЩ. По време на второто посещение на Апони в САЩ живеещите там словаки организират протестни демонстрации¹¹². През 1914 г. създадената през 1907 г. Словашка лига с председател Алберт Маматей формулира своята политическа програма. Конкретен повод за това е посещението на граф Михай Карои в САЩ през април 1914 г., по време на което, в разговор със словашки имигранти, се обявява за въвеждане на всеобщо изборително право в Унгария, но и за централизирана унгарска държава, в която да се говори само на унгарски език. Второто негово изказване (поради това словаците го оприличават на унгарския националист граф И. Тиса) става повод за провеждане на няколко конференции между май и септември с. г., организирани от Словашката лига, в резултат на които през септември се изработва „Меморандум на Словашката лига в Америка, издаден от името на американските словаки в подкрепа на словаците в Унгария“¹¹³. Той е съставен въз основа на проекта за словашка автономия в границите на Унгария от 1861 г. Словашкият историк Д. Ковач го окачествява като първия ясен сигнал за „развод“ с унгарците¹¹⁴. По повод меморандума председателят на лигата Алберт Маматей в интервю пред чикагския вестник „Сворност“ заявява: „Според личното ми мнение, за нас, словаците, е най-добре да работим в съюз с чехите и като резултат след края на войната да се създадат „Съединени чешко-словашки държави“, в които да влизат Чехия, Моравия, Силезия и Словакия. С Чехия бихме образували един държавен федеративен съюз, но ще имаме свое самоуправление, в което чехите няма да имат право да се месят така, както Илинойс и Пенсилвания не могат и не смеят да се месят във вътрешните работи на щата Ню Йорк.“¹¹⁵ Заявлението отразява влиянието на държавнополитическото устройство на САЩ върху словашките проекти за решение на словашкия въпрос, като се започне от наименованието на бъдещата държава и се стигне до отношенията чехи – словаки в нея. Това свое становище Алберт Маматей повтаря и през декември 1914 г., добавяйки, че словаците ще настояват за самоуправление без

значение в коя държава ще бъдат след края на войната – Русия, Чехия или Унгария. Най-куриозното в изказването му е, че в Унгария щели да се чувстват по-сигурни, отколкото в Чехия, тъй като в последната вероятността да бъдат асимилирани в езиково отношение е много по-голяма, отколкото в Унгария¹¹⁶.

Като цяло обаче повечето словаци споделят мнението, че трябва да се обединят с чехите в обща държава. Още през август 1914 г. в. „Свободност“ лансира идеята да се създаде чешко-словашка федерация от швейцарски тип. През март 1915 г. Словашката лига в Питсбърг, а в началото на април с. г. представители на чешки и словашки организации в САЩ обсъждат идеята за съвместна дейност¹¹⁷. В резултат на 1 юли 1915 г. се създава Чешко-словашки комитет, в който влизат Л. Фишер и словака Стефан Осуски. Комитетът си поставя за задача да установи контакти със сърби и хървати с цел да координират действията си в името на общата кауза – разрушаване на Австро-Унгария¹¹⁸. В следващите няколко месеца идеята за по-тясно сътрудничество между чешките и словашките организации в САЩ придобива по-конкретно измерение. На 22 октомври 1915 г. се провежда среща в Кливланд, на която БНС и Словашката лига полагат официално основите на съвместната работа¹¹⁹. В сключеното споразумение между двете организации (27 октомври) се заявява, че тяхна цел е „обединението на чешкия и словашкия народ във федеративен съюз от държави с пълна автономия на Словакия“¹²⁰.

През февруари 1916 г. Словашката лига изпраща като свой представител в Европа словака Стефан Осуски. Той е инструктиран да лансира тезата за съществуването на отделен словашки народ в противовес на идеята за „чехословакизма“, да работи в духа на Кливландската спогодба. При срещата си с Едвард Бенеш в Париж той изразява несъгласие с наименованието „Чешки Национален комитет“ – за словациите в САЩ подобен „пропуск“ е недопустим. По негово настояване ръководената от Т. Масарик задгранична организация се преименува на ЧСНС¹²¹.

Подобно на Т. Масарик, чехите и словациите в САЩ също изтъкват необходимостта от създаване на независима държава. За разлика от него последните отхвърлят идеята на „чехословакизма“, подчертавайки съществуването на отделна словашка народност. Въпреки това, между двата центъра на задграничната съпротива няма такава липса на разединение, каквото се наблюдава сред движението за създаване на Южнославянска държава, където съществуват две течения – на Никола Пашич за „Велика Сърбия“ и на Анте Трумбич за федеративна Южнославянска държава.

Важно доказателство за тясното сътрудничество между ЧСНС в Париж и чехите и словациите в САЩ е споменаването на съществен, но премълчаван в историографията аспект от дейността на БНС и Словашката лига по време на войната – финансирането на емигрантската дейност на Т. Масарик, Е. Бенеш и М. Щефаник. Двете организации (БНС и Словашката лига) набират средства сред живеещите в САЩ чехи и словаци. Финансовите им нужди не са от най-скромните – Т. Масарик пише на Е. Воска, че на година ще му трябват 50 000 долара¹²². През декември

1914 г. той пише, че е получил чек за 1000 долара¹²³, през ноември 1915 г. Е. Воска изпраща на Т. Масарик 18 000 долара, същия месец последният благодари за получени 5000 долара¹²⁴. През 1917 г. председателят на ЧНС получава от БНС значителни за времето си финансови средства: януари – 38 120 долара, февруари – 14 272, март – 19 060, август – 20 000, декември – 50 000¹²⁵.

Освен че финансират емигрантската дейност на Т. Масарик, чехите и словаците в САЩ още от самото начало на войната полагат усилия да установят контакти със съглашенските дипломатически представители в САЩ, започват пропагандна дейност и организират разузнавателна служба.

С посредничеството на френския консул в Чикаго на 4 ноември 1914 г. БНС изразява в писмо до френския президент Р. Поанкаре своята подкрепа¹²⁶. Когато делегация на белгийското правителство посещава САЩ, БНС ѝ връчва декларация-протест срещу „потъпкване на белгийската независимост от краката на узурпатора“. По същото време Чешко-американският комитет, друга организация на чехите в САЩ, посещава руския и английския посланик във Вашингтон и ги уверява „в съпричастността на чешкия народ към Съглашението“¹²⁷. В знак на лоялност към американското правителство на 21 април 1915 г. на събрание в Ню Йорк БНС приема декларация, адресирана до президента Уилсън, в която се подкрепя американската политика на неутралитет¹²⁸. В подобен дух е и изпратената до държавния секретар декларация през август с. г.: „Ние дълбоко симпатизираме на чешкия народ, който е принуден да пролива кръвта си за нещо, което смята за несправедливо и което е против интересите на чехите. Вярваме, че краят на войната ще им донесе независимост. Ние обаче сме преди всичко граждани на Съединените щати и като такива напълно одобряваме техния мъдър държавнически курс.“¹²⁹

През 1916 г. чешките аспирации за пръв път са чути в Американския конгрес. Още през февруари с. г. конгресменът Майър Лъндън внася проекторезолюция в Конгреса, в която настоява американският президент да свика конференция на неутралните държави с цел да бъдат формулирани мирните условия, които да бъдат представени на воюващите държави. На свой ред Камарата на представителите внася предложението в Комисията по външна политика, която, съгласно американската практика, нарежда публични слушания на представители от малцинствата, тъй като едно от пропагандните мирни условия е самоопределението на народите. За свой представител БНС избира чешкия юрист с американски паспорт Карел Перглер. На 26 февруари 1916 г. той се явява пред Комисията по външна политика към Камарата на представителите, излагайки чешките аспирации за независимост¹³⁰. К. Перглер цитира параграфа от книгата на Уилсън „Държавата“, отнасящ се за чешките стремежи към независимост: „Нито времето, нито рухването на надеждите са достатъчни да накарат чехите в Бохемия да се примирят с положението си в Австрия... Те искат същата автономия, каквато беше дадена на Унгария.“ Този пасаж става веруюто на чешката пропаганда в САЩ и бива отпечатан в първия

брой на „Бохимитън Ривю“¹³¹. Малко по-късно К. Перглер изнася същата реч и пред законодателните събрания на няколко американски щата – Тексас, Небраска, Масачузетс, Айова¹³². Особено голям успех той постига с лекцията си „Чешките аспирации и надежди“ в университета в Минеаполис. Перглер подчертава, че чехите са имали своя държава и династия и никога не се примирили с властта на Австро-Унгария, която потъпкала правата на чешкия народ¹³³.

Разузнавателната организация на чехите в САЩ се оглавява от американец от чешки произход Емануел Воска. Той е първият човек, на когото Т. Масарик се доверява, че е решил да започне борба в Западна Европа срещу Хабсбургите. Още през септември 1914 г. той установява контакт с британския журналист У. Стийд, предавайки му сведения от Т. Масарик за обстановката в Австро-Унгария¹³⁴. Ем. Воска има афинитет към тайни операции и разузнаване, по думите на някои чешки историци той е „роден шпионин“¹³⁵. В средата на септември 1914 г. той пристига в Ню Йорк с информация за обстановката в Чехия, която дава на Съюза на чешко-американските журналисти. Воска започва да сътрудничи със сър Гай Гонт, военноморски аташе в британското посолство във Вашингтон, и с шефа на британското разузнаване в САЩ Уилям Уайзмън¹³⁶. Създадената от Емануел Воска разузнавателна организация осуетява няколко стачки в американските оръжейни фабрики, финансирани от немците, наблюдава германското посолство във Вашингтон, следи пощата на австро-унгарското консулство в Ню Йорк¹³⁷ и привлича за сътрудник един от служителите му, Франтишек Копецки, чийто чешки произход се оказва по-силен от верността към Франц Йосиф¹³⁸. Ем. Воска и неговите сътрудници изобличават германския агент Алберт, който чрез създадената в Ню Йорк фирма „Сентрал Пърчийсинг Ко“ подпомага американците от германски произход да провеждат пропагандна дейност, подкупва работници в американските пристанища да слагат бомби в кораби с доставки за Съглашението, организира в страната военни поръчки за германското правителство под прикритието на шведски и холандски компании¹³⁹.

Антихабсбургската пропаганда на чехите и останалите славяни от Австро-Унгария може да се групира в няколко теми: 1) обща информация за причините за войната; 2) истории за жестокостта на неприятеля; 3) запознаване на американското обществено мнение с аспирациите на народите на Австро-Унгария; 4) предложения за реорганизация на Източна и Централна Европа.

Пропагандният материал е предимно във вид на брошури и книги, сред които „Славяните сред народите“, „Германия и Източна Европа“. „Проблемът на малките народи“, „Австрийският тероризъм в Бохемия“. „Случаят Едит Кейвъл“, „Унгария и войната“, отпечатани в Лондон и разпространени от организацията на Воска¹⁴⁰, както и тези на К. Перглер – „Чешките аспирации за независимост“, „Чешките надежди и аспирации“. „Чехите в настоящата криза“. До декември 1916 г. броят на разпространените в САЩ брошури стига 20 000¹⁴¹. Голям интерес предизвиква книгата на К. Перглер „Трябва ли Австрия да съществува?“, в която той запознава

американския читател с неизвестни до този момент за него факти – не Италия, а Австро-Унгария трябва да бъде наречена географско понятие. Кой е чул някой да се нарича австриец? Даже Франц Йосиф се нарича немски принц. Няма австрийски език, литература, народност и цивилизация¹⁴². На свой ред Е. Бенеш обвинява унгарците и граф Тиса за избухването на войната, а конфликтът е окачествен като нова страница от вековното сътрудничество на тевтонските и унгарските хуни за унищожение на славяните¹⁴³. Със съдействието на главния редактор на „Провидънс Джърнъл“ Ем. Воска става сътрудник на списанието „Аутлук“, за което пишат Т. Рузвелт и известният американски журналист Дж. Кели. В края на ноември последният публикува статията „Бохемия и войната“, в която препоръчва Чехия да бъде третирана като съюзник на Съглашението¹⁴⁴.

Друг елемент от пропагандния „арсенал“ на чехите и словаците в САЩ са публикуваните в печата истории за „жестокостта“ на австрийците за преследване на чешки политици. На 20 август 1914 г. американски вестници поместват информация за вълнения в Прага. Позовавайки се на руски източници, „Ню Йорк Хералд“ съобщава, че Т. Масарик е убит¹⁴⁵. Редакцията на „Сворност“ се обръща към американския конгресмен от чешки произход Адолф Сабат да провери истинността на твърденията. На 24 август той прави запитване в Държавния департамент, който след два дни получава информация от американския консул в Прага, че градът е спокоен, а слуховете са преувеличени¹⁴⁶. Когато след няколко дни в печата се появява отново тревожна информация за обстановката в Прага, Чешко-американското прес бюро се обръща към Държавния секретар У. Браян с призив да помогне за спасяването на Масарик, „този голям учен, държавник и писател“¹⁴⁷. На 3 септември Държавният департамент окончателно разсейва слуховете. Тяхната невярност се потвърждава от поместено в „Ню Йорк Таймс“ писмо на балдъзата на Масарик¹⁴⁸, както и от телеграма на последния до Ч. Крейн от 5 септември¹⁴⁹.

Събитието, което предизвиква най-голяма публичност през 1916 г., е случаят „Алис Масарикова“. Дъщерята на Томаш Масарик е арестувана от виенските власти през 28 октомври 1915 г. по обвинение в държавна измяна. През ноември 1915 г. последният на два пъти се обръща към Ч. Крейн за помощ, който прави всичко възможно да популяризира сред американската общественост „случая Алис Масарикова“, подобно на „случая Едит Кейвъл“ (британска медицинска сестра в Брюксел, която е убита от германците за това, че е помогнала на пленени войници да избягат)¹⁵⁰. Той прибегва до подкрепата на лидерки на женското движение в Чикаго, Ню Йорк, Бостън, Вашингтон, сред които феминистката Джейн Адамс, както и до помощта на американски и чешки вестници и информационни агенции, и подтиква „Ню Йорк Таймс“ и „Крисчън Сайънс Монитор“ да дадат не само публичност на случая, но и да популяризират дейността на Т. Масарик¹⁵¹. Репортерът на „Крисчън Сайънс Монитор“ го представя като „един от най-големите фигури в славянския свят“¹⁵².

Американката Мери Макдауъл издава брошура в защита на Алис: „Ще се повтори ли мъченичеството на Едит Кейвъл“, посочвайки, че дъ-

щерята на Масарик е изправена пред военен съд. Същевременно тя не пропуска да подчертае американските ѝ корени и да „рекламира“ личността на лидера на ЧСНС, представяйки го като „виден политик и интелектуалец, професор, депутат, защитник на правата на малките народи“. Мери Макдауъл призовава държавният секретар да се заеме със случая, като се свърже с австрийското правителство и да издейства освобождението на Алис¹⁵³. На 24 април 1916 г. Ричард Крейн, личният секретар на Лансинг, изпраща на баща си писмо, че „поради факта, че г-ца Масарик е австрийска гражданка, Държавният департамент не може да предприеме никакви постъпки“¹⁵⁴. Той препоръчва на баща си да се обърне към австро-унгарското посолство във Вашингтон. През май проф. Хуго Мюнстерберг от Харвардския университет, който явно има тесни контакти с австро-унгарското посолство във Вашингтон, разкрива, че Алис е в безопасност, а в момента се води предварително следствие. На 20 август Александър фон Нуберг, австро-унгарски генерален консул в САЩ, съобщава за освобождението на Алис¹⁵⁵.

Другият случай, около който се вдига шум, е „случаят Крамарж“. В края на май 1915 г. той е арестуван, а на следващата година е осъден на смърт. Смъртта на Франц Йосиф отлага изпълнението на присъдата. Във Франция политици, журналисти и обществени фигури като Жорж Клемансо, Стефан Пишон, Ернст Дьони, Луи Леже осъждат процеса от страниците на френския печат. Британският журналист Луис Неймиър, който отговаря за военната пропаганда в Европа, посвещава на младочешкия лидер обширна статия във вестника „Ню Стейтсман“. В нея той изтъква довоенните стремежи на Карел Крамарж да попречи превръщането на Австро-Унгария в германски васал. Най-голям отзвук има процесът в Русия, където Крамарж е добре познат. В САЩ „случаят Крамарж“ също получава гласност. През лятото на 1916 г. конгресменът Адолф Сабат иска от Удроу Уилсън да се намеси в негова защита, наричайки лидера на Младочешката партия човекът, който „двадесет години е бил най-влиятелният чешки депутат в Австрийския парламент“. Американският президент прехвърля случая на Държавния департамент, но новият държавен секретар Р. Лансинг не желае да нарушава железните правила на дипломатията, опасявайки се, че американската намеса означава САЩ да се компрометират¹⁵⁶.

Действително през 1916 г. Удроу Уилсън си остава убеден привърженик на американския неутралитет в унисон с обществените нагласи в страната. Той се въздържа от активни действия във външнополитическата сфера и по друга причина – да не се компрометира преди предстоящата кандидатпрезидентска надпревара. Чак в края на 1916 г., след спечелването на втория президентски мандат, той предприема сондажи за сключване на мир.

4. УДРОУ УИЛСЪН, КОНЦЕПЦИЯТА ЗА НАЦИОНАЛНО САМООПРЕДЕЛЕНИЕ И СОНДАЖИТЕ ЗА СЕПАРАТИВЕН МИР С АВСТРО-УНГАРИЯ (МАЙ 1916 – ДЕКЕМВРИ 1917 Г.)

Макар Удроу Уилсън да подкрепя американския неутралитет, той не се отказва от идеята да предложи американското посредничество за прекратяване на войната и сключване на мир. Своето виждане за принципите, върху които трябва да бъде изграден бъдещият мир, американският президент излага в речта си пред „Лигата за налагане на мир“, произнесена на 27 май 1916 г.: 1) всеки народ има право да избере под чий суверенитет да живее; 2) малките народи да се ползват със същото уважение към техния суверенитет и териториална цялост, както големите и могъщи държави; 3) светът трябва да бъде освободен от всяко нарушение на мира, което започва с агресия¹⁵⁷. В това обръщение той лансира концепцията за „национално самоопределение“, под която той разбира преди всичко „съгласие на управляваните“ и „самоуправление“, а не непременно „независимост“. Всъщност Удроу Уилсън за пръв път издига този принцип една година по-рано, в речта си от 4 ноември 1915 г., в която подчертава вярата на САЩ в „правото на всеки народ да избере под чий суверенитет“ ще живее¹⁵⁸.

За Великобритания прилагането на принципа на националното самоопределение спрямо Австро-Унгария би представлявало чудесно морално оправдание за циничната ѝ политика да „възнагради“ своите съюзници Италия, Румъния и Сърбия със земи от Австро-Унгария. В същото време обаче се чуват гласове на безпокойство, сред които и този на държавния секретар Робърт Лансинг, за непредвидимите последици от разпадането на огромна държава в сърцето на Европа, каквато е Хабсбургската империя, която вече едно столетие играе ролята на гарант на европейското равновесие¹⁵⁹. Подобни опасения се споделят и от австро-унгарските управляващи по повод речта на У. Уилсън от 27 май 1916 г. Няколко дни по-късно американският посланик в Берлин пише на полк. Хауз, че „речта за правата на малките народи е вбесила австрийците“. Фр. Пенфийлд съобщава от Виена, че там „има растящ страх, че нашият президент не е най-добрият посредник за една многонационална монархия, каквато е Австро-Унгария с нейните 9 – 10 народи“¹⁶⁰. Страховете на австро-унгарските управляващи относно речта от 27 май са напълно неоснователни – макар в речта си Удроу Уилсън недвусмислено да се обявява в защита на правата на малките народи чрез лансиране на принципа за национално самоопределение, той отказва да приеме неговия логичен резултат по отношение на Австро-Унгария, а именно – разделянето ѝ и създаване на суверенни държави на нейно място.

На другия полюс е оценката на граф Алберт Алони за американската роля като потенциален посредник във войната, поместена на страниците на „Ню Йорк Таймс“ през септември 1916 г.: „Всички ние живеем с надеждата, че когато най-накрая настъпи мира и когато времето изиска неутрална държава да предложи своето посредничество, именно велика-

та република отвъд Атлантика ще бъде най-подходяща за подобна отговорна работа. Надяваме се, че правителството на САЩ рано или късно ще вземе нещата в свои ръце, когато сметне за подходящо.“¹⁶¹ Макар граф Апони да подкрепя идеята за американско посредничество, той изключва възможността унгарското правителство да сключи сепаративен мир. Тези настроения в Транслейтания най-точно са „уловени“ и красноречиво са отразени от американския журналист Уилям Крисчън Булит във „Филаделфия Пъблик Леджър“. Той притежава всички качества на талантлив журналист – пише увлекателно, умее да задава „подходящи“ въпроси и да интерпретира отговора „правилно“, даже когато не получи такъв. През 1916 г. У. Булит заминава на меден месец в Австро-Унгария и, разбира се, не пропуска възможността да интервюира унгарските политици Ищван Тиса, Алберт Апони и Гюла Андраши. По-добре от всеки друг американец той разбира мотивацията, зад която се крие отказът от сепаративен мир: „На границата на изчерпване на човешките ресурси и бързия икономически крах защо държавниците на Австро-Унгария не желаят да сключат сепаративен мир? Защото те са джентълмени. В дните на *Realpolitik* това поведение изглежда налудничаво. Но то е вярно. Хабсбургската монархия е аристократична държава с всичките ѝ пороци, но и с всичките ѝ добродетели... Запитах граф Тиса, граф Андраши и граф Апони: „Защо не спасите кожата си, като сключите сепаративен мир“. Неизменният отговор беше: „Защото ние не сме нито италианци, нито румънци. Ние не нарушаваме обещанието си.“¹⁶²

След като през ноември 1916 г. отново е избран за президент под лозунга „Той ни предпази от войната“, Удроу Уилсън предприема стъпки за сключване на мир. По същото време и от Австро-Унгария, и от Германия идва информация, че там има подобни настроения сред обществеността и висшите правителствени кръгове. На 21 ноември 1916 г. след 68-годишно управление умира Франц Йосиф. Новият император Карл I (1916–1918), едва 29-годишен, е плах, нерешителен, но се ползва с репутацията на „модерен“ и „либерален“, проявявайки интерес към новите технологии, автомобилите, телефоните, които старият император упорито отказва да използва. Освен това, той се заобикаля от млади съветници, някои от антуража на Франц Фердинанд (*т. нар. кръг Белведере*), известни на обществеността с проектите си за федерализация на империята¹⁶³. Сред тях са новият премиер граф Хайнрих Клам-Мартинец и новият външен министър граф Отокар Чернин, който заменя барон Ищван Буриан през декември и се превръща в доминиращата фигура в кабинета. И двамата са „бохемски“ аристократи, но не и „чешки“ патриоти. На поста шеф на личния си кабинет императорът назначава бившия си учител граф Артур Полцер-Ходиц. По думите на проф. Кан съветниците на императора представляват „скромнен мозъчен тръст“¹⁶⁴.

Скоро след смъртта на Франц Йосиф унгарският премиер Ищван Тиса изтръгва от императора обещание да бъде коронясан за унгарски крал при първа възможност. Церемонията, на която императорът е коронясан за унгарски крал под името Карл IV и се заклева да спазва унгарс-

ката конституция, се състои на 30 декември 1916 г. в катедралата в Будапеща „Св. Матиаш“¹⁶⁵. Полагането на клетвата означава, че Карл I се задължава да зачита вътрешнополитическото устройство на Транслейтания и не може да провежда реформи в нея¹⁶⁶. В Австрия той остава некоронован до края на управлението си.

В сферата на външната политика император Карл проявява по-голяма инициатива. Още от началото на войната той гледа с неодобрение на нея. В манифеста си по случай възкачването на трона младият император заявява: „Ще направя всичко, което зависи от мене, за да сложа край възможно най-скоро на ужасите и жертвите от войната и да възстановя мира за моите поданици.“¹⁶⁷ Стремелът му да извади Австро-Унгария от войната е продиктуван не само от опасението, че монархията няма ресурси да воюва, но и от хуманистични подбуди. Тази убеденост се споделя и от О. Чернин. За разлика от предшественика си Йщван Буриан, той не вярва в „победен“ мир и като възможно най-добър за империята смята такъв, който ще запази статуквото отпреди войната (*status quo ante bellum*). В края на ноември 1916 г., подкрепян от жена си Зита и тъща си Мария-Антония Пармска и с посредничеството на шуреите си Сикст и Ксавиер Бурбон-Парма, австро-унгарският император започва тайни преговори с френското правителство за сключване на мир¹⁶⁸.

Предложението за мирни преговори идва най-напред от Германия. На 12 декември 1916 г. германският канцлер Теобалд Бетман-Холвег съобщава решението си да изпрати мирна нота до враждуващите сили¹⁶⁹. Германците не биха могли да изберат по-неподходящ момент – в края на годината кабинетът на Х. Аскуит пада и се формира нов начело с Дейвид Лойд Джордж, който заявява, че страната му ще воюва до пълна победа¹⁷⁰. Същевременно германската мирна инициатива поставя американския президент в много неловко положение – самият той в началото на есента обсъжда с полк. Хауз идеята да излезе с мирно предложение към воюващите държави. Ако той последва германския призив за мир, има опасност да бъде заподозрян в сътрудничество с германците. Въпреки това Удроу Уилсън не се отказва от идеята и на 18 декември 1916 г. ги поканва да заявят военните си цели и условията, при които биха сключили мир¹⁷¹. На 26 декември 1916 г. Германия официално изразява несъгласието си да обяви публично военните си цели. В същото време тя предлага на Антантата свикване на международна конференция¹⁷². В отговора си до Централните сили държавите от Антантата изразяват скептицизъм към германското предложение, тъй като в него не са посочени никакви мирни условия. Затова те отхвърлят предложението за мирни преговори¹⁷³.

Томаш Масарик окачествява като „неприемлив“ призива на Удроу Уилсън за сключване на мир, който би гарантирал териториалната цялост на империите. Това означава запазване на сегашното статукво, т. е. мир, изгоден за германците. „Как може свободата на малките народи да бъде гарантирана без териториални промени?“¹⁷⁴ В подобен дух е и изказването на К. Перглер по време на организираната през декември с. г. във Вашингтон конференция на потиснатите народи¹⁷⁵. В лекцията си „Сърцето

на Европа“ той категорично се обявява против реформи в Хабсбургската империя. Перглер обявява, че подкрепя идеята за федерализиране, която произтича от американския опит, но такова решение на чешкия национален проблем не е възможно. Австро-Унгария в никакъв случай не можела да се сравнява с американската действителност¹⁷⁶. Своята подкрепа за Бохемия дава У. Уайзмън, който в средата на декември телеграфира до Лондон: „Ако в британския отговор на германските мирни предложения не се спомене за аспирациите на чехите, със сигурност помощта, която тук (в САЩ – б. м., К. М.) те ни оказаха, ще спре, а и е възможно те, като бъдат обезкуражени, да се вслушат в обещанията на Централните сили. Това може да ни причини значителна вреда.“¹⁷⁷

В същото време Е. Бенеш започва серии от разговори с ключови фигури в Ке д'Орсе (Филип Бертло, Робер дьо Кайе), за да получи подкрепа за освобождението на чехите и словаците. В последния момент френският външен министър А. Бриан успява да се наложи да се вмъкне искането за чешкото и словашкото освобождение¹⁷⁸. По настояване на Сидни Сонино името „южнославяни“ е заменено с по-общото „славяни“, тъй като италианският външен министър категорично се обявява против южнославянско обединение, което ще осуети изпълнението на Лондонския договор от 1915 г., „алфата и омегата“ на неговата политика. На 10 януари А. Бриан връчва нотата-отговор на американския посланик в Париж Уилям Шарп, в която се заявява, че сред военните цели на Съглашението е „освобождение на италианците, славяните, румънците и чехо-словаците от чужда власт“¹⁷⁹. По-късно лорд Робърт Сесил ще признае, че никога не е мислил за чехите и словаците до предложението на френския представител в документа да бъде включено искане за освобождението им¹⁸⁰.

Нотата-отговор на Антантата от 10 януари 1917 г. е първата официална декларация за военните ѝ цели. Няма съмнение, че споменаването на чехите и словаците е огромен дипломатически и политически успех за ЧСНС в усилията му, които следва в продължение на две години – да убеди Антантата в правото на чехите да възстановят своите исторически права след векове под чуждо управление и заедно със словаците да създадат независима чехословашка държава. От друга страна обаче, формулировката е твърде неопределена и все още не означава нищо конкретно. Терминът „освобождение“ може да бъде интерпретиран или като независимост, или като автономия. Според Едвард Бенеш, Робърт Ситън-Уотсън и Уикхъм Стийд този термин обаче по-скоро предполага разпадане на Австро-Унгария¹⁸¹. Последният излага своето виждане за бъдещето на монархията в „Единбург Ривю“ в началото на февруари в статия, озаглавена „Как странната австрийска колесница блокира пътя“. Той препоръчва на Съглашението да „махне колелата“ ѝ, т. е. да я разруши в името на европейския мир, в противен случай тя ще бъде погълната от Германия. Британският журналист критикува проавстрийските настроения сред клерикалите, европейския финансов елит и повечето съглашенски дипломати. У. Стийд предлага цялостна реорганизация на Дунавския регион чрез създаване на независима Южнославянска дър-

жава, която ще включва Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Хърватия, Славония, Далмация, славянските части на Истрия и Ширия; обединена Полша, Чехословацка държава, която ще включва Бохемия, Моравия и Словакия, присъединяване на Трансилвания към Румъния¹⁸². От своя страна британското правителство декларира, че не подкрепя „разделянето на Австро-Унгария“, а само даване на автономия на народите ѝ¹⁸³. Това становище се споделя и от британския историк Харълд Темпърли: „Съгласенската декларация не означава нито опит, нито решение за разделяне на Австро-Унгария.“¹⁸⁴

Политиците във Виена тълкуват нотата като заплаха за пълното разпадане на империята. Вестник „Ню Йорк Таймс“ отразява реакцията на виенския печат: „Убедена, че президентът подкрепя условията на Съгласението, Австрия смята, че това означава разделяне на империята.“¹⁸⁵ На 11 януари 1917 г. Отокар Чернин изпраща нота до Вашингтон, в която заклеиява искането на Антантата за „разпадане на Австро-Унгарската монархия“ и я обвинява за продължаването на войната. Обезпокоен, унгарският премиер Исцван Тиса информира Пенфийлд в края на същия месец, че съгласенските условия за мир, включващи „разделянето на Австро-Унгария“, са равностойни на унищожителна война¹⁸⁶. Австро-унгарският външен министър кара парламентарните групи на чехите, южнославяните, италианците, украинците и румънците в Австрийския парламент в изявления да отхвърлят нотата на Антантата и да потвърдят лоялността си към империята. Така например, в чешкото заявление нотата се окачествява като „инсинуация“, заявява се, че „чешкият народ, както в миналото, така и в настоящето, вижда бъдещето си най-добре под скиптъра на Хабсбургите“¹⁸⁷. Южнославяните заклеияват „двуличната декларация на Антантата“, а румънците декларират, че те стоят „на страната на монархията днес, в миналото и за в бъдеще“¹⁸⁸.

Като цяло американската преса не отразява нотата-отговор на Съгласението. „Кливлънд Плейн Дийлър“ е един от малкото американски вестници, който помества на страниците си коментар по повод събитието. В броя си от 14 януари 1917 г. вестникът посочва, че за пръв път Антантата включва сред военните си цели освобождение на чехите и словациите „от Бохемия, Моравия и Унгария“ („Словакия“ като географски термин тогава не съществува). Авторът на статията отбелязва, че макар чехите да участват в австрийската армия, настроенията в Бохемия са антиавстрийски. Надеждите на южните славяни, се казва във вестника, са отправени към Сърбия и Черна гора като ядро на „нова Югославия“, Полша очаква независимостта си от Русия или Германия. Само украинците останали лоялни към Хабсбургите¹⁸⁹.

Норман Хапгууд е един от малкото чуждестранни кореспонденти, който подчертава европейската значимост на чешкия въпрос. Той пише в „Чикаго Трибюн“, че Бохемия има „неотложен и неизбежен отпечатък“ върху географията на Европа. По молба на Т. Масарик Н. Хапгууд връчва на Удроу Уилсън меморандума, писан от чешкия политик и озаглавен „Единадесетият час“. В него се анализира военната обстановка и са пред-

ставени силни аргументи, че Австрия и Унгария са „оръдия и марионетки“ на пангерманизма и че независими държави като Чехия, Полша и Велика Сърбия са способни да спрат „пруската“ агресия¹⁹⁰.

По повод нотата-отговор на Антантата от 10 януари 1917 г. чехите и словаци в САЩ започват пропагандна кампания. В средата на месеца в град Ню Йорк се провежда публично събрание на около 4000 чехи и словаци. Изпраща се телеграма на Уилсън, в която се изказва признателност, че с нотата си от 18 декември е предизвикал нотата-отговор на Антантата¹⁹¹. „Ню Йорк Таймс“ споменава, че чехите в САЩ настояват американският президент и Конгресът „да подкрепят освобождението на чехите, словаци и другите славяни, споменати от съюзническите правителства“¹⁹². На 21 януари 1917 г. Л. Фишер и братът на Е. Бенеш Войта Бенеш отпечатват обширна статия в „Ню Йорк Таймс“ за отношението на чехите към Австро-Унгария: „Чехите са изоставили всякаква надежда, че Австрия може да се федерализира. По ирония на съдбата именно Крамарж вярваше във възможността за справедлива, федерализирана Австрия почти до началото на войната... Чехите свързват съдбата си с тази на Съглашението... те искат пълна независимост... нищо освен независимост няма да ги удовлетвори.“¹⁹³

Преди нотата на Антантата да пристигне във Вашингтон, американският президент подготвя заявление, в което посочва по-конкретно условията, при които САЩ ще гарантират едно мирно споразумение. С изключение на Полша президентът решава да не засяга в заявлението си никакви териториални въпроси, тъй като и Русия, и Централните сили подкрепят идеята за възстановяване на Полша под една или друга форма – в руския манифест от 14 август 1914 г. се издига идеята за обединение на Полша „под скиптъра на руския император“, а в този на императорите Вилхелм II и Франц Йосиф от 5 ноември 1916 г. се декларира намерението да се създаде от полските земи в Русия автономна държава с наследствена конституционна монархия.

В речта си „Мир без победа“ пред Сената от 22 януари 1917 г. президентът Уилсън заявява: „Не може и не трябва да има продължителен мир, който не признава и не приема принципа, че властта на правителствата произтича от съгласието на управляваните и никъде не съществува право народи да преминават от една власт под друга, сякаш са собственост.“¹⁹⁴ Като пример той посочва, че „трябва да съществува обединена, независима Полша“. Президентът се обявява за гарантиране свобода на моретата, ограничение на въоръжаването, създаване на Общество на народите¹⁹⁵.

По повод речта на Удроу Уилсън БНС изпраща на 24 януари декларация на американското правителство, в която подчертава съдбовната роля, която ще има войната за бъдещето на чешкия народ: „Тази велика война, съдбовна за всички европейски народи, означава живот или смърт за чехословаците. Германска победа или неопределен резултат, оставяйки Австрия цяла и в тесни контакти с Германия, ще означава край за храбрия народ, който успешно устоя на германизацията. Чехите стоят на пътя на германската експанзия, нито са лоялни поданици на австрийския импера-

тор по време на войната; те ще бъдат обречени на изчезване. От друга страна, победа на Съглашението или мир, основан на зачитане на правата на малките народи, ще даде нов живот на чехите.¹⁹⁶ В декларацията се подчертава, че две събития от началото на 1917 г. вдъхват на чехите надежда и оптимизъм за бъдещето: нотата-отговор на Антантата и речта на Уилсън „Мир без победа“, в която се лансира концепцията за национално самоопределение¹⁹⁷. Макар САЩ все още да са неутрални, чехите и словаците ги смятат за най-ревностния защитник на малките централно-европейски народи. Този образ, който страната си създава, е отразен най-добре в поздравителния адрес, който Словашката лига изпраща на У. Уилсън по случай преизбирането му за президент. В него словаците го наричат защитник на правата на малките европейски народи, думите му те окачествяват като „светеща звезда на надеждата, която пробива тъмните вековни облаци“¹⁹⁸. Причината за този идеализиран образ на американския президент трябва да се търси във фразеологията на неговите речи – те не са прецизно формулирани, няма конкретни предложения с изключение на създаване на Общество на народите (ОН), т. е. те могат да бъдат тълкувани всякак заради своята двусмисленост. Поначало в речите на У. Уилсън доминира идеята за националната мисия на САЩ, което историците приписват на калвинисткото му възпитание. Те са сравнявани с фразеологията на Великата френска революция, а идеята за създаване на ОН се доближава до тази на Джузепе Мацини за световен съюз¹⁹⁹.

Няколко дни след речта на У. Уилсън става ясно, че германците започват неограничена подводна война на 1 февруари. Потресен от решението на Берлин, на 3 февруари У. Уилсън съобщава пред Конгреса за скъсване на дипломатическите отношения с Германия²⁰⁰. Император Карл I научава с тревога за това, тъй като е убеден, че почти сигурната намеса на САЩ във войната ще доведе до ужасяващи последици: „Когато Америка влезе във войната, ще я загубим.“²⁰¹

На 4 февруари О. Чернин обяснява в официално писмо до Вашингтон мотивите на империята да поднови неограничената подводна война – отказът на Антантата да започне мирни преговори, съгласно формулата на У. Уилсън „без победители и без победени“²⁰². Той изразява надеждата, че ако американският президент убеди Антантата да приеме предложението му за мир без победа, „ужасът от подводната война ще бъде прекратен, а неговото име ще блести вечно в историята на човечеството“²⁰³. Всъщност австрийското правителство приема политиката на неограничена подводна война под германски натиск²⁰⁴.

В началото на февруари новият австро-унгарски посланик в САЩ граф Адам Тарновски (поляк по произход) пристига в Държавния департамент, за да връчи акредитивните си писма. Австро-Унгария е без посланик от отзоваването на Думба 18 месеца по-рано. В неофициален разговор с А. Тарновски държавният секретар му обяснява, че американският президент не желае да го приеме заради възприетата от неговото правителство политика на неограничена подводна война. В същото време Р. Лансинг уверява А. Тарновски, че американците не изпитват враждебност към Австро-Ун-

гария за разлика от Германия. Нещо повече – макар американският президент да отказва да приеме посланика, той иска Хабсбургската монархия да има дипломатически представител във Вашингтон. За да възстанови дипломатическия паритет, той отзовава Ф. Пенфийлд уж за консултация, така че оставя двете посолства начело с шарже д'афер²⁰⁵.

В същото време САЩ започват преговори с Австро-Унгария с цел да я накарат да сключи сепаративен мир. Като главна пречка за сключване на мир американският президент вижда заплахата от „пълно разделяне“, заявено в нотата-отговор на Антантата от 10 януари 1917 г. Разговорът на американския посланик в Лондон Уолтър Пейдж с Дейвид Лойд Джордж показва, че британците не се чувстват задължени да изпълнят обещанията, дадени от Съглашението в нотата-отговор от 10 януари 1917 г., включваща освобождението на чехите и словаците. Британският премиер подчертава, че не желае да раздробява Австро-Унгарската империя, „като я лиши от по-старите ѝ земи Унгария и Бохемия“²⁰⁶.

След като получава британския отговор, У. Уилсън инструктира Ф. Пенфийлд да увери австро-унгарския външен министър, че: „Съюзническите правителства нямат желание или цел да разделят Хабсбургската империя чрез отделянето на Унгария и Бохемия.“²⁰⁷ Отокар Чернин проявява голям интерес към предложението на американския президент, но заявява, че Австро-Унгария може да започне преговори за мир само едновременно със своите съюзници и да получи гаранция за териториалната си цялост²⁰⁸. Нито той, нито император Карл I обаче проявяват готовност да поемат ангажимент, който би означавал скъсване с Германия.

Двете събития, които допринасят за спечелване на американското обществено мнение в полза на войната, са публикуването на „нотата Цимерман“²⁰⁹ и избухналата в Русия Февруарска революция. Второто събитие се посреща с голям ентузиазъм в САЩ и засилва желанието на американците да воюват на страната на Съглашението, както и надеждата, че новото руско правителство ще помогне да се стабилизира Източния фронт. Неслучайно САЩ са първата държава, която признава правителството на княз Лвов.

Подобно на У. Уилсън, Т. Масарик също приветства Февруарската революция с надеждата, че тя ще донесе победа на Съглашението във войната: „Свободна Русия означава смърт за Австро-Унгария и заздравяване позициите на Съглашението.“²¹⁰ На свой ред новият външен министър на Русия Павел Милюков заявява, че между военните цели на Съглашението фигурира и „освобождението на славянските народи, живеещи на територията на Австро-Унгария... създаване на чехословашка и сърбохърватска държава“²¹¹. Така той става първият държавник от Съглашението, който открито подкрепя независимостта на чешките земи и Словакия.

Когато в САЩ започва кампания за спечелване на общественото мнение за война срещу Германия, БНС също активизира своята дейност. Организацията започва издаването на списанието „Бохимиън Ривю“, в което помества подробно изложение на чешките аспирации за независимост²¹². Тя изпраща първия му брой до губернаторите на щатите Мейн,

Канзас, Флорида, Ню Джърси, Индиана, Илинойс, Луизиана, Небраска, Минесота²¹³, до Комисията по външна политика към Камарата на представителите²¹⁴, както и на редица конгресмени²¹⁵.

Вечерта на 2 април У. Уилсън се появява пред специална сесия на Конгреса, за да поиска обявяване война на Германия. Като причина за тази стъпка той изтъква подводната война, която тя води, както и нарушаване свободата на моретата. Падането на царския режим в Русия дава на Удроу Уилсън морално оправдание да обяви, че войната срещу Германия трябва да се разглежда като кръстоносен поход в името на демокрацията, борба между демократичните държави, за каквито се смятат съглашенските държави, и теокрацията и милитаризма, олицетворявани от Германия. Американският президент отказва да препоръча обявяване на война на Хабсбургската империя, тъй като последната е приела политиката на неограничена подводна война под „пруски натиск“²¹⁶. САЩ не обявяват война на Австро-Унгария и на другите германски съюзници (Турция и България) и по други причини – за разлика от Германия те нямат цели с глобален характер, нито такива, които да застрашават пряко американските интереси. Техните амбиции са насочени в регион, който не заема приоритетно място в американската външна политика и стратегия – Балканите и Близкият изток. Другата причина е от военнотехническо естество – американската военна доктрина предвижда изпращане на американски войници само на Западния фронт, тъй като, според военните стратегии на САЩ, там ще се реши войната.

На 6 април Конгресът гласува обявяването на война на Германия. Три дни по-късно Австро-Унгария скъсва дипломатическите си отношения със САЩ, последвана от Турция на 20 април. От държавите от Централните сили само България запазва дипломатическите си отношения със САЩ²¹⁷.

Призивът на американския президент за война срещу Германия се посреща с малко ентузиазъм. За спечелване на американското обществено мнение Уилсън създава Комитет за обществена информация (КОИ) начело с радикалния журналист Джордж Крийл. Неговата задача е да очертае принципите, за които САЩ се борят, посредством пропаганда. В центъра на пропагандата стои заплахата от реализирането на германския план за „Средна Европа“ (*Mittleuropa*). Организацията започва да издава „Официален бюлетин“, първият федерален ежедневник, който в края на войната достига тираж 100 000. Издават се близо 100 памфлета на 12 езика, разпространени в 75 млн. копия. Другите пропагандни средства, които използва КОИ, са филмите (около 20, сред които „Кръстоносци“, „Под четирите знамена“, „Отговорът на Америка“) и устната пропаганда – т. нар. 4-минутни речи (до края на войната около 75 000 наети от правителството лица изнасят над 755 000 4-минутни речи в кината пред около 300 млн. души)²¹⁸.

През май 1917 г. в Русия пристига американска мисия начело с Илайхо Рут (държавен секретар при президента Т. Рузвелт), чиято цел е чрез подкрепа на руската демокрация да се задържи страната във войната²¹⁹.

Това дава възможност на Т. Масарик, който тогава се намира там, да изложи за пръв път пред официален американски представител – Джон Мот, един от членовете на мисията, своето виждане за войната. В разговор с него чешкият политик се изказва песимистично за обстановката в Русия – в страната няма стабилна централна власт, Съглашението не може вече да разчита на Източния фронт. В същото време Т. Масарик не пропуска да подчертае отрицателното отношение на чехите и словаците към войната, посочвайки масовото дезертиране на чешки и словацки войници от австро-унгарската армия. В заключение чешкият лидер приветства влизането на САЩ във войната: „Америка внесе във войната идеален елемент – да помага на другите да установят демократично управление. Надявам се, че този принцип ще победи на мирната конференция.“²²⁰

След завръщането си в САЩ Джон Мот на няколко пъти се среща с У. Уилсън, но няма индикация, че му е предал разговора си с Т. Масарик.

Скъсването на дипломатическите отношения между САЩ и Австро-Унгария не се отразява на отношенията между тях, нито намалява желанието на американското правителство за сключване на сепаративен мир с империята на Хабсбургите. Това проличава от последната среща на Р. Лансинг с А. Тарновски в началото на май. Държавният секретар се опитва да го убеди, че американците не изпитват почти никаква враждебност към Австро-Унгария, а когато войната свърши с победа на Съглашението, „Австрия няма да намери безмилостен враг в лицето на Америка“. А. Тарновски отговаря, че Съглашението вече е обявило намерението си да раздели Хабсбургската империя. На свой ред държавният секретар отговаря, че само Германия заплашва австрийската независимост. Той допълва: „Вашата страна се нуждае от смел и влиятелен приятел на мирната конференция. Надявам се това да бъдат Съединените щати. Това обаче зависи от Австрия.“ Усилията на Р. Лансинг да използва полския патриотизъм на А. Тарновски, чертаейки картата на силна и независима Полша с излаз на море, не дават резултат. Посланикът, подобно на повечето полски аристократи от Галиция, остава верен на Хабсбургите²²¹.

По това време в Австро-Унгария се чуват гласове за излизане от войната. Още в средата на март О. Чернин се среща с германския канцлер Т. Бетман-Холвег във Виена и му заявява, че Австро-Унгария се намира на ръба на икономическа катастрофа и няма да бъде в състояние да продължи войната след есента на 1917 г. За да бъде сключен мир обаче, се изискват „жертви“ от страна на Австро-Унгария, които ще облагодетелстват най-вече Италия. Поради факта, че след революцията в Русия тя остава единствената голяма съглашенска държава, която воюва срещу Дуалистичната монархия, тя упражнява „вето“ върху отношенията между Антантата и империята. Американският президент и особено полк. Хауз са склонни да игнорират Италия, тъй като те разглеждат войната като англо-германски конфликт, а Великобритания – като водеща съглашенска сила. Това виждане е погрешно – нито последната, нито която и да било друга държава от съглашенската коалиция имат доминираща позиция над съюзниците си, както Германия над своите. Следователно по-логич-

но би било да се започнат сондажи в Рим за сключване на сепаративен мир, отколкото да се използва американско и британско посредничество.

В крайна сметка Италия е тази, която проваля преговорите между Сикст Бурбонски и премиерите на Съглашението на 19–22 април 1917 г. в малкия южнофренски град Сен Жан дьо Мориен. Италианският външен министър Сидни Сонино категорично отказва да преговаря с Австро-Унгария. Той настоява Италия да получи Трентино, Триест, Далмация и островите на Адриатика, обещани в Лондонския договор от 26 април 1915 г. като цена за участието ѝ във войната. Тъй като италианският премиер има заслуга за влизането на Италия във войната на страната на Антантата, Д. Лойд Джордж и Ж. Клемансо се съобразяват с неговото становище. След завръщането си британският премиер се среща в Париж с принц Сикст и споделя с него, че мир не може да бъде сключен, докато Австро-Унгария не се съгласи на териториални отстъпки в полза на Италия²²².

В началото на май 1917 г. британска военна мисия начело с А. Балфур пристига във Вашингтон да размени становища за съглашенските и американските военни цели²²³. Британското виждане за военните цели през пролетта на 1917 г. намира отражение в т. нар. меморандум на Балфур. Според меморандума от първостепенна важност за Съглашението е да блокира пътя на Германия към Близкия и Средния изток. Макар Централна Европа да не присъства сред външнополитическите приоритети на Англия, в меморандума се помества и обширно изложение за следвоенната ѝ реорганизация²²⁴. Британският външен министър смята, че Хабсбургската империя трябва да оцелее, тъй като разпадането ѝ ще означава поглъщане на германските ѝ части от Германия. А. Балфур предлага всички полски земи да бъдат обединени под скиптъра на руския цар и да получат широка автономия, а Чехия да получи статут в рамките на Австро-Унгария, равен на този на Унгария. Обсъждайки съдбата на империята, А. Балфур и полк. Хауз се съгласяват с идеята да се създаде т. нар. Малка Австрия, която да се състои от три държави – Чехия, Унгария и Австрия²²⁵.

В резултат от разговорите си с А. Балфур през пролетта на 1917 г. Р. Лансинг започва да си дава сметка, че аспирациите на централноевропейските народи се превръщат във важен елемент от световната политика. Затова той решава да проучи възможността за използване на националното недоволство в Австро-Унгария. В тази връзка държавният секретар натоварва шефа на отдела „Близък изток“ (в който влиза и Централна Европа) Албърт Пътни със задачата да изработи меморандум за „националните аспирации в Близкия изток“²²⁶. Той е 46-годишен, специалист по конституционно право. До постъпването си на работа в Държавния департамент през 1914 г. А. Пътни упражнява адвокатска професия и е ректор на Юридическия колеж в Илинойс. Той е първият висш служител от Държавния департамент, което сериозно се заема с проблемите на славяните в Източна и Централна Европа. На 26 май 1917 г. А. Пътни връчва на Р. Лансинг меморандума си „Националните аспирации в Близкия изток“, а на 5 юни – допълнение, в който разглежда следвоенното устройство на Централна Европа въз основа на нацио-

налния принцип. Предполага се, че при изготвяне на меморандума той е бил запознат с този, който Карел Перглер изготвя и дава на полк. Хауз. В меморандума на чешкия юрист с американски паспорт се прави исторически преглед на националния въпрос в Австро-Унгария и се констатира, че плановите за федерализация на империята са неосъществими. А. Пътни също предлага за народите на Австро-Унгария пълна независимост, в никакъв случай само автономия. Подкрепяйки националния принцип като водещ при реорганизацията на Централна Европа, той пише: „Преначертаването на картата на Централна Европа според национален признак несъмнено би било идеалното решение на повечето сложни проблеми в тази част на света. За съжаление такова прекрояване на границите е възможно частично. В много части на Централна Европа различни народи така са смесени, че е невъзможно да се разделят.“ Меморандумът на А. Пътни отделя и голямо място за чехите, които населяват Бохемия, Моравия, и словаците. Той отбелязва, че този народ единодушно иска независима Чехия и че „една автономна полунезависима Бохемия ще бъде неприемлива за мнозинството“. Затова А. Пътни препоръчва създаването не само на независими Южнославянска и Полска държава, но и пълна независимост на Бохемия. Така ще се нанесе „смъртоносен удар“ по германската мечта за *Drang nach Osten*²²⁷. Последният аргумент най-силно впечатлява Лансинг. Той започва да осъзнава, че прилагането на националния принцип може да се окаже решение на проблемите в Източна и Централна Европа. Държавният секретар обаче не дава меморандума на У. Уилсън, тъй като знае за напълно противоположните му виждания. Р. Лансинг обмисля възможността от „създаването по Дунав и Адриатика и по източните граници на германската империя на силни и независими държави, даже това да бъде за сметка на Русия и Австрия“²²⁸. *Тези антиавстрийски настроения в Държавния департамент обаче не отразяват официалната политика на САЩ към империята на Хабсбургите, защото У. Уилсън е този, който определя нейния характер, а не Р. Лансинг!*

Убеждението, че Австро-Унгария е в пълна зависимост от Германия проличава и от речта на У. Уилсън, която произнася на 14 юни 1917 г. (Денят на знамето). В нея той заявява, че военните лидери в Германия са и „господари на Австро-Унгария“. Американският президент се изказва със симпатия за чехите, когато споменава пангерманската програма за „обединение на национални и политически единици, които могат да бъдат държани заедно само чрез сила“, сред които са „гордите народи на Бохемия и Унгария“²²⁹. Последната фраза оставя чехите с впечатлението, че У. Уилсън е започнал да разглежда австро-унгарския въпрос през призмата на идеите на Андре Шерадам, който лансира идеята за създаване на независима Чехия. Още през 1901 г. последният се обявява за разделяне на Австро-Унгария в книгата си „Европа и австрийският въпрос“. Той окачествява Дунавската империя като играчка в ръцете на германската политика, а пангерманският план за империя, простираща се от Берлин до Персийския залив, може да бъде осуетен само чрез освобож-

дение на „народите мъченици“ на Австро-Унгария и превръщането на региона в „Съединени централноевропейски държави“²³⁰.

Обявяването война на Германия от САЩ служи като стимул за чехите и словаците в САЩ да активизират своята дейност. Председателят на Словашката лига в САЩ Алберт Маматей в писмо до У. Уилсън и Американския конгрес изразява своята и на живеещите в страната словаци лоялност. Във връзка с влизането на САЩ във войната БНС решава в средата на май да промени името си на „Американски съюз за бохемска независимост“. Целта на организацията е да подчертае, че нейните членове се смятат за част от американската общественост, за да може по този начин да се привлекат за спонсори богати и влиятелни американци²³¹. През юли се поставя началото на съвместната дейност между БНС и Националния съюз на чешките католици²³², създаден през януари с. г.²³³ В Ню Йорк се създава Славянско пресбюро, което се оглавява от К. Перглер²³⁴. Същия месец той подготвя меморандум за У. Уилсън, който е връчен на полк. Хауз. В него К. Перглер отхвърля възможността за федерализирането на Австро-Унгария. Според него Хабсбургската монархия, съхранена под каквато и да е форма, ще бъде постоянна заплаха за мира и следователно трябва да се създаде независима чехословашка държава²³⁵. Още през март К. Перглер заминава за Вашингтон, за да установи контакти с политици и конгресмени. Благодарение на дадените от БНС препоръчителни писма²³⁶ той се запознава с Майър Лъндън, който го представя на тогавашния говорител на Конгреса Ч. Кларк, кандидат-президент в първичните избори на Демократическата партия през 1912 г.²³⁷ Тези контакти се оказват изключително полезни, тъй като през пролетта на 1917 г. няколко конгресмени ще се опитат да лансират идеята за независима Бохемия в Американския конгрес. През април конгресменът Маккормик внася за гласуване в Долната камара резолюция № 41, адресирана до парламентите на съглашенските държави, в която се подкрепят правата на малките народи. В резолюцията се споменават само Белгия, Сърбия, Ирландия и Полша. Американският конгресмен от чешки произход Адолф Сабат предлага в документа да бъде включена и Чехия. Маккормик обяснява, че Чехия не е спомената, тъй като при внасяне на резолюцията отношенията с Австро-Унгария все още не били скъсани. Затова той щял да препоръча включването ѝ в документа²³⁸. На 5 май – денят, когато А. Балфур държи реч пред Конгреса, А. Сабат внася резолюция, с която се подкрепя създаването на независима „Чешко-словашка държава“²³⁹. В края на същия месец сенатор Уилям Кениън също внася в Сената резолюция с подобно искане: „Съединените щати да подкрепят независимостта на чехите и словаците и създаване на чешко-словашка държава.“²⁴⁰ Макар да не се стига до тяхното гласуване, те привличат вниманието на Конгреса към чешката кауза и се появяват коментари в пресата.

Славянското пресбюро установява контакти и със сенатора от Мисисипи Джон Шарп Уилямс. Той от дълго време се интересува от австро-унгарския проблем и бързо започва да симпатизира на чешката кауза. Уилямс е конгресмен от 1893 до 1909 г. и американски сенатор от 1910 г.

Освен това, той е в близки отношения с У. Уилсън. Заедно с К. Перглер Джон Уилямс посещава събранието на Американската академия за политически и обществени науки през април 1917 г. Там той заявява, че ако трябва да диктува мира, незабавно „ще освободи Бохемия от хабсбургска власт“²⁴¹. Още през април Дж. Уилямс пише на У. Уилсън, че „страната е пълна със словаци, словенци, чехи и поляци, които желаят да воюват срещу Австрия и Германия“. Той настоява за набирање на доброволци от тези народи за чуждестранен корпус, подобно на този във Франция, от 250 000–300 000 души²⁴².

Идеята за създаване на чехословашки корпус по това време е актуална в Русия, където намиращият се там представител на Франция Албер Тома настоява пред руското правителство да се прехвърлят 30 000 чешки и словашки военнопленници на Западния фронт. След битката при Зборов на 2 юли, когато чешката дружина постига победа срещу германците, руските власти разрешават тя да прерасне във военен корпус²⁴³. В желанието си да изтъкнат чешкия и словашкия принос във войната Л. Фишер и А. Маматей изпращат писмо на У. Уилсън, цитирайки високата оценка, която руското военно командване дава на чешките и на словашките части за победата им срещу германците при Зборов²⁴⁴. Така още през лятото на 1917 г. У. Уилсън и Р. Лансинг са запознати със съществуването на чехословашки корпус в Русия и със заслугите му на Източния фронт срещу германците, с които САЩ вече са във война. Няма индикации обаче, че американското правителство проявява интерес към неговите действия.

По същото време френското правителство изпраща политическа мисия в САЩ начело със заместник-председател на френската Камара на представителите Анри Франклин-Буйон, за да получи американско съгласие за набирање на доброволци от емигранти в САЩ²⁴⁵. Един от членовете на мисията е словакът на френска служба Милан Шефаник, който се опитва да привлече като доброволци за френската армия чехите и словаците, живеещи в САЩ²⁴⁶. С помощта на френския посланик Ж. Жусеран се среща с и. д. държавен секретар Франк Л. Полк през юли 1917 г. Заместникът на Р. Лансинг (който по това време е в отпуската) дава разрешение да се наберат доброволци от чехите и словаците, живеещи в САЩ, които не са свикани в армията, но това да стане „дискретно“. В резултат от обявената от М. Шефаник през октомври 1918 г. „всеобща национална мобилизация“²⁴⁷ едва 2300 (далеч по-малко от очакваните 20 000) чехи и словаци се записват като доброволци, които ще воюват на Западния фронт срещу Централните сили.

Освен набирање на доброволци, М. Шефаник има за цел да спечели американското обществено мнение за чехословашката кауза. Той участва активно в организирането на публично събрание на 16 септември в „Карнеги Хол“ в Ню Йорк под председателството на нюйоркския кмет Джон Мичел. На събранието А. Франклин-Буйон уверява присъстващите чехи и словаци във френската подкрепа на техните национални аспирации²⁴⁸. БНС му изпраща телеграма, в която от името на чехите и словаците в САЩ предлага сътрудничество „в голямата борба срещу гер-

манското варварство“; „Нашият народ е верен на наследството на бившите чешки крале, които са били истински приятели на френските крале“; „Днес чешкият народ гледа на благородния френски народ като за защитник на справедливостта, свободата и демокрацията“²⁴⁹.

Преди да отпътува за Франция, М. Шефаник дава интервю в края на октомври за нийоркския „Уърлд“ – една от първите сериозни дискусии на чешко-словашкия проблем в американския печат. Той подчертава, че единственият начин да се гарантира, че това ще бъде последната война, е „да се утвърди правото на хората от всяка народност, малки или големи, да избират своите управляващи и тяхната форма на управление“. Той посочва, че: „Славянските народи открито се обявяват срещу Хабсбургската монархия и с дейността си доказват, че стоят на страната на Съглашението.“²⁵⁰

Докато французите смятат, че от първостепенно значение за Съглашението е да заздравят позициите си на Западния фронт, англичаните са убедени в необходимостта да се предотврати рухването на Източния фронт. Затова британският посланик в САЩ У. Уайзмън предлага в Русия да бъдат изпратени живеещи в САЩ чехи, словаци и поляци като „лектори и пропагандатори“, за да неутрализират германската пропаганда там. През юни 1917 г. в САЩ е създаден „Комитет за Русия на американски граждани от славянски произход“ начело с Емануел Воска²⁵¹. Комитетът издига няколко довода за своята активност: поради етническата близост американците от славянски произход най-добре разбират характера на руския народ, знаят руски език и руснаците ги обичат; малките народи от Австро-Унгария, особено чехи, словаци, южнославяни, имат най-голям интерес да помогнат за стабилизирането на Русия. Членовете на този комитет са „най-добрите и най-способните американски граждани, чиято надеждност е позната в официалните американски кръгове“²⁵². През септември с. г. Ем. Воска заедно с още трима чехи пристига в Петроград и установява контакти с агента на У. Уайзмън, британският писател Съмърсет Моъм²⁵³. Т. Масарик му помага да основе Славянско пресбюро в Петроград, чиято цел е да провежда антигерманска пропаганда и да задържа Русия във войната²⁵⁴. Плановите на У. Уайзмън обаче остават безрезултатни.

Дейността на Ем. Воска в Русия се доближава най-много до вижданията на президента Уилсън как да се помогне на страната – не чрез изпращане на военни формирования, които да отчуждат руснаците, а чрез пропаганда. Пример за това е изпратената през пролетта на с. г. мисия в Русия начело с И. Рут. В Държавния департамент по това време са запознати с мисията на Е. Воска, както ясно личи от едно писмо на последния до Р. Лансинг²⁵⁵. Няма индикации за проявен интерес към пропагандната дейност на тази група.

През лятото на 1917 г. положението на Съглашението на фронта никак не е обнадеждаващо – неуспешната офанзива на ген. Брусилов, нарастващият хаос в Русия, както и липсата на изгледи за скорошно пристигане на американска военна помощ го карат да поднови преговорите с Австро-Унгария за сключване на сепаративен мир. Те започват през август в Швей-

цария и се водят между австро-унгарския дипломат граф Николаус Ривъртъра и френския граф Абел Арман. Мирните предложения, подготвени от французите, целят да се създаде велика сила в сърцето на Европа, граничеща с Франция и в същото време враждебна на Германия. На Хабсбургската империя се обещава Полша в границите от 1772 г., Бавария и Пруска Силезия. Преговорите обаче завършват с неуспех поради същата причина, както тези между Чернин и Пенфийлд през февруари и март с. г. – докато френският представител предлага сключване на сепаративен мир, австро-унгарският е инструктиран да преговаря само за общ²⁵⁶.

В средата на същия месец папа Бенедикт XV издига мирно предложение, адресирано до всички воюващи, в което се настоява да се спрат „безсмислените кръвопролития“, установяване на „справедлив и траен мир“, разоръжаване, възстановяване на Белгия и връщане на германските колонии. В същото време той не споменава нищо за съдбата на подвластните народи (с изключение на поляците и арменците)²⁵⁷. Предложението облагодетелства Австро-Унгария, тъй като в него се предлага запазване на статуквото. Затова не е изненадващо, че австрийското правителство приветства призива на Бенедикт XV за мир, а Т. Масарик и Е. Бенеш го наричат агент на Чернин. Полк. Хауз предлага американското правителство да покаже по-голяма отзивчивост към папското предложение, тъй като вярва, че папата може да накара Австро-Унгария да сключи сепаративен мир²⁵⁸. Р. Лансинг настоява за отхвърляне на папския призив, който, според него, идва от страна на Австро-Унгария и вероятно е одобрен от германското правителство. В отговора си до папската нота от 27 август Удроу Уилсън се въздържа да представи изцяло американските военни цели, тъй като той се опасява, че „това може да предизвика недоволните гласове на Франция и Италия“. Неговият отговор започва с висока оценка на хуманните мотиви, които са подтикнали папската нота. У. Уилсън обаче е категоричен, че връщането на предишното статукво не може да осигури продължителен мир. Той заявява, че мирът трябва да се основава на правата, сигурността и самоуправлението на народите, малки или големи, слаби или силни, и равноправното им участие в икономическото развитие на света²⁵⁹.

Освен неуспехи в мирните преговори с Австро-Унгария, Съглашението понася два удара през есента на 1917 г. – поражението на Италия при Капорето в края на октомври и болшевишката революция, която засилва позициите на Германия на Изток. За да предотврати рухването на Източния фронт, Съглашението обсъжда идеята за създаване на полски корпус или изпращане на американски или японски части в Русия. Още през пролетта на 1917 г. французите преговарят с ЧСНС за формиране на самостоятелна чехословашка армия в Русия, която да бъде използвана срещу германците на Западния фронт. Създаването ѝ става факт с подписването на споразумение между френския външен министър Стефан Пишон и Едвард Бенеш на 6 декември 1917 г., а на 16-и с. м. френският президент Поанкаре издава официален декрет. Армията трябва да бъде прехвърлена от Русия във Франция възможно най-бързо²⁶⁰.

В американската историография това споразумение е интерпретирано по различен начин. Част от историците²⁶¹ смятат, че, давайки правото на чехите и на словаците да формират своя армия, Франция де факто признава „Чехословакия за независима държава“, безспорен знак, че вече е изоставила възможността за сключване на сепаративен мир с Австро-Унгария. Според други историци²⁶² Франция не е готова да поеме ангажимент за създаване на чехословацка държава, изтъквайки като доказателство отказа ѝ да отпусне заем на ЧСНС в Париж в качеството му на първообраз на бъдещото чехословацко правителство. Подкрепям втората гледна точка, посочвайки като аргумент две събития. 1. През август 1917 г. Франция изпраща граф Абел Арман да води преговори с австро-унгарския граф Н. Ривъртъра за сключване на сепаративен мир с Дуалистичната монархия. Те са подновени в началото на следващата година и завършват с неуспех. 2. На 14 януари 1918 г. американският посланик в Париж У. Шарп изпраща на Р. Лансинг информация за парламентарната реч на С. Пишон, в която той се присъединява към речите на премиера Лойд Джордж и президента Уилсън от 5 и 8 януари с. г.²⁶³, подкрепящи териториалната цялост на Австро-Унгария.

Друга сериозна индикация, че Франция не е изоставила намерението си да сключи сепаративен мир с Австро-Унгария и така да я извади от войната, е срещата в края на ноември 1917 г. между новия френски премиер Клемансо, Лойд Джордж, италианския външен министър С. Сонино и полк. Хауз, на която се обсъждат последните мирни предложения на Дунавската монархия. Изпратеният от Държавния департамент представител Фр. Андерсън докладва, че в страната има голямо желание за мир, включително и от страна на императора, когото граф А. Апони нарича „най-големият пацифист“²⁶⁴. В средата на декември 1917 г. австрийските управляващи започват тайни мирни преговори в Швейцария, които се водят между ген. Ян Сметс, премиер на Южноафриканския съюз (доминион на Великобритания), и граф Алберт Менздорф, бивш австро-унгарски посланик в Лондон. Преговорите продължават и през следващата пролет, но завършват без успех. Граф Менздорф отказва да бъдат направени отстъпки на Италия и Румъния, тъй като те са „победени врагове“ и са извършили предателство, влизайки във войната на страната на врага²⁶⁵. Неговата позиция се подхранва от убедеността му, че Германия не може да загуби войната особено след рухването на Източния фронт.

Две външнополитически събития стават причина САЩ да обявят война на Австро-Унгария – болшевишката революция и италианското поражение, в резултат на което се създава Върховния военен съвет (ВВС) в Рапало през ноември 1917 г. с цел координиране военните действия на Съглашението. След като стават негов член, САЩ се оказват в курioзна ситуация – съветът изработва военни планове срещу Австро-Унгария и Германия, а САЩ не са във война с първата. Новият италиански премиер Виторио Орландо настоява САЩ да обявят война на Австро-Унгария, а италианският външен министър Сидни Сонино в неофициален разговор с посланик Томас Н. Пейдж отбелязва, че „ако Аме-

рика обяви война на Австрия, това ще има огромен морален ефект²⁶⁶. Основната вътрешнополитическа причина трябва да търсим в шумната кампания, която бившият президент Т. Рузвелт започва от страниците на американския печат. Той критикува Уилсъновата администрация от страниците на вестник „Канзъс Сити Стар“. В уводната статия, озаглавена „Половинчати военни цели“, Рузвелт разкрива аномалията в американско-австро-унгарските отношения: „... ние даваме пари, въглища и боеприпаси на Италия, за да воюва срещу Австрия. Ако наистина сме в мир с Австрия, ние нарушаваме нашия неутралитет и трябва да бъдем осъдени от всеки международен съд... Ако бяхме обявили война на Австрия, тогава катастрофата на Кадорна вероятно нямаше да се случи.“²⁶⁷ Като причина за критичното му отношение към Уилсън унгарската историография лансира тезата, че Т. Рузвелт се дразни от факта, че американският президент има предоставена възможност да повдигне международния престиж на САЩ, като триумфира в края на войната, диктувайки американските условия²⁶⁸.

На 4 декември Удроу Уилсън се появява пред Конгреса с искане да се обяви война на Австро-Унгария. Той изразява убеждението си, че последната „не действа по своя инициатива или в съответствие с желанието на своя народ“, а е просто „васал на германското правителство“. Същевременно обаче той подчертава нежеланието си за разделяне на Хабсбургската империя: „Ние по никакъв начин не желаем да реорганизираме Австро-Унгарската империя. Не е наша работа да се месим в икономическото и политическото ѝ развитие.“²⁶⁹ На 7 декември У. Уилсън подписва решението за обявяване война на Хабсбургската империя. Отговорът на Виена е противоречив – макар да отхвърля мнението на американския президент за зависимостта на Австро-Унгария от Германия, О. Чернин изразява задоволството си от подкрепата му за целостта на империята и нежеланието му да се меси във вътрешните ѝ работи²⁷⁰.

По повод обръщението на У. Уилсън пред Конгреса с искане да обяви война на Австро-Унгария БНС решава да изпрати на американското правителство декларация, в която да заяви, че макар и австро-унгарски поданици, чехите и словациите, живеещи в САЩ, се борят срещу Хабсбургската империя в името на чешката и словашката независимост. Тази декларация била необходима, тъй като последните биха се оказали в незавидното положение на „вражески чужденци“²⁷¹. След обявяването на война от САЩ на Австро-Унгария БНС изпраща телеграма на Уилсън, в която изразява своята благодарност и задоволство, тъй като това ще даде кураж и ще въодушеви централноевропейските народи в борбата им срещу „тираните“, които „предадоха своя суверенитет на Хоенцолерните“²⁷². Далеч по-критична е реакцията на Карел Перглер. На 12 декември 1917 г. той дава интервю за „Вашингтон Поуст“, в което тактично отправя възраженията си към Уилсън относно заявлението му, че САЩ дават на Австро-Унгария гаранция за териториалната ѝ цялост. Без да критикува пряко президента, К. Перглер окачествява такова заявление като напълно погрешно: „Няма съмнение, че всички малки народи, борещи се за сво-

бода, нямат по-добър приятел от президента Уилсън. Никой не знае по-добре от него колко са справедливи аспирациите на подчинените народи. Затова е изключено, че той би могъл да мисли за запазването на Австро-Унгария.“²⁷³ Няколко дни по-късно К. Перглер изпраща писмо на Албърт Пътни, в което подчертава, че чехите и словациите ще бъдат разочаровани от заявлението, което гарантира запазването на Австро-Унгария²⁷⁴.

Т. Масарик, който по това време се намира в Русия, изпраща телеграма на Уилсън, в която изразява едновременно ентузиазма си от обявяването на войната и разочарованието си от отказа на американския президент да подкрепи разпадането на Австро-Унгария: „Европа не може да бъде освободена от германския милитаризъм и империализъм без разделянето на Австро-Унгария и създаването на зона от свободни и независими държави в Източна Европа, които да предотвратят „прусизирането“ на Европа.“²⁷⁵

5. МИРНАТА ПРОГРАМА НА УДРОУ УИЛСЪН И ПРОВАЛЪТ НА ПРЕГОВОРИТЕ ЗА СЕПАРАТИВЕН МИР С АВСТРО-УНГАРИЯ

Кулминация на американските планове за всеобщ мир и следвоенно развитие е обявяването на 14-те точки на Удроу Уилсън в началото на януари 1918 г. Болшевишката революция служи като катализатор за тяхното изработване. Още с идването си на власт болшевиките на Ленин издигат за свой лозунг сключване на мир „без анексии и контрибуции“²⁷⁶. Те поканват всички държави от Съглашението да участват в преговорите за сключване на мир, публикувайки 6 точки за световен мир, като 5 от тях се отнасят за националното самоопределение: 1) без насилствено присъединяване на територии, завладени през войната; 2) политическа независимост на народите; 3) правото на народите във всички национални държави да изберат чрез референдум под чия власт искат да живеят; 4) правото на националните малцинства да имат културна автономия; 5) без контрибуции; 6) решаване на колониалните проблеми²⁷⁷.

В речта си от 29 декември 1917 г. Лев Троцки лансира идеята за прилагане на принципа на национално самоопределение не само в Елзас-Лотарингия, Галиция, Познан и Бохемия, но в Ирландия, Египет, Индия, Мадагаскар, Индокитай²⁷⁸. Това изказване на болшевишкия лидер се явява своеобразно предизвикателство към Съглашението и по-специално към Британската империя и поражда необходимостта от публично заявление за военните цели.

На 3 януари 1918 г. на свое заседание британският Военен кабинет обсъжда възможността да излезе с декларация за военните си цели, в която да покаже на британския народ, на съюзниците си и на народите от Централните сили, че британската цел „не е да се унищожат неприятелските народи“. Що се отнася до австро-унгарския проблем, кабинетът се съгласява да се споменат „италианците, хърватите, словациите, чехите и др., които са под австро-унгарска власт и които искат определена форма на автономия“²⁷⁹. В официалната декларация от 5 януари, в която с поменава и за Австро-Унгария, се заявява: „Макар че сме съгласни с пре-

зидента Уилсън, че разпадането на Австро-Унгария не е част от нашите военни цели, ние смятаме, че ако на австро-унгарските народи не се даде истинска автономия, основана на истински демократични принципи, каквато те искат, не е възможно да се премахнат причините за въълнения в тази част на Европа, която дълго заплашва общия мир.²⁸⁰

Призивът на болшевиките за мир „без анексии и контрибуции“ може да се окачестви като своеобразно предизвикателство и към Удроу Уилсън, защото той представлява „фразеологичен близък“ на неговата реч „Мир без победа“. Американският президент е в деликатно положение – ако не приеме болшевишкия аргумент за правото на национално самоопределение, той трябва да предложи някаква разумна алтернатива. Ясно е, че германското разбиране за национално самоопределение е откъсване от Русия на полските територии, повечето балтийски провинции и части от Белорусия. Към средата на декември става ясно, че е въпрос на време Украйна и Финландия да обявят своята независимост. У. Уилсън отказва такова интерпретиране на национално самоопределение, тъй като прилагането му означава разрушаване на Хабсбургската империя. Затова американският президент смята, че една прецизно формулирана програма може да убеди Австро-Унгария да се отдели от съюзниците си.

Още през септември 1917 г. в Ню Йорк се организира „Анкетна комисия“ под формалното ръководство на полк. Хауз. Тя трябва да събира подробна информация, необходима при изработването на мирните договори. По думите на Сидни Мезис, шурей на полк. Хауз и президент на Нюйоркския колеж, в основата си работата на „Анкетната комисия“ се състои в събиране на материали за Централна Европа²⁸¹. Полк. Хауз го назначава за шеф на комисията, а за секретар избира младия журналист Уолтър Липман от в-к „Ню Рипъблик“, който тогава работи при военния министър Нютън Бейкър²⁸². Австро-унгарският отдел се оглавява от Чарлз Сиймур, чиито помощници са Клив Дей от Йейлския университет и Робърт Кърнър, който е с чешки корени и преподава в университета в Мисури²⁸³. Той е учил в престижни университети в Европа – във Виена, Прага, Берлин, Москва и Париж. В Карловия университет негов преподавател е Томаш Масарик, към когото той изпитва възхищение: „Моето духовно израстване дължа много на великите преподаватели на Пражкия университет, сред които президентът Масарик заема особено място. Като студент аз наследих неговата философска и политическа доктрина.“²⁸⁴ Така че Р. Кърнър се оказва единственият истински експерт в отдела, тъй като знае повечето езици от региона, познава чешкия и южнославянския проблем. Това го прави много ценен, въпреки че колегите му го критикуват за тенденциозността му, която се долавя в докладите му²⁸⁵.

Р. Кърнър анализира политическия режим и националния проблем в Австро-Унгария, отношенията между нея и Бохемия в миналото. Той не забравя да спомене и за мястото на чешките национални аспирации в политиката на Великите сили²⁸⁶. Р. Кърнър твърди, че оцеляването на империята е в интерес само на Католическата църква, евреите и западните пацифисти. Той сравнява преследванията на неунгарското население в Транс-

лейтания с тези на Ку Клукс Клан. Р. Кърнър предрича (не без преувеличение), че в чешките земи се очаквали антиавстрийски въстания. В меморандумите, които изготвят двамата с Ч. Сиймур, се лансират планове за реорганизацията на Австро-Унгария. Докато Кърнър предлага федерализация на империята, Сиймур смята, че политическият баланс в нея може да бъде гарантиран чрез полски триализъм, защото той може да забие клин между Хабсбургите и германците и да бъде използван от Съглашението²⁸⁷.

На 22 декември 1917 г. „Анкетната комисия“ представя доклада си, въз основа на който Уилсън и Хауз формулират окончателния вариант на 14-те точки²⁸⁸. Членовете ѝ се различават твърде много от У. Уилсън в подхода си към въпросите за войната и мира. Ако той е „идеалист“ и моралист, те подхождат по-прагматично. Докато президентът говори за „справедливи решения“, те говорят за такива, от които има „полза“. В доклада си „Анкетната комисия“ отделя значително внимание на народите от Централна и Източна Европа. Тъй като те могат да образуват бариера срещу германското доминиране в този регион, логично би било да се подкрепят аспирациите за независимост на поляци, чехи и южни славяни, да се изгладят противоречията между България и нейните съседи. Тъй като полският проблем занимава и двата воюващи лагера, комисията предлага независимост да се обещае само на поляците. За чехи и южнославяни подобна възможност се изключва, тъй като Австро-Унгария е естествена икономическа единица, която не бива да бъде разделяна. Затова в доклада тя препоръчва федерация от държави в рамките на империята, но в същото време съветва да се използва психологическа война чрез подтикване на подвластните народи към бунт с цел да се отслаби последната и да бъде принудена да сключи сепаративен мир²⁸⁹.

Унгарската историография²⁹⁰ обръща внимание на едно малко известно събитие, който стои зад формулирането на текста за Австро-Унгария. В края на 1917 г. Юлиъс Майнл, виден виенски индустриалец, смятан за приближен на император Карл I, предприема мирни сондажи, за които Държавният департамент е уведомен от Хю Уилсън, американски шарже д'афер в Швейцария. Той вярва, че Ю. Майнл действа според официални инструкции. В меморандума му се казва: „Всички важни въпроси, засягащи европейските народи, да се представят на мирна конференция, като се вземат предвид желанията на народите.“²⁹¹ Тази идея се доближава много до вижданията на У. Уилсън, отразени в неговите речи. Затова не е чудно, че американският президент подкрепя предложението на Ю. Майнл²⁹². Изглежда, че мирните сондажи на последния са явна индикация, че сред официалните кръгове в Австро-Унгария има сериозна подкрепа на идеята народите ѝ да получат възможност за автономно развитие.

Речта на американския президент, която той прочита пред общата сесия на Конгреса на 8 януари, представлява най-подробната военновременна програма за следвоенното развитие на Европа. Представените в нея 14 точки могат да бъдат разделени условно на две групи: към първата спадат тези с по-общ характер – искането за открита дипломатия, свобода на моретата, разоръжаване, премахване на пречките за свободна търговия, ре-

шаване на колониалните въпроси. Във втората група се третираат конкретни проблеми – евакуация на Белгия и Русия, връщане Елзас и Лотарингия на Франция, изглаждане на националните противоречия на Балканите, създаване на независима Полша. Три от точките (9-а, 10-а и 13-а) са посветени на Централна Европа, което свидетелства за нарасналият интерес към нея от страна на американското правителство. В окончателния си вариант точка 10. от Уилсъновата мирна програма, отнасяща се за Австро-Унгария, е формулирана въз основа на доклада на „Анкетната комисия“: „Народите на Австро-Унгария, чието място сред народите по света желаем да видим гарантирано и обезпечено, трябва да получат най-свободна възможност за автономно развитие.“²⁹³ Смисълът на точка 10. обаче може да бъде интерпретиран като „неопределен“ или „двусмислен“. Когато френският посланик Ж. Жусеран запитва Уилсън за същността на 10-а точка, а именно „...чие място сред народите президентът желае да види осигурено и гарантирано? На Австро-Унгария или на нейните народи?“²⁹⁴ американският президент обяснява, че именно мястото на народите на Австро-Унгария желае да види гарантирано²⁹⁵. В същото време формулировката на т. 10. е индикация, че политиката на Уилсън към Хабсбургската империя е насочена към подкрепа на нейната териториална цялост. Освен страха от „балканизация“ на Централна Европа, друг важен аргумент за нежеланието на американския президент да подкрепи разпадането на империята, са италианските военни цели. По-късно той обяснява, че не може да иска от американския народ „да воюва за източния бряг на Адриатика“²⁹⁶. Затова в 9-а точка се иска „коригиране на италианската граница въз основа на националния принцип“²⁹⁷.

Речта на Удроу Уилсън не се приема с голямо въодушевление в Италия, чиято реакция е по-скоро отрицателна, тъй като в речта, както и в тази на Лойд Джордж, не се съдържат всички поети към нея обещания²⁹⁸. Виенският „Нойе Фрайе Пресе“ иронично коментира: „Австрия би трябвало да получи конституция от Белия дом.“²⁹⁹ Известният американски професор Джордж Херън, който тогава се намира в Женева, изпраща сведения за реакцията на живеещите в Швейцария южнославяни, поляци и чехи по повод официалното изявление на британския премиер от 5 януари и 14-те точки на У. Уилсън. Той съобщава, че сред тях се наблюдава „дълбоко разочарование; граничецо с голямо недоволство във връзка с последните речи на Лойд Джордж и президента Уилсън“. Поляците не са доволни от речта на американския президент – според тях не може да съществуват едновременно независима Полша и „Кралство Прусия“. Затова те заявяват, че е в интерес на европейския мир последната да изчезне. Джордж Херън споменава и за реакцията на чехите, цитирайки техния представител в Женева М. Божинов, когото той окачествява като „човек с огромни умствени способности“. Последният смята, че речите на Дейвид Лойд Джордж и Удроу Уилсън не само са морални неуспехи, но дипломатически и военни грешки. Според М. Божинов в Бохемия всеки момент се очаква избухването на вълнения, 300 000 чешки военнопленници са готови да се включат в съгласенските армии, докато други 200 000,

които все още са в австрийската армия, чакат подкрепа от страна на Съглашението и президента Уилсън, за да се разбунтуват³⁰⁰.

В края на януари Робърт Кърнър също предупреждава, че даването на автономия на подвластните народи не може да се смята за решение на националните проблеми в Австро-Унгария. В съставения от него „Меморандум за решаване на австро-унгарския проблем“ той препоръчва на американското правителство да възприеме политиката на разделяне на Хабсбургската империя и поява на независими държави на нейно място, между които и Бохемия, тъй като те ще бъдат най-надеждният противовес на „пруския милитаризъм и пангерманизъм“. Според Р. Кърнър това ще бъде „окончателното“ решение на централноевропейския проблем, а крайна цел – създаване на европейска федерация³⁰¹. Заложените в меморандума идеи са в унисон с програмата на Т. Масарик и в пълно противоречие с тези на У. Уилсън по отношение на Дунавската монархия, които той лансира в обръщението си от 4 декември 1917 г. В тази връзка Р. Кърнър окачествява хабсбургската политика на президента като огромна „тактическа грешка“, която е от полза за „германската аристокрация и австро-унгарските управляващи“. „Що за аномалия е президентът Уилсън да обяви война на Австрия и в същото време да вярва, че решението не е разделяне...“³⁰² Според него американският президент все още не си дава сметка, че Хабсбургската империя вече не е в състояние да изпълнява отредената ѝ в миналото (още на Виенския конгрес) роля – гарант на европейското равновесие.

В отговор на 14-те точки на У. Уилсън К. Перглер изпраща в началото на февруари писмо на Уилям Стоун, председател на сенатската комисия по външна политика, в което изразява разочарованието си от точка 10³⁰³. Два дни по-късно словакът Геза Мика заявява в „Ню Йорк Таймс“: „Чехословаците нямат причина да свързват съдбата си с автономно устройство под управлението на Хабсбургската династия.“³⁰⁴

Макар У. Уилсън да не се е консултирал с Държавния департамент при формулирането на своето обръщение за военните цели, на 7 януари той запознава Р. Лансинг със своето обръщение. Два дни след речта на президента държавният секретар съставя меморандум, в който излага доводите си срещу точка 10. от мирната програма, в която президентът се обявява за запазване на Хабсбургската империя: „Колебая се дали да включа и въпроса за независимост на народите в Австро-Унгария, тоест чехи, румънци, южни славяни, тъй като президентът е заявил целта си да запази цяла Дуалистичната монархия. Не смятам, че това е мъдро. Смятам, че президентът трябва да се откаже от тази идея и да подкрепи създаването на нови държави на нейно място, настоявайки за разделянето на Австро-Унгария. Това е единственият сигурен начин да се сложи край на германското доминиране в Централна Европа. Би трябвало да помислим върху идеята за създаване на полска, чешка и вероятно украинска държава. Хърватско, Словения, Далмация, Босна и Херцеговина, Черна гора и Сърбия да се обединят в една суверенна държава... Тези независими държави ще служат като непреодолима бариера срещу германските

амбиции.³⁰⁵ Накрая Р. Лансинг заключава: „Ще изчакам удобен момент да предложа на президента този проблем за разрешаване“³⁰⁶. Оказва се, че държавният секретар трябва да чака още няколко месеца, тъй като няма индикации, че през януари 1918 г. У. Уилсън подкрепя лансираната в меморандума политика.

В речта си от 24 януари 1918 г. австро-унгарският външен министър О. Чернин приема като цяло програмата на американския президент и даже заявява, че тя контрастира с условията на Лондонския договор: „Една нова звезда изгря от другата страна на океана, всички очи са впериени в тази посока. Напред излезе един могъщ човек и с едно мощно движение застраши Лондонската резолюция и така наново отвори вратите за мир на разбирателството.“³⁰⁷ Затова не е изненадващо, когато американската легация в Берн получава съобщение за желанието на австрийските управляващи да започнат преговори³⁰⁸.

Последните преговори за мир между американски и австро-унгарски представители се провеждат в Швейцария, която по това време представлява „дипломатическия“ и „психологическия“ център на войната поради своето географско разположение и неутралитет. Тя е пълна с агенти, емигранти и шпиони от всякакви държави. Това е единственото място, откъдето могат да се наблюдават Австро-Унгария, България, Полша, Румъния, Турция и Германия. Затова американската легация в Швейцария е смятана от Р. Лансинг за „най-важния пост в Европа“. Американският пълномощен министър в Швейцария Плезънт Стоувъл, бивш собственик и издател на „Савана прес“, проявява малък интерес към събитията там. В началото на 1918 г., когато той отсъства от Берн, легацията се ръководи от шарже д'афер Хю Уилсън, който се ползва с безупречна репутация в Държавния департамент. Той се запознава със словака Стефан Осуски, който оглавява чешко-словашкия център в Женева от лятото на 1917 г. и се оказва особено ценен източник на информация за Австро-Унгария поради владееенето на немски и унгарски език. Освен това, като американски гражданин той има лесен достъп до американската легация³⁰⁹.

През пролетта на 1917 г. Хю Уилсън се запознава с американския професор Джордж Херън, който по това време живее в Женева, станал известен в Европа с книгата си „Удроу Уилсън и световният мир“³¹⁰. От една страна, той подкрепя идеята за сключване на сепаративен мир с Австро-Унгария, а от друга – националните движения за независимост на народите ѝ. Тъй като единственият начин империята да бъде откъсната от Германия е да се гарантира целостта ѝ, той препоръчва нейната федерализация³¹¹.

Джордж Херън участва в най-важните, драматични и завършили с неуспех преговори за мир с виенския професор и световноизвестен специалист по международно право Хайнрих Ламаш. Двамата разговарят в началото на февруари 1918 г. в замъка Хофгют, близо до Берн. Последният посочва пред Дж. Херън, че императорът е решил да промени конституцията на страната, да се откъсне от „пруското“ влияние и да установи по-тесни контакти със САЩ. Според Х. Ламаш на О. Чернин не трябва да се има доверие, защото той е с „пруски манталитет“ и под влия-

янието на „Прусия“. Карл I е този, който го кара да произнесе речта от 24 януари, предназначена за президента Уилсън. Планът, който Х. Ламаш и Карл I изработват, е следният – в отговор на речта на О. Чернин президентът Уилсън ще излезе с официално изявление. След това императорът ще изпрати писмо на папа Бенедикт XV, изразявайки желание-то си да се приложи концепцията за национално самоопределение в рамките на Австро-Унгария в духа на 14-те точки. Той трябва да увери папата, че подкрепя идеята за създаване на Общество на народите. След това трябва да се реализира планът на проф. Х. Ламаш – създаване на конфедерация от държави в рамките на империята – Южнославянска държава, включваща Хърватско, Славония, Босна и Херцеговина, Далмация; Полша, Австрия, Трансилвания, Унгария. Триест ще се превърне в международно пристанище. При осъществяването на този план Австрия се надява на помощта на САЩ срещу евентуалната съпротива на унгарците и германците. Американското правителство трябва да издигне като условие за сключване на мир реорганизацията на Австро-Унгария на федеративен принцип. Тя ще запознае Германия с тези условия и ако тя откаже да ги приеме, Хабсбургската монархия ще сключи сепаративен мир. Според Х. Ламаш Германия едва ли би отговорила отрицателно, тъй като е твърде вероятно Бавария и Вюртемберг да застанат на страната на австрийците. Това е планът за „създаване на мост между Виена и Вашингтон“. В заключение Джорд Херън посочва, че австро-унгарският император има предоставена рядката възможност да реализира този смел план, възможност, която не е получавал нито един европейски монарх през последните 2000 години³¹². Всички изгледи сочат желанието на Австро-Унгария за сепаративен мир – в Държавния департамент Х. Ламаш има репутацията на „ревностен последовател на идеята за демократизирана“ и федерализирана Австро-Унгария, а Р. Лансинг, който се познава с австрийския професор още от 1910 г. в Хага, казва на У. Уилсън, че предложението му е истинско доказателство за желанието на Австро-Унгария да сключи мир и желанието на Карл I да „възстанови империята на демократични принципи“³¹³.

На 11 февруари У. Уилсън се обръща към общата сесия на Конгреса. Той приветства речта на О. Чернин и австрийското желание за нови преговори. Запознат с разговорите Херън – Ламаш, американският президент изказва предположение, че австрийското правителство е възприело идеята за конституционната реорганизация на империята с цел удовлетворяване аспирациите на отделните националности. Той признава, че 14-те точки са „временни предложения“ и може да не са най-добрата основа за траен мир. У. Уилсън подчертава, че „националното самоопределение“ не е „просто фраза“, а „задължителен принцип“. От контекста на обръщението му става ясно, че интерпретацията му за национално самоопределение е „съгласие на управляваните“, автономия или регионално сътрудничество, а не независимост. Американският президент заключава, че механизмът за постигане на мир между дадени държави почива на 4 принципа: 1) окончателното споразумение по всеки конкретен случай

трябва да бъде справедливо; 2) народите и отделните области не бива да се разменят сякаш са пионки за игра; 3) териториалните споразумения трябва да се правят в интерес и за благото на съответните народи, независимо от аспирациите на някои държави; 4) всички формулирани национални искания трябва да бъдат най-пълно удовлетворени, без да се внасят елементи, които да разрушат европейския и световния мир³¹⁴.

Отговорът на император Карл I, изпратен с посредничеството на испанския крал Алфонсо XIII, представлява по-скоро предложение за общ мир, базиращ се на предишното статукво, въз основа на 4-те принципа, които У. Уилсън декларира в последната си реч. В него обаче не се споменават 14-те точки, нито правото на национално самоопределение на народите от Австро-Унгария, няма индикации, че ще се удовлетворят италианските аспирации³¹⁵. Затова в отговора си до императора американският президент иска от него да определи отношението си към националните аспирации на славянските народи, отстъпките на Италия³¹⁶.

Към края на февруари французите приключват безплодните преговори между граф Абел Арман, офицер от разузнаването във френския Генерален щаб, и граф Николас Ривъртъра, австро-унгарски дипломат. В същото време полк. Хауз решава да получи повече информация за мирния план на Х. Ламаш. Той се среща с Ем. Воска в Държавния департамент и иска от него да напише меморандум относно плана на Ламаш. В подготвения меморандум Ем. Воска подчертава, че: „Само пълната независимост на чехословаците и останалите народи на Австро-Унгария ще ги удовлетвори.“ В британското посолство обаче Сесил Спринг Райс заявява, че планът за федерализиране на Австро-Унгария вече не представлява интерес за англичаните. На свой ред Ричард Крейн посочва, че не вярва планът на Х. Ламаш да впечатли У. Уилсън³¹⁷. Това означава, че в британските и американските дипломатически кръгове убеждението в невъзможността Австро-Унгария да се федерализира и да излезе от войната започва да си пробива път. Друга сериозна индикация за еволюцията на британската политика спрямо империята е разработеният през пролетта на 1918 г. от организацията на Лорд Нортклиф „Крюи Хауз“ (създадена през февруари 1918 г.) план за дезорганизация на австро-унгарската армия чрез пропаганда. Планът предвижда две възможности: А) сключване на сепаративен мир; Б) подкрепа на националните аспирации на народите на Хабсбургската империя. След като план А пропада (провалът на преговорите между Антантата и Австро-Унгария през февруари 1918 г.), британците решават да приложат план Б, но не с цел да обещаят пълна независимост на народите, а да накарат империята да приеме план А. Според унгарската историография от 90-те години³¹⁸ причините за промяната на британската политика спрямо Австро-Унгария са от стратегическо естество и трябва да се търсят в събитията от началото на 1918 г. – с подписването на Брест-Литовския мирен договор се нарушава балансът на силите на Изток в полза на Германия и нейните съюзници. Затова австрийското настроение се променя от мир към победа. В реч пред Австрийския парламент Х. Ламаш се опитва да убеди правителство-

то да не спира мирните преговори, подчертавайки, че Австро-Унгария никога не е била толкова близо до сключване на мир, както в момента. Опасността от анархия може да бъде преодоляна; „като се удовлетворят справедливите искания на народите за автономия и мир“. Ако програмата на У. Уилсън за мир бъде отхвърлена, войната ще продължи още няколко години³¹⁹. В заключение той заявява, че ще „се бори до края за създаване на австрийска федерация от автономни държави, пълно отделяне от германската политика и преориентация към западните държави“³²⁰. Призивите му обаче са отхвърлени.

Оказва се, че програмата за федерализиране на империята е почти готова. Близкият до Х. Ламаш граф Виндишгрец убеждава императора в необходимостта от скъсване с Германия и създаване на Обединени австрийски държави. Той казва откровенно на Карл I, че трябва да избира между реорганизация на империята и нейното разпадане. Заедно с Хайнрих Ламаш той съставя конституция за федерацията. Когато конституцията става готова, императорът иска да си помисли няколко дни, 6 седмици по-късно тя все още не е подписана. Ако един ден той е готов да я подпише, на другия ден се разколебава. Тази хамлетовска дилема със самия него продължава 6 месеца. Това е стъпка, която иска морален героизъм, а според Виндишгрец императорът е „слабо същество“, без достатъчно силен характер. Това е възможност, която идва веднъж на 1000 години, възможност, която би променила хода на историята, а човекът, при когото идва, не е подготвен за нея. Според граф Виндишгрец човекът, който има най-голяма вина за осуетяване на тази възможност, е австро-унгарският външен министър Отокар Чернин³²¹.

След първоначалните германски победи в края на март, австро-унгарският външен министър предприема стъпки да сключи всеобщ мир на базата на обръщението на президента от 11 февруари. В речта си от 2 април Чернин приема 4-те принципа на У. Уилсън като основа за мира. В същото време обаче австро-унгарският външен министър заявява: „Г-н Клемансо искаше да знае от мен дали и на каква основа съм готов да преговарям. В съгласие с Берлин веднага му отговорих, че съм готов и че не виждам никакви пречки за мира освен френските претенции към Елзас – Лотарингия. Париж отговори, че преговорите са невъзможни на такава основа.“³²² О. Чернин явно има предвид преговорите между Арман и Ривъртъра, тъй като очевидно не знае за писмото на Карл I до Поанкаре предната година. Дошлият скоро на власт Ж. Клемансо се чувства унижен от разкритието, че той е молил Австро-Унгария за мир и незабавно отрича твърдението, заявявайки в пресата още на 4 април: „Граф Чернин излъга.“ На следващия ден Чернин издава част от тайните преговори между Ривъртъра и Арман. Продължавайки атаките си срещу Клемансо два дни по-късно, Чернин подчертава, че инициативата принадлежи на Франция и я обвинява в осуетяване на мирните преговори чрез претенциите си към Елзас – Лотарингия. Същия ден вечерта Ж. Клемансо заявява, че „справедливите френски претенции върху Елзас – Лотарингия“ признава и самият император Карл I в писмо до Р. Поанкаре от 24 март 1917 г. В

подкрепя на това твърдение той публикува писмото, което е автентично и за което О. Чернин, както и германците, не знаят. Австро-унгарският император попада в твърде деликатна ситуация, притиснат до стената от Франция и изобличен като нелоялен съюзник на Германия. За да успокои германските си съюзници, на 11 април той отрича в писмо до император Вилхелм II да е имал кореспонденция с Р. Поанкаре и твърди, че френските документи са фалшификат³²³. Когато най-накрая императорът признава, че наистина е писал някои от писмата, О. Чернин е принуден да поеме вината за „глупостта на Негово Величество“, подавайки оставка на 15 април³²⁴. Сикстовата афера се отразява върху австро-германските отношения. Отпътуването на Карл I за германската главна квартира в Спа на 12 май е наречено в западната преса „пътя до Каноса“. За да докаже лоялността си, австро-унгарският император поставя армията си под контрола на германското главно командване за период от 25 години³²⁵.

Британският Военен кабинет е неприятно изненадан от постъпката на френския премиер. Той се бои от политическите сътресения в резултат от инцидента – така британското общество ще разбере, че съюзниците са изпуснали възможността за сериозни мирни преговори. Военният кабинет обмисля възможността да публикува в Англия и Франция факсимиле на оригиналния документ, за да внесе разкол между Австро-Унгария и Германия, но по-късно се отказва, защото „показвайки император Карл като предател за своите съюзници и лъжец пред нас... това ще затвори вратата за сепаративен мир между Антантата и Австрия“³²⁶.

Американската реакция е изразена от държавния секретар и Джордж Херън. Интересното в случая е, че възмущението е насочено не срещу Отокар Чернин, а срещу френския премиер, чиято постъпка слага край на опитите за сключване на сепаративен мир с Хабсбургската империя. За Р. Лансинг сега „само военна победа на западния фронт“ ще може „отново да отвори вратата, която Клемансо затръшна“. В меморандума си от 12 април той заявява: „Постъпката на господин Клемансо, който вчера публикува писмото на император Карл..., е пример за удивителна глупост, за която не бива да се търси извинение. Ако целта на Клемансо беше да докаже, че Чернин е лъжец, той успя, но на каква цена? Неговото изобличение тласна Австрия буквално в ръцете на Германия.“³²⁷ Р. Лансинг стига до заключението, че в резултат на инцидента в следвоенното устройство на Европа трябва да се намери алтернатива на Австро-Унгария. Няколко дни по-късно Джордж Херън пише, че Ж. Клемансо „тласна Австрия в ръцете на Германия“³²⁸. „От началото на войната никой по-добре не служи на Германия дипломатически от Клемансо. Затова последната трябва да му издигне статуя във всеки град.“³²⁹ Той споменава „всеобщото убеждение, че тази постъпка цели да нанесе удар по американската дипломатия от страна на Англия и Франция – срещу опита на У. Уилсън да откъсне Австрия от Германия поради опасенията на последните две от нарастване на американското влияние в Европа“³³⁰. Според Дж. Херън предстои „неизбежно разпадане на Австро-Унгарската империя“. Като нейна единствена алтернатива той вижда възможност-

та народите в нея да образуват „Обединени австрийски държави“, които да поставят началото на „Съединени европейски щати“³³¹.

Последвалите събития показват, че Сикстовата афера се оказва началото на края за старата Хабсбургска империя. Само за 10 дни (2–12 април) Ж. Клемансо и О. Чернин „успяват“ да „помогнат“ на Томаш Масарик и Едвард Бенеш в това, което последните двама все още не са постигнали за четири години – да подготвят краха на Дунавската монархия.

6. САЩ И ПРИЗНАВАНЕ НА ЧЕХОСЛОВАШКАТА НЕЗАВИСИМОСТ

Сикстовата афера съвпада по време с друго важно събитие, което също привлича вниманието на Съглашението и САЩ – Конгресът на потиснатите народи, който се провежда през април 1918 г. в Рим. Конкретният повод за свикването на Конгреса е изглаждането на териториалните противоречия между Италия и южнославянските политици в емиграция. Като посредници за постигането на споразумение между двете страни там са изпратени Р. Ситън-Уотсън и У. Стийд. По време на престоя си там те присъстват на заседанията на Конгреса в качеството си на британски представители. От френска страна присъстват Анри Франклин-Буйон и Албер Тома. Чехите и словациите са представени от Е. Бенеш и М. Шефаник. Има представители на поляци от Австро-Унгария и Русия, на южнославяни, румънци и италианци. Едновременното присъствие на италианци и южнославяни се разглежда като индикация за постигнато разбирателство (макар и временно, както ще се окаже впоследствие) между тях. Единственият американски представител на конференцията е Нелсън Гай, състоятелен американец, живеещ в Рим³³². Участниците в Конгреса приемат резолюция, в която искат правителствата от Съглашението да включат във военните си цели освобождаването на подвластните народи на Австро-Унгария. Подчертава се правото на всеки народ да има своя собствена държава. Хабсбургската империя е окачествена като оръдие на германската власт и следователно като главна пречка за реализирането на техните национални aspirations³³³.

Американският „Кристън Сайънс Монитор“ посвещава голяма статия на конгреса, озаглавена „Чешко-югославско събрание в Рим“. Вестникът цитира италианския „Джорнале д'Италия“, в който 8 април (денят на откриването на Конгреса) е окачествен като „дата с историческа значимост“, „денят, в който за пръв път от началото на войната австрийският въпрос вече не е само вътрешен, а се превръща в европейски и световен“³³⁴.

Американският посланик в Рим Т. Пейдж информира Държавния департамент за заседанията на Конгреса и споменава за „всеобщо недоволство“ сред чехите в Бохемия, защото САЩ открито не са одобрили решенията му. Посланикът настоява пред Вашингтон незабавно да подкрепи движението за независимост в Австро-Унгария, тъй като това ще има ефект върху славянските войници в австрийската армия. В тази връзка той споменава и за сключеното между Италия и ЧСНС споразумение от 21 април 1918 г. за създаване на самостоятелна чехословашка армия в

Италия³³⁵. В същото време американският военен аташе в Рим полк. Мервин Бъкни докладва, че Съглашението, подкрепяйки аспирациите на чехите и южнославяните, цели да „предизвика вътрешни въълнения в Австрия, недоволство сред австрийските войски и да привлече войници на страната на Съглашението“³³⁶.

През април и май 1918 г. всички американски дипломати в Европа настояват САЩ да подкрепи аспирациите на подвластните народи на Австро-Унгария. На 19 април Джордж Херън информира Хю Уилсън, че в чешките земи се очаква всеки момент да избухне революция, а южнославяните са на прага на историческо по своята значимост обединение³³⁷. В началото на май 1918 г. Е. Бенеш изпраща писмо до чешките политици в Прага, в което посочва: „Нашето положение е отлично. Случаят Клемансо-Чернин разруши окончателно всички мостове с Австро-Унгария.“³³⁸ По същото време Робърт Сесил споделя пред френски и американски дипломати, че „последната среща между двамата императори несъмнено заздравя връзките между двете държави. Затова трябва да подкрепим всички потиснати народи на Австрия в борбата им срещу германско-унгарската власт“³³⁹. В началото на май британското разузнаване предупреждава американското правителство, че авторитетът му сред чехите в Бохемия може сериозно да пострада, ако продължи досегашната си прохабсбургска политика³⁴⁰. В края на същия месец ръководеният от лорд Нортклиф „Отдел за пропаганда сред неприятеля“ изпраща Ситън-Уотсън в Швейцария с цел да координира съвместната пропагандна дейност на чехословашките и югославските представители с британската легация³⁴¹. Тези изявления недвусмислено показват, че политиката на Съглашението спрямо Австро-Унгария се променя *именно в резултат* на Сикстовата афера.

КОИ също активизира своята дейност – още в началото на 1918 г. организацията се заема с американизиране на имигрантите с цел „по-бързо овладяване на вътрешните редици“. Дейността по „изтриване на чертичката“ се подема от „Чуждестранния отдел“ към КОИ, а по-късно от „Отдела по труда сред чуждестранно родените“. Създават се 23 лоялистски лиги и няколко национални бюра. Пропагандната работа в чужбина се ръководи от Външния отдел на КОИ начело с журналиста Уил Бруин³⁴². КОИ привлича ценен сътрудник в лицето на Емануел Воска, който е назначен за шеф на „Централноевропейския отдел“ към организацията и през май 1918 г. е изпратен в Европа да събира военна информация, да координира дейността между сепаратистично настроените политици в Австро-Унгария и сънародниците им в съглашенските държави, да помогне за деморализиране на австрийската армия. Той е смятан за човек, „на когото може да се има пълно доверие“, а Джордж Крийл го нарича „най-великия таен агент във войната!“³⁴³. През лятото на с. г. издателят на „Чикаго Херълд“ Джеймс Кели разработва план за пропаганда в Австро-Унгария като „най-ефективно оръжие, което САЩ могат да използват във войната“. Той е представен във вид на меморандум, озаглавен „Предизвикване на революции в Австро-Унгария сред подчи-

нените народи чрез техните сънародници, живеещи в САЩ³⁴⁴. Тези народи трябва да бъдат убедени, че „каузата на съюзниците е и кауза на потиснатите народи“. Дошлите от Австро-Унгария имигранти в САЩ не трябва да бъдат дискриминирани, за тях да отпадне класификацията „вражески чужденци“, а те да могат да се записват като доброволци в американската армия. Имигрантите трябва да бъдат насърчавани да организират и да изнасят речи пред патриотични събрания за своите аспирации. Предвижда се отпускане на правителствена помощ за създаване на Полска, Югославска и Чешка армия³⁴⁵.

За настроеността в Хабсбургската империя говорят политическите вълнения във Виена и Будапеща. Виенският „Арбайтер Цайтунг“ пише за многобройни демонстрации във Виена и Долна Австрия на 1 май. Настроенията в Прага през май са отразени във вестника „Крисчън Сайънс Монитор“, който публикува статия за честванията по случай 50-годишния юбилей от откриването на Националния театър, по време на които се скандират имената на Масарик и Уилсън³⁴⁶. В края на същия месец американският посланик в Берн Плезънт Стоувъл също изпраща подробна информация за събитието, цитирайки чешкия „Народни листи“ от 16 май, в който посочва значението на оглавяваната от К. Крамарж демонстрация в смисъл, че за пръв път чехи, югославяни, украинци, поляци от Галиция участват заедно на публично мероприятие, обединени срещу „общите си врагове Австрия и Германия“. Според посланика това е „първата стъпка към очакваната революция на потиснатите народи срещу Австрия“³⁴⁷.

Предвид обстановката в Австро-Унгария и евентуални австро-унгарски сондажи за мир, Плезънт Стоувъл запитва полк. Хауз и Р. Лансинг дали не е дошъл психологическият момент за САЩ да решат дали да „подкрепят отделните националности, които искат политическа независимост или дали да продължат да вярват на намеренията на императора?“³⁴⁸. На свой ред шефът на „Анкетната комисия“ С. Мезис лансира идеята, че най-доброто решение на този проблем е създаването на Австрийска конфедерация. Друг член на същата организация, експерт по националния проблем, Робърт Кърнър, също подкрепя идеята за независимост на чехите и словаците. Той съставя меморандум, озаглавен „Нова политика на Съединените щати в Централна Европа“. В него Р. Кърнър препоръчва на американското правителство в най-скоро време да възприеме нова политика спрямо Централна и Източна Европа, а именно подкрепа на националните аспирации на подвластните народи³⁴⁹. В края на май Ч. Сиймур също изготвя меморандум за Австро-Унгария, смятан за най-подробния американски план за следвоенната реорганизация на Централна Европа. Той предлага на мястото на Хабсбургската империя да се създадат 6 нови държави – Австрия, Чехия, Унгария, Югославия, Полша и Трансилвания³⁵⁰.

В началото на май А. Пътни занася на Р. Лансинг меморандума „Славяните в Австро-Унгария“ – обширно историческо изследване, разделено на 17 глави, повлияно от идеите на Андре Шерадам, изложени в труда му „Разобличаване на пангерманския заговор“. В увода А. Пътни прави па-

ралели между чехите и англичаните, посочвайки, че те са първите, които получават религиозна и политическа свобода. Докато англосаксонците стават пионери във въвеждането на свободните институции и представителното управление на Стария континент, чехите дават пример как трябва да се защитава идеала за свобода, съпротивлявайки се срещу опитите на чуждия завоевател да потисне националното им самосъзнание. Във втора глава А. Пътни излага накратко историята на Австро-Унгария, като освен дипломатически документи, той използва цитати от Уикхъм Стийд („Хабсбургската монархия“) и от Бохумил Вошняк („Една умираща империя“). Трета и четвърта глава са посветени на славяните в Хабсбургската империя, които А. Пътни представя като коренното население в Централноевропейския регион. Пета, шеста и седма глава са посветени на историята на чешкия и на словашкия народ през XIX и XX в., както и на задграничната съпротива на чехи и словаци по време на световния конфликт. Използвани са цитати от брошурите на Т. Масарик („Австрийският тероризъм в Бохемия“), на Е. Бенеш („Чешката кауза за независимост“) и на Т. Чапек („Бохемия под Хабсбургска власт“). В стремежа си да изтъкне историческото право на чехите за независима държава А. Пътни цитира писмо на Лайош Кошут от 8 ноември 1871 г., в което се заявява, че Чехия, подобно на Унгария, е независима държава. В заключение А. Пътни препоръчва да се промени досегашната политика на САЩ спрямо Централна Европа, като се подкрепи създаването на нови национални държави, които ще осигурят непреодолима „бариера“ за германската експанзия и ще гарантират стабилност в следвоенна Европа³⁵¹.

На свой ред държавният секретар също се убеждава, че е необходимо да се промени политиката към Австро-Унгария. Затова още на следващия ден той информира У. Уилсън, че след разкриване писмата на Сикст е безсмислено да се подкрепя „една Австро-Унгария със същите граници, съществуващи в момента“. Според Р. Лансинг е нужна нова политика в името на спечелването на войната, която да има психологически ефект. Като пример за това той дава германското правителство, успяло да извади извън строя Русия чрез разпалване на националните чувства на народите, живеещи под руски суверенитет. В тази връзка Р. Лансинг запитва У. Уилсън: Трябва ли „да продължаваме да подкрепяме целостта на Австрия“ или „националното самоопределение на нейните народи“? Относно народите на Австро-Унгария становището на държавния секретар надделява, тъй като записва в дневника си: „Президентът подкрепя славянското движение в Австрия.“³⁵² На 11 май Лансинг инструктира американския посланик в Рим да направи заявление във връзка с Конгреса, че целите на чешкия и южнославянския народ на Австро-Унгария за „свободно и независимо развитие“ имат „най-сериозната подкрепа на това правителство“³⁵³.

През следващата седмица Р. Лансинг изработва официална декларация и я изпраща на У. Уилсън за одобрение³⁵⁴. На 29 май държавният секретар декларира официално: „Правителството на Съединените щати следи с интерес „Конгреса на потиснатите народи“ и подкрепя национал-

ните аспирации на чехословаците и югославяните.³⁵⁵ Декларацията представлява първото сериозно обвързване на американското правителство със съдбата на австрийските славяни и е първата индикация за промяната на политиката на САЩ спрямо Австро-Унгария – от прохабсбургска към антихабсбургска.

На следващия ден БНС изпраща на Р. Лансинг благодарствена телеграма, в която се изразява задоволството от американската подкрепа на чешките и словашките аспирации и че скоро тя ще стане известна в Австро-Унгария и ще вдъхнови всички славяни там да се опълчат срещу „германския гнет.“ Декларацията се оценява като важна „стратегическа стъпка“ на американската дипломация³⁵⁶.

Няколко дни по-късно, на 3 юни, правителствата на Франция, Италия и Великобритания също дават своята подкрепа за подвластните народи на Хабсбургската империя: „Създаването на обединена и независима полска държава със свободен излаз на море е едно от условията за продължителен и справедлив мир. Съгласенските правителства се присъединяват към декларацията на държавния секретар на САЩ, подкрепяйки националните стремежи на чехословаците и югославяните“³⁵⁷. На пръв поглед декларацията има твърде общ характер. Макар да не се споменава никъде, че условие за сключване на мир е създаване на „Чехословакия“ или „Югославия“ (подобно на случая с Полша), се заявява, че се подкрепят националните стремежи на „чехословаците“ и южните славяни. Макар Съгласението да е стигнало до заключението, че разпадането на Австро-Унгария е неизбежно, то още не е готово да се обвързва с конкретни обещания спрямо подвластните ѝ народи, тъй като няма изработен план за следвоенната реорганизация на Централна Европа. Освен това, то подхожда с предпазливост относно аспирациите на южните славяни, тъй като знае за териториалните им противоречия с Италия.

Удроу Уилсън се съгласява да подкрепи народите на Австро-Унгария без ентузиазъм. Показателен е един негов разговор с Уилям Уайзмън – той съжالياва много за постъпката на Жорж Клемансо, вярва, че Карл I е направил всичко възможно да скъса с Германия, но постъпката на френския премиер го обвързва още по-здраво с нея. Американският президент казва на У. Уайзмън, че нямал друг избор освен да избере пътя, който мрази най-много – да подкрепи австро-унгарските народи в борбата им срещу собственото им правителство³⁵⁸.

Изказването на У. Уилсън, макар и в частен разговор, е втората ясна индикация за еволюцията на политиката на американското правителство спрямо Австро-Унгария.

Новата политика на американското правителство спрямо Дуалистичната монархия намира място и в американската преса. „Ню Йорк Трибюн“ в броя си от 2 юни помества статията „Възпламеняването на славянската бомба в Австрия“, чийто автор Х. Шерууд по твърде красноречив начин коментира съдбата на Хабсбургската империя: „Австро-унгарското правителство седи върху склад за барут.“ Споменава се желанието на словаците да се обединят с чехите в една държава³⁵⁹. В същото време амери-

канският печат обръща внимание и върху събитията в Австро-Унгария. На 1 юни „Ню Йорк Таймс“ споменава за споразумението в Спа от 12 май, което, според вестника, означава „пълно подчинение на Австро-Унгария от страна на Германия и края на всички надежди поне за частична независимост на чехите, южнославяните и другите негермански народи от Хабсбургската монархия“. Няколко дни по-късно „Ню Йорк Таймс“ отпечатва уводна статия за 70-годишнината от революцията през 1848 г., когато „се разтърсиха основите на Хабсбургската империя“. Както пише в статията, и днес Австро-Унгария е разтърсена от революционното движение, чиято перспектива за успех е много по-голяма. Авторът на статията напомня, че американското правителство все още не е направило нужното за потиснатите народи, а заявлението на Р. Лансинг за американски „симпатии“ е недостатъчно³⁶⁰. В уводната статия на „Крисчън Сайънс Монитор“ „Разрушаването на Австро-Унгария“ се посочва, че разпадането на империята ще бъде първият знак, че са отминали времената, когато „се вършеше зло безнаказано“. Новите държави, които ще се появят на нейно място, ще спрат „плановите за Източна Германска федерация“³⁶¹.

В началото на май 1918 г. Томаш Масарик пристига в САЩ с цел да осигури американска помощ за прехвърляне на чехословашкия корпус от Владивосток във Франция, както и да получи официално признание на чехословашката независимост от американското правителство. Той не смята да се задържа дълго в САЩ, тъй като очаква още през май да бъде приет от Държавния департамент и Белия дом, разчитайки на близостта на Чарлз Крейн с президента Уилсън, както и на факта, че синът му Ричард Крейн е личен секретар на Лансинг. От друга страна, Т. Масарик продължава да вярва, че ще бъде по-полезен в Западна Европа. Още преди стъпването си на американска земя той споделя пред един японски журналист, че възнамерява да остане там около 2 седмици³⁶², а по-късно в писмо до своя приятел Р. Ситън-Уотсън заявява, че ще се върне в Лондон „възможно най-скоро“³⁶³.

Докато чака да бъде приет официално от Р. Лансинг и У. Уилсън, Т. Масарик посещава няколко американски града (Бостън, Ню Йорк, Чикаго, Питсбърг, Кливлънд, Филадельфия), където пропагандира своето виждане за войната. Така например, в реч пред Чикагския университет Т. Масарик очертава славянските цели във войната – борбата срещу пангерманизма, който той нарича „религиозна теокрация“. В речта си чешкият лидер посочва: „Германският империализъм е обсебен от идеята човечеството да се управлява от един господар. Този империализъм е опасност за Европа“; „Целите на войната са и славянски цели. Затова ние, славяните, макар и смятани за миролюбиви, призоваваме за война докрай“³⁶⁴. Тези негови идеи намират място в малката книжка „Нова Европа“, която той започва да пише в Русия през есента на 1917 г., а нейният окончателен вариант се появява в САЩ³⁶⁵. В нея чешкият лидер представя войната като сблъсък на демокрацията, републиканизма и конституционализма (очевидно визирайки САЩ) с монархизма и абсолютизма (Германия)³⁶⁶. Тази негова интерпретация не е съвсем прецизна, тъй като

в съглашения лагер две от държавите (Великобритания и Италия) са монархии. Наред с това в книгата си Т. Масарик се обявява за създаване на чехословашка, полска и южнославянска държава, чиято независимост той разглежда като първа стъпка към една бъдеща федерация: „... освободените народи ще се организират, щом намерят за необходимо, в големи обединения.“³⁶⁷ Стъпвайки на американска земя, той неслучайно подчертава идеята за федерация на централноевропейските народи, знаейки, че федералистките принципи са особено популярни в САЩ.

В края на май той пристига в Питсбърг, където в негова чест е организирана голяма манифестация. В Изложбения дворец Масарик говори за чешките и словашките идеали, които били еднакви с американските. Той заявява, че „ще се създаде свободна Чехия и свободна Словакия“. Конкретен израз на чешко-словашкото сътрудничество в САЩ става подписаната на 31 май Питсбъргска спогодба между Т. Масарик и Словашката лига, представена от Алберт Маматей. В нея се посочва, че в бъдещата чехословашка държава ще има отделна словашка администрация, словашкият език ще бъде официален в съда и училищата³⁶⁸.

Пристигането на Т. Масарик в САЩ не повлиява върху промяната на американската политика. От друга страна, то става в момент, когато едно друго събитие от пролетта на 1918 г. му отваря пътя към Белия дом – действието на чехословашкия корпус в Русия.

Чехословашкият корпус се превръща във важен фактор в политиката на Съглашението през пролетта на 1918 г. След рухването на Източния фронт и Октомврийската революция през 1917 г. става ясно, че е въпрос на време Русия да излезе от войната. Британци и французи обмислят идеята да изпратят там японски или американски части, за да предотвратят прехвърлянето на германски части на Западния фронт. За разлика от тях Удроу Уилсън се обявява против военна интервенция, тъй като тя ще отчужди руското обществено мнение от Съглашението и САЩ³⁶⁹. В меморандума си „Икономическа и пропагандна дейност в Русия“ от април 1918 г. Т. Масарик отхвърля идеята за японска интервенция, тъй като тя ще доведе до конфликт между руснаците и Съглашението. Вместо това чешкият професор препоръчва на Русия да се помогне икономически – възстановяване на инфраструктурата и индустрията³⁷⁰. Последното предложение се доближава до виждането на американския президент за характера на евентуална намеса в Русия. Това означава, че и двамата отхвърлят военната интервенция на Изток, а с това и използването на чехословашкия корпус в Русия. Така тяхното становище се оказва в пълен контраст с това на Съглашението. В резултат от категоричната американска опозиция срещу японска интервенция, ролята на чехословашкия корпус в съглашенската военна стратегия нараства, тъй като той се оказва единствената голяма военна сила, която може да възстанови Източния фронт. Британци и французи имат различни виждания как да използват корпуса – докато първите искат той да остане в Русия, за да възстанови Източния фронт, вторите настояват за прехвърлянето му на Западния фронт. В края на май Ж. Клемансо даже заявява на Е. Бенеш, че е готов да признае аспираци-

ите на чехите и словаците за независимост. Последният поставя пред Лондон условие използването на корпуса в Русия да бъде последвано от признаване на ЧСНС за върховен представител на чехите и словаците, аспирациите им за национална независимост, а чехословашката армия за съглашенска. Робърт Сесил го информира, че Англия е готова да издаде подобна декларация³⁷¹. Тези изявления показват, че чехословашкият корпус повлиява върху решението на британци и французи да подкрепят независимостта на чехи и словаци.

Американският историк от чешки произход Й. Калвода застъпва тезата, че заради предложението на Т. Масарик болшевишкото правителство да бъде признато за де факто, той не е „персона грата“ в официален Вашингтон³⁷². Тази теза звучи крайно предвид факта, че седмица след пристигането си в САЩ благодарение на Ч. Крейн той се запознава с двамата заместник-държавни секретари У. Филипс и Б. Лонг, които желаят да се консултират с него за обстановката с Русия³⁷³.

В началото на юни Т. Масарик се среща с Р. Лансинг. Макар че предмет на разговор са главно събитията в Русия и планове за съглашенска интервенция, засяга се и въпросът за централноевропейските народи. Според чешкия лидер германската политика в Русия не променя германския план за Централна Европа, а даже го заздравява – към оста Берлин – Прага – Виена – Белград – Константинопол – Багдад щяла да се добави нова: Берлин – Варшава – Киев – Одеса – Трабзон – Багдад. За признаване на ЧСНС за де факто правителство въобще не става дума, въпреки че Т. Масарик обръща внимание на Държавния секретар върху неясната формулировка на американската декларация от 29 май³⁷⁴. Разговорът с Р. Лансинг убеждава чешкия лидер, че все още е рано да се обсъжда въпросът за чехословашката независимост на правителствено ниво в САЩ.

В историографията съществуват спорове чия е заслугата Т. Масарик да бъде приет от У. Уилсън. Според едни историци³⁷⁵ заслуга за това има конгресменът Сабат, който в писмо до американския президент от 16 юни препоръчва чешкият професор да получи възможност да представи каузата, за която се бори³⁷⁶. Според други³⁷⁷ главен принос има Джон Мот, който настоява пред У. Уилсън да приеме чешкия политик. Самият Т. Масарик твърди в спомените си³⁷⁸, че на Чарлз Крейн дължи първата си среща с американския президент. Действително в началото на юни Ч. Крейн настоява пред У. Уилсън да се срещне с Т. Масарик. Той посочва, че познава чешкия професор от 20 години, наричайки го „най-мъдрия и най-добрия от всички християни ... който миналата година организира чешка армия в Русия“³⁷⁹. Неоспорим факт е, че У. Уилсън приема Т. Масарик не като ръководител на чешко-словашката задгранична съпротива, а в качеството му на специалист по Русия – на 18 юни американският президент споделя пред съглашенски дипломати, че ще вземе решение спрямо Русия след като разговаря с някои хора, сред които и Т. Масарик³⁸⁰.

Срещата между чешкия професор и американския президент на 19 юни е посветена главно на събитията в Русия, но според спомените на Т. Масарик се обсъжда и въпроса за славянските народи в Австро-Унга-

рия. Чешкият политик казва на У. Уилсън, че Хабсбургската империя трябва да бъде разделена, за да се спечели войната, а президентът „приел това становище“³⁸¹. В историографията на тази среща се придава голямо значение, но на практика тя не повлиява върху политиката на Уилсън спрямо Дуалистичната монархия, тъй като още в края на май американското правителство вече е излязло със заявление, в което недвусмислено се подкрепят аспирациите на подвластните народи.

По отношение на Русия Т. Масарик обяснява, че не подкрепя интервенция, а оказване на икономическа помощ на Русия³⁸². От разговора става ясно, че и двамата се противопоставят срещу всякаква военна намеса във вътрешните работи на страната и се изказват за възстановяване на икономическия живот в нея. В края на юни държавният секретар даже запита Т. Масарик за възможността корпусът да бъде използван като полицейска сила за охрана на американски икономически експерти в Русия³⁸³.

Независимо от призива на ВВС в началото на юли САЩ да се намесят военно в Русия, в официалните си изявления от 6 и 17 юли У. Уилсън отхвърля идеята за военна интервенция. Той се съгласява във Владивосток да бъдат изпратени 14 000 американски и японски войски, които да помогнат на корпуса да излезе от Русия. В същото време американският президент лансира идеята за оказване на икономическа помощ на руснаците³⁸⁴. От изявленията му става ясно, че той си остава противник на широкомащабна военна намеса в Русия. Това означава, че корпусът не се вписва във военната стратегия на САЩ, а му се отрежда роля само на полицейска сила в Русия в случай, че там бъде изпратена американска мисия.

Доколко корпусът повлиява върху американското правителство да подкрепи чехословашката независимост? В историографията се застъпва тезата, че решаваща роля за това изиграва желанието на САЩ да сътрудничат с корпуса в Сибир в качеството на съюзници. Не приемам наложителата се теза в историографията поради няколко причини:

1. Още в края на май 1918 г. има индикации за промяната на политиката на САЩ спрямо Австро-Унгария в посока подкрепа на нейното разрушаване:

– *първо*, чрез декларацията от 29 май, с която се подкрепят националните аспирации на подвластните народи на Австро-Унгария. Това е първият случай, когато САЩ подкрепят сепаратистични движения, насочени към нейното разрушаване. По време на войната У. Уилсън отказва да се среща с политици, чиято цел е разрушаване на империята;

– *второ*, изказването на У. Уилсън, макар и в частен разговор със сър У. Уайзмън, че Сикстовата афера го принуждава да подкрепи аспирациите на подвластните народи на Австро-Унгария. От контекста на изказването му става ясно, че е взел решението с нежелание.

2. По това време чехословашкият корпус не фигурира във военната стратегия на САЩ. Във Вашингтон преобладават настроения против военна намеса в Русия. В средата на юни се подкрепя идеята за оказване на икономическа помощ на страната, а американското правителство разглежда корпуса само като полицейска сила. Решението от 6 юли пред-

вижда изпращане на войски в помощ на корпуса срещу германските и австрийските военнопленници при опитите му да излезе от Русия, но не и да се организира интервенция.

Третата сериозна индикация за промяната на политиката на САЩ спрямо Австро-Унгария е изпратеният на американския президент от Робърт Лансинг в края на юни 1918 г. меморандум „Политиката спрямо народите в Австро-Унгарската империя“. Държавният секретар иска американското правителство да излезе с по-ясно изявление в подкрепа на потиснатите народи. По време на първата си среща с държавния секретар Т. Масарик също обръща внимание върху неясната формулировка в американската декларация от 29 май, която може да бъде интерпретирана тенденциозно от неприятеля³⁸⁵. В меморандума от 24 юни Р. Лансинг посочва, че след Сикстовата афера и споразумението в Спа през май 1918 г. вече няма никаква надежда да се разбие съюза между Хабсбургската монархия и Германия и сключване на сепаративен мир с Виена. Затова трябва да се изостави досегашната политика – освен че е безперспективна, тя е и несправедлива към потиснатите народи на Австро-Унгария. Той заявява, че САЩ вече са поели подобен ангажимент, обявявайки се за независимост на Полша и изразявайки „симпатии с националните аспирации“ на чехословаците и югославяните. САЩ не бива да се колебаят относно политиката на разделяне, тъй като Австро-Унгария е организирана на „принципа на завладяването, а не на националното самоопределение“. Освен това, декларирането на такава политика, „основаваща се на справедливия принцип, че народите имат изконното право на национално самоопределение“, ще окаже решаващо влияние за елиминирането на империята като фактор във войната. Конкретно предложение за бъдещето на Австро-Унгария Р. Лансинг формулира така: „Струва ми се, че е не само политически разумно, но и справедливо спрямо гореспоменатите народи да се обявим безусловно за независимата Полша, независима Чехия и независима южнославянска държава...“³⁸⁶ От меморандума става ясно, че *основният аргумент*, който изтъква Р. Лансинг, за промяна на американската политика спрямо Австро-Унгария, е *Сикстовата афера, а не чехословакият корпус*.

На 26 юни У. Уилсън съобщава съгласието си с меморандума на Лансинг за народите на Австро-Унгария. Той пише: „Повече не можем да подкрепяме целостта на изкуствената Австрийска империя.“³⁸⁷ Това заявление е равносилно на „смъртна присъда“ за Австро-Унгария, тъй като недвусмислено показва, че САЩ вече са изоставили идеята за запазване на Австро-Унгария и подкрепят разделянето ѝ на отделни части.

В меморандума, който Т. Масарик изпраща на държавния секретар на 26 юни, също се изреждат аргументи в полза на разделянето на Дуалистичната монархия. Той пише открито, че „Уилсън не забелязва неискреността на Австрия“. По-нататък Т. Масарик обръща внимание на факта, че заявеното намерение в съгласенската нота от 10 януари 1917 г. за освобождение на австро-унгарските народи от чужда власт си противоречи със заявлението на американския президент от декември с. г., че

САЩ не желаят да преустроят Австро-Унгарската империя. Както чешкият професор пише, У. Уилсън е не само президент, но и историк и политически лидер и „трябва да има морално право да съди не само Германия, но и Австрия“. Той определя Австрия като „антинационална и антидемократична, напълно изкуствена конгломерация от различни народи“. Меморандумът завършва със заключението: „Голяма заблуда е да се мисли, че Хабсбургите искат и могат да бъдат срещу Германия.“³⁸⁸

На 28 юни американското правителство излиза с декларация, в която се казва: „...становището на американското правителство е в смисъл, че всички славянски народи трябва да бъдат напълно освободени от австрийска и германска власт“³⁸⁹. По повод декларацията чехите и словациите в САЩ изпращат благодарствена телеграма на американското правителство на 30 юни. Като израз на своята лоялност те посочват, че ще вземат активно участие в честванията на националния празник на САЩ³⁹⁰.

По повод предстоящото честване на Деня на независимостта КОИ организира отделните имигрантски групи в САЩ да излязат с официални декларации, в които изразяват своята лоялност към новата си родина. В тази връзка създаденото в началото на юни 1918 г. към КОИ Чехословашко бюро³⁹¹ изпраща инструкции до БНС да подготви декларация от името на чехите в САЩ по случай националния празник на САЩ 4 юли. Препоръчва се в нея да се подчертае пълното сходство между американските и чешките идеали, да се изтъкне неколковековната борба на чехите срещу германците, както и някогашната чешка независимост. Декларацията трябва да бъде напълно в унисон с предстоящата реч на У. Уилсън на 4 юли и в нея да се подчертае пълната лоялност на чехите и словациите към втората им „родина“ САЩ. Декларацията трябва да бъде изпратена до всички англоезични вестници в страната, както и до Чехословашкия отдел на КОИ във Вашингтон³⁹².

На 4 юли, от името на чехите и словациите в САЩ БНС и Словашката лига издават „Тържествена декларация на чешко-словашкия народ към Републиката и Президента на Съединените американски щати“. В декларацията се заявява: „Ние, лоялните чехословаки в Америка, свеждаме глави пред паметта на вашите най-велики синове Вашингтон и Линкълн.“ Подчертава се, че надеждите за чехословашка независимост са отправени към Съединените щати, подобно на появата на „изгряващо слънце“ „след тъмната нощ на унижението“. САЩ са възприемани като втора родина, чехите и словациите обичали „тази страна – заради идеалите от 4 юли 1776 г.“ и защото идват от страна, която първа е започнала борба за „демократия и национално самоопределение“ (визира се борбата на Ян Жишка и Иржи Подебрадски срещу германците през XV в.). В заключение се заявява, че „ние, чехите и словациите в Америка... тържествено обещаваме да бъдем лоялни към правителството на Съединените щати и техния президент“³⁹³. Целта на декларацията е да се подчертае пълното сходство между американските идеали и чехословашката кауза за независимост.

Същия ден, във връзка с честването на Деня на независимостта, Удроу Уилсън произнася реч пред гроба на Вашингтон, в която изтъква четири основни цели, за които САЩ и Съглашението воюват и които ще бъдат условията за мир: 1) разрушаване на всяка световна сила, което може да застраши мира; 2) решаване на всички въпроси въз основа на свободното съгласие; 3) уважение към законите, с които се определят отношенията между цивилизованите държави; 4) създаване на международна световна организация³⁹⁴.

В отговор на речта на американския президент австро-унгарският външен министър Ищван Буриан произнася реч в средата на юли, озглавена от „Вашингтон Поуст“ „Буриан пали дулата на мира“, в която последният формулира основните насоки на външната си политика и намеква за желанието на австрийското правителство да започне мирни преговори. Той „аплодира гения на президента“, визирайки принципите, които У. Уилсън обявява на 4 юли с. г., но се изказва остро против териториалните претенции към Елзас – Лотарингия, Триест, Трентино и германските колонии, осмива като „аматьорство и повърхностност“ опитите на Антантата да реши вътрешните проблеми на Австро-Унгария. Ищван Буриан уверява Съглашението, че няма да успее да разбие „могъщия организъм“ на Австро-Унгарската монархия и да я раздели на отделни части³⁹⁵. Това заявление е ясна индикация, че Австро-Унгария остава лоялен съюзник на Германия и няма намерение да се разграничи от нея, въпреки очертаващото се поражение на Централните сили.

В декларация, публикувана в „Крисчън Сайънс Монитор“, чехите и словаците в САЩ окачествяват като „неискрена“ и противоречаща си речта на И. Буриан. На обвиненията на австро-унгарския външен министър, че Съглашението се опитва да се намеси във вътрешните работи на Хабсбургската монархия, те отговарят, че последната в опита си да застраши суверенитета на Сърбия през лятото на 1914 г. (австро-унгарският ултиматум от 25 юли 1914 г.) предизвиква избухването на войната. Чехите и словаците отхвърлят и обвиненията на Ищван Буриан, че Съглашението иска „едната половина на Австро-Унгария да изчезне, за да направи щастлива другата половина“ – никой не иска немците и унгарците да изчезнат, а да позволят на другите народи на империята да решават сами своята съдба. Освен това, като численост двата управляващи народа не представляват половината от населението, а по-малката му част. По-нататък в декларацията се заявява, че Австро-Унгария многократно е демонстрирала неспособността си да се реформира с липсата си на „гъвкавост и приспособимост към промените“. Тя е последният остатък от Средновековието в Европа, мнозинството нейни поданици желаят разпадането ѝ, а „чешко-словашкият народ“ чрез своите депутати обявява „желанието си за пълна политическа независимост“, което „не може да бъде реализирано чрез конституционни средства от страна на Австрия, а само на мирната конференция“. В заключение се заявява, че ако Антантата желае да се намеси във вътрешните работи на Австро-Унгария, то е в резултат от изявеното желание на голяма част от австро-

унгарските народи³⁹⁶. Подтекстът на декларацията е ясен – чешкият и словашкият национален въпрос не са вече само вътрешен проблем на империята, а европейски и дори световен.

Вътрешните проблеми на Хабсбургската империя се задълбочават с поредната правителствена криза във Виена – премиерът Зидлер подава оставка, като междувременно е успял да предизвика конфликт с чешките депутати, които отхвърлят идеята за административно разделение на чешките земи. На 26 юли в „Ню Йорк Таймс“ се публикуват подробности от антиавстрийската словесна канонада на чешките депутати в Австрийския парламент. Под заглавието „Чехите заплашват, че ще разделят Австрия“ вестникът цитира речта на депутата Странски: „Австрия не е държава, а вековен кошмар, призрак на тирания и нищо друго.“³⁹⁷ Тази информация убеждава американската общественост, че задграничната дейност на Т. Масарик и „вътрешната опозиция“ са двете съставни части на едно национално движение за независимост.

През август натискът върху САЩ за признаване на чехословашката независимост се засилва. Когато идва информация за признаване на ЧСНС за временно правителство от Франция³⁹⁸ през юни и от Великобритания³⁹⁹ през август, американските журналисти препоръчват САЩ да ги последват. В неделното издание на „Ню Йорк Таймс“ от 18-и с. м. в статията „Новият воюващ народ“ се отразява историческото право на чехите и словаците за независимост. Авторът на статията, към която има приложена карта на Чехия, Моравия и Словакия, причислява чехите към най-цивилизованите народи и като политически най-зрелия в Австро-Унгарската империя⁴⁰⁰. В „Балтимор нюз“ в статия, озаглавена „Австрия е обречена“, се говори за конфликта между германските и негерманските народи в Хабсбургската империя. Говорейки за неизбежното ѝ разпадане, авторът споменава плана за федерализация на премиера Хусарек като опит да се спаси империята⁴⁰¹.

На 19 август Р. Лансинг изпраща меморандум на президента за признаване на ЧСНС като съюзник на Съглашението и САЩ. Към меморандума държавният секретар прилага този на А. Пътни „Чехия де юре е избирателна монархия“, писан през първата половина на юли. В меморандума си последният добавя нови аргументи за признаването на задграничното движение на Т. Масарик. Юридическите основания за чешката независимост той формулира така: „Много векове преди избирането на Фердинанд Австрийски за чешки крал през 1526 г. Чехия е била напълно независима държава и избираема монархия. Избирането на Фердинанд за чешки крал имаше за една-единствена цел да сплоти силите на тези две страни срещу турците.“⁴⁰² А. Пътни посочва, че никога не е съществувал конституционен способ за съгласие за обединение на Чехия с Австрия, нито че чехите трябва да бъдат управлявани от Австрийския парламент, нито че чешкият трон трябва да бъде обявен за наследствен в Хабсбургската династия. Въз основа на своите правни анализи А. Пътни отправя следните препоръки към американското правителство: САЩ да обявят, че 1) смятат Чехия за независима избирателна монархия; 2) авс-

трийското правителство в чешките земи е неконституционно и узурпаторско и затова чехите имат право да му се противопоставят; 3) тъй като в Чехия де юре и де факто няма никакво правителство, САЩ признават ЧСНС за истинския представител на чешко-словашкия народ⁴⁰³.

Независимо от представените юридически аргументи, Р. Лансинг е против признаването на „чехо-словаците за независим народ“, за да не се създава прецедент, от който да се възползват югославяните. Затова той предлага два варианта: 1) чехите и словаците да се признаят за воюващ народ, т. е. заради военните им заслуги в Русия. Така ще се парират югославските аспирации и ще се избегне влошаване на отношенията с Италия; 2) въз основа на справедливите им национални аспирации⁴⁰⁴. У. Уилсън се съгласява с предложението на държавния секретар чехите и словаците да се признаят въз основа на заслугите им в Русия, а не заради справедливите им аспирации, тъй като тогава трябва да се споменат не само всички народи на Австро-Унгария, но и тези, които са част от други империи, с които САЩ са съюзници във войната.

От предложението на Р. Лансинг става ясно, че *американското правителство използва корпуса като претекст* за признаване на националните аспирации на чехи и словаки, т. е. в случая той играе ролята на „политически“ и „юридически“ аргумент.

На 30 август държавният секретар съставя официално заявление за признаване на ЧСНС за воюващо правителство, което У. Уилсън одобрява на 2 септември. На 3 септември „Правителството на Съединените щати декларира, че съществува състояние на война между чехо-словаците и Германската и Австро-Унгарската империя. То също признава Чехословашкия национален съвет за де факто воюващо правителство“⁴⁰⁵. С формулировката „правителство де факто“ американската декларация отива по-далеч от френското признание, в което ЧСНС е наречено „първообраз на бъдещото чехословашко правителство“, както и по отношение на английската декларация: „настоящ представител на бъдещото чехословашко правителство“.

В броя си от 3 септември в. „Уърлд“ пише, че с признаването на чехословашката независимост разрушаването на Австро-Унгария е предreshено. В подобен дух са и коментарите на други водещи американски вестници – „Ню Йорк Таймс“, „Крисчън Сайънс Монитор“, „Ню Йорк Херълд“, „Сън“⁴⁰⁶. Журналистът от „Вашингтон Поуст“ Айра Бенет пише на 4 септември, че признанието „ще причини сътресение в Хабсбургската империя и ще събори Хабсбургския трон“⁴⁰⁷. Макар подобни оценки да преобладават, в част от американския печат все още цари убеждението, че след войната Австро-Унгария не трябва да изчезне от картата на Европа. Някои журналисти смятат, че американската декларация от 2 септември не изключва запазването на империята във вид на федерация. Когато К. Перглер за пръв път отива в Белия дом на 9 септември в качеството си на дипломатически представител на ЧСНС, той обръща внимание на американския президент върху проавстрийските настроения на някои журналисти. Уилсън официално не декларира, че разделя

нето на Австро-Унгария е програма на американското правителство, но говори за чехословашката независимост като необратим факт⁴⁰⁸.

На 14 септември австрийското правителство призовава всички воюващи да изпратят представители в неутрална държава за „поверителни неангажиращи преговори за фундаменталните принципи на мирния договор“. Австрийското предложение, получено във Вашингтон на 16 септември следобед, се смята за „сензацията на деня“. Новината за австро-унгарската нота за мир намира място на първа страница на „Ню Йорк Таймс“: „Австрия моли за всеобщ мир.“ У. Уилсън незабавно телефонира на държавния секретар да отхвърли предложението, който същата вечер дава на журналистите отговора на американския президент: „Правителството на Съединените щати... нееднократно... е заявило при какви условия ще сключи мир...“⁴⁰⁹ Категоричният отказ да се преговаря с Хабсбургската монархия личи и от коментара на вестника: „Австро-унгарското мирно предложение е отхвърлено от Съединените щати в 68 думи половин час след получаването.“⁴¹⁰

Против запазването на Австро-Унгария се обявява и проф. Джордж Херън в писмо до президента. Според него империята повече не съществува в международно дипломатическо отношение, тъй като американското правителство е признало „Бохемия“ за независима държава, дало е подкрепата си на югославяните в борбата им за независимост, както и на движението за италианско обединение: „Да признаем, че Австро-Унгария съществува и да преговаряме с нея означава да се откажем от предишните си заявления и действия, морално и политическо отстъпление.“ Признаването на Австро-Унгария и воденето на преговори с нея означава, че германското военно поражение ще се превърне в „победоносен германски мир“⁴¹¹.

В края на същия месец Джордж Херън получава меморандум от известния австрийски професор д-р Фридрих Херц, в който се излагат доводи против раздробяването на Дунавската монархия. Сред влиятелни дворцови кръгове, армията и някои висши духовници било разпространено убеждението, че трябва незабавно да се скъса с Германия. Част от офицерството даже е убедено, че следващата война трябва да бъде срещу нея – сигурен знак за промяна в общественото мнение. Водещи австрийски вестници критикуват пангерманските среди и грешките на германската дипломация. За да бъде извършена промяната в австро-унгарската външна политика, са необходими политики с характер и опит, каквито липсват. Британската империя и Швейцария са пример как отделни народи могат да се радват на независимост в рамките на една страна, било тя империя или конфедерация. Затова авторът на меморандума не вижда причина Австро-Унгария да не продължи да съществува във вид на федерация от няколко народа. Според проф. Херц това е най-доброто решение не само за империята, но и за Европа и света. В подкрепа на това свое становище австрийският професор изтъква редица важни доводи – австро-унгарският проблем не може да бъде решен чрез механично раздробяване, тъй като това ще доведе до териториално смесване на различните народи, техните

аспирации са несъвместими, а всеки опит те да бъдат решени ще породи неизбежно недоволство и вражда сред тях. Освен това, самото съществуване на империята предотвратява донякъде преследването на националните малцинства. Не австрийското правителство потиска отделните народи, а самите те вече се потискат взаимно. В меморандума проф. Херц прави интересна съпоставка между чешкия и ирландския проблем. За разлика от ирландците, чехите имат „хоум рул“ – общинско и провинциално самоуправление, чиито права се разширяват, а централната власт има само номинален характер. Затова авторът на меморандума препоръчва федерацията като най-подходяща за Австро-Унгария и за европейския мир. В империята вече има индикации, че тази идея си пробива път, най-важната от която е, че на проф. Редлих и проф. Х. Ламаш е възложено да изработят план за новата федерация, както и нова конституция. В заключение проф. Херц посочва, че евентуалното разпадане на Австро-Унгария ще има две основни последици в международен аспект – продължителни конфликти във и между държавите – наследнички, които ще ескалират в нова война, тъй като във всяка от тях ще има национални малцинства; Германия ще се засили, тъй като над 10 милиона германци в Австрия ще се присъединят към нея. Тя ще се разшири териториално и ще „наследя“ австро-унгарското влияние в региона⁴¹².

По същото време, на 16 септември, в Карнеги Хол, Ню Йорк, потиснатите народи на Австро-Унгария създават организацията Централноевропейски съюз (ЦЕС). Идеята идва от страна на КОИ като част от пропагандата срещу Австро-Унгария. Според Х. Милър първостепенна задача на ЦЕС е да се „подготви почвата“ за създаване на Дунавска федерация, а самото му съществуване – опровержение на тезата за необходимостта от запазване на Австро-Унгария. Събранието се провежда под лозунга „Волята на народите на Австро-Унгария. Победоносно събрание на потиснатите народи от Централна Европа“. На него присъстват бившият президент У. Тафт, влиятелният сенатор Хенри Кабът Лодж, шурейт на Уилсън, посланиците на Англия, Франция и Италия. Главни оратори са Т. Масарик, полският политик И. Падеревски, председателят на Румънския национален съюз Василе Стоица и представителят на Южнославянския национален съвет Хинко Хинкович, който заявява: „Ако Австрия оцелее, значи сме загубили войната.“ Друг участник окачествява събранието като „епизод от австро-унгарската революция“⁴¹³. В писмо до Х. Милър Т. Масарик посочва, че създаването на ЦЕС има „голямо политическо значение, тъй като ще постави на преден план националните проблеми в Източна Европа“. Затова чешкият политик възлага големи надежди на новата организация – тя „ще допринесе за по-близкото сътрудничество между различните народи“ и ще подготви пътя за мирната конференция“⁴¹⁴. По предложение на И. Падеревски той е избран за председател на ЦЕС. На събранието се приема резолюция за разделянето на Австро-Унгария⁴¹⁵. Когато на 20 септември тя е представена на У. Уилсън, последният отговаря, че Австро-Унгария наподобява стара сграда, чиито стени са подпирани от стълбове, които сега трябва да бъ-

дат махнати⁴¹⁶. Това е първият случай, когато представители на 7-те подвластни народа на империята загърбват различията си и се срещат обединени от общата цел – война до края срещу общия им враг.

Няколко дни по-късно, на 27 септември 1918 г. в последната си голяма реч по време на войната, произнесена в нюйоркската Метрополитен опера, У. Уилсън недвусмислено отхвърля идеята за всякакви компромиси с Германия и Австро-Унгария: „Те ни убедиха, че не подкрепят справедливостта. Те не спазват никакви принципи и споразумения освен силата и собствените си интереси.“ Относно следвоенното устройство президентът подчертава необходимостта от създаване на Общество на народите и гаранции за справедливост в международните отношения⁴¹⁷.

Същия ден във Виена се свиква Коронен съвет и се решава да се изпрати втора нота до Вашингтон. В нея се настоява за мир въз основа на 14-те точки от 8 януари и 4-те принципа на Уилсън от 11 февруари⁴¹⁸. В същото време Карл I натоварва премиера да изработи манифест за реорганизация на империята. Унгарците обаче не споделят тези планове, тъй като в проектираните реформи в Цислейтания те виждат опасност за страната. На 10 октомври във Виена пристигат граф Шандор Векерле, граф Гюла Андраши, граф А. Апони и граф Ищван Тиса, които протестират срещу плана на Карл I за преустройство на империята⁴¹⁹. На следващия ден австро-унгарският император се среща с чешки депутати, обещавайки им да даде независимостта на Чехия, Моравия и Силезия в духа на държавноправната традиция, т. е. да реализира „алфата и омегата“ на довоенната чешка политическа програма, издигана в продължение на половин век. В замяна той иска те да покажат своята лоялност, обявявайки се в подкрепа на династията и империята. Отказът на чехите напълно обезсмисля проектирания манифест⁴²⁰.

На 11 октомври граф Андраши отива в Швейцария, за да преговаря със съглашенските дипломати, но английският и френският пълномощен министър в Берн отказват да го приемат без предложение за капитулация. Мисията му е последвана от тази на А. Тарновски, който обаче не успява да се срещне с Плезънт Стоувъл⁴²¹. На 14 октомври Джордж Херън уведомява Удроу Уилсън за пристигането на втората телеграма от Х. Ламаш, която незабавно трябва да му бъде предадена поверително. В нотата се казва, че Виена приема точка 10. Херън предупреждава У. Уилсън, че ако подкрепи целостта на Австро-Унгария след обещанията, дадени на народите, това ще се смята за предателство⁴²². Същия ден ЧСНС обявява създаването на временно правителство със седалище в Париж и започва акредитация на чешко-словашките представители в съглашенските столици⁴²³. Очевидно целта е Уилсън да бъде поставен пред свършен факт.

На 16 октомври Карл I издава манифест за реорганизация на австрийската част на империята „във федеративна държава, където всеки народ ще образува свое държавно образувание“. Същевременно императорът подчертава, че „целостта на земите на унгарската корона“ няма да бъде засегната от реформата⁴²⁴. Манифестът се появява твърде късно и обещава твърде малко. Основната му слабост е, че реорганизацията не

важи за унгарската част, тъй като, полагайки конституционната си клетва като унгарски крал в края на 1916 г., Карл I гарантира ненамеса във вътрешните работи на Транслейтания. Запазването на вътрешното статукво в унгарската част на империята означава, че словашкият въпрос (включване на словашките земи в състава на бъдеща чехословайска държава) не може да бъде решен.

По това време Т. Масарик е подготвил чехословайската Декларация за независимост с помощта на проф. Х. Милър и други американци. Той изпраща на Лансинг първия вариант на Декларацията, посочвайки, че взел решение да я публикува няколко седмици по-рано поради „неискрените обещания на австро-унгарското правителство да реорганизира империята“⁴²⁵. Целта на Декларацията е да се обезсмисли манифестът на император Карл I, обещаващ автономия на народите. По фразеология и дух тя наподобява Американската декларация за независимост⁴²⁶. В декларацията Т. Масарик отхвърля австрийските планове за федерализация на империята с аргумента, че „федерализирането на държави и народи предполага даването на свобода и демокрация“; „Нашият народ има право на пълна независимост“. Той подчертава неизпълнените обещания на хабсбургския император да признае правата на чешкия народ. Затова, „така, както нашият народ избра Хабсбургите на чешкия трон, така ще ги свали“. Относно принципите, върху които ще бъде изградена бъдещата държава, той посочва: „Приемаме американските принципи, които лансира президентът Уилсън, принципите на свободното човечество и че нито един народ не трябва да бъде управляван от правителство, което не желае. Това са принципи, които е провъзгласил Линкълн, Декларацията за независимост и Декларацията за правата на човека и гражданина.“ Посочвайки, че „нито един народ не бива да бъде принуждаван да живее под власт, която той не признава“, в декларацията чешкият лидер подчертава, че свободата е първата предпоставка за федерализация. Макар да отхвърля такава възможност в рамките на Хабсбургската империя, Масарик изразява надеждата, че народите от Централна и Източна Европа могат да се федерират, ако това бъде необходимо, след като постигнат свободата си⁴²⁷.

В писмо до американския президент от 18 октомври Т. Масарик посочва, че е принуден да публикува Декларацията заради „австрийските мирни сондажи“ и заради „псевдофедерацията, която цели да заблуди света“⁴²⁸. В спомените си той твърди, че нейното оповестяване е повлияло върху отговора на президента до Австро-Унгария: „Дадох копие от Декларацията на Лансинг, за да си осигурия одобрението на американското правителство. Желаният ефект се получи. Декларацията имаше огромен успех не само в пресата и сред общественото мнение, но и в правителствените кръгове, особено в Белия дом. Президентът Уилсън ми писа, че Декларацията дълбоко го е развълнувала.“⁴²⁹

Нито Манифестът на Карл Хабсбургски, нито Вашингтонската декларация на Т. Масарик не повлияват върху вече взетото решение от страна на У. Уилсън. Още на 7 октомври той посочва пред първия лорд на Адми-

ралтейство сър Ерик Гедес, а няколко дни по-късно и пред У. Уайзмън, че не може да приеме федерализацията на Австро-Унгария поради „няколко значими събития“ след речта от 8 януари 1918 г. – признаването на националните аспирации на чехите и словаците, както и на южнославяните. Когато У. Уайзмън предлага австро-унгарското правителство да отиде на мирната конференция с представители, които да говорят от името на различните народи в империята, Уилсън отговаря: „Ние вече сме признали Масарик, Дмовски и техните партии и в друг не можем да се вслушаме“⁴³⁰. Р. Лансинг оформя заявлението в по-официален тон: „Съединените щати признават, че съществува състояние на война между чехо-словаците и Германската и Австро-Унгарската империя и че ЧСНС е де факто воюващо правителство... Следователно президентът не може да приеме автономия за тези народи като основа за мир, а е длъжен да посочи, че не той, а те ще решат какво ще удовлетвори техните аспирации.“⁴³¹

В спомените си Т. Масарик достатъчно красноречиво описва ефекта от Уилсъновото заявление: „Отговорът на Уилсън удари Виена като светкавица. Той предизвика паника в двора и на Балхаузплац. Това беше „смъртната присъда“ за Австро-Унгария.“⁴³² Американският посланик в Швейцария добавя на 25 октомври: „Ефектът от прокламацията на императора и отговорът на президента до Австро-Унгария довърши деморализацията на страната.“⁴³³

Австрийското правителство на барон Макс фон Хусарек пада и идва това на Х. Ламап. Последният австро-унгарски външен министър Г. Андраши е син на „архитекта“ на германско-австро-унгарския съюз. Прония на съдбата, на него именно се пада ролята да разруши този близо 40-годишен съюз, искайки незабавно да сключи сепаративен мир. На 28 октомври той моли шведското правителство да изпрати на Вашингтон нота, в която се приемат американските условия за мир. Същия ден в Прага се провъзгласява чешката независимост в първия декрет на Чешкия национален комитет⁴³⁴. Два дни по-късно, на 30 октомври, Словакият национален съвет обявява съюз с чехите⁴³⁵. Техният пример е последван от хърватите, румънците и украинците.

Третата австро-унгарска нота идва във Вашингтон на 29 октомври, но е оставена без отговор от президента. На „езика на дипломатията“ това означава, че той не желае да преговаря с правителство на държава, която за него вече не съществува. Всъщност империята отдавна е „мъртва“ – нейната присъда пророчески изрича самият Франц Йосиф още в началото на войната: „Ако монархията трябва да загине, поне нека бъде достойно.“⁴³⁶

Военновременната политика на президента У. Уилсън към проблемите на Централна Европа, в частност към чехите и словаците, има двойствен характер и е обект на противоречиви оценки. От една страна, той е смятан за най-големия защитник на малките централноевропейски народи, отразено в неговите речи и мирни програми, от друга, той е най-големият привърженик на запазването на териториалната цялост на Австро-Унгария. Прямо нея американският президент избира политика, подчинена на принципа на „по-малкото“ и „необходимо зло“, т.е., ней-

ното съществуване е по-надеждно от това на независими държави, които няма да издържат на германския натиск. Затова „боготворенето“ на Уилсън като „освободител“ на малките народи е необяснимо и буди недоумение. Измамната илюзия, че Австро-Унгария може да се отърси от зависимостта си от Германия, се разбива окончателно през пролетта на 1918 г. със Сикстовата афера. Едва тогава американската политика започва да еволюира – от прохабсбургска към антихабсбургска. Така че не написаните от Т. Масарик меморандуми, нито антихабсбургската пропаганда в САЩ, а самата хабсбургска дипломация „помага“ на чехите и словациите. Чешкият професор Т. Масарик има шанса да се озове на „точното място, в точното време и при точните хора“, за да бъде обявен по-късно за „освободител“ на чехите и словациите. Бъдещият президент на Чехословакия идва в САЩ, когато политиката на американското правителство вече е започнала да еволюира в посока подкрепа на подвластните народи и разрушаване на Австро-Унгария. Не бива да се забравя и друг важен факт – американският президент и държавният секретар приемат чешкия политик не заради каузата, за която се бори, нито в качеството му на ръководител на емигрантското движение на чехите и словациите, а като специалист по руския проблем. Признавайки ЧСНС за „воюващо правителство“, американското правителство избягва неудобната и създаваща опасен прецедент формулировка „справедливи национални аспирации“, за която може да претендират и други подвластни народи.

Подкрепяйки разпадането на Хабсбургската империя, Съглашението и САЩ започват да си дават сметка за последствията от нейното изчезване – появата на държавнополитически вакуум в Централна Европа, който трудно може да бъде запълнен от новите държави. Междувоенният период доказва, че „новата“ Централна Европа на Т. Масарик и У. Уилсън не само „отказва“ да се „роди“, но и не е в състояние да изпълни отредената ѝ роля на надеждна бариера срещу търсещата реванш Германия. Симптомите се проявяват още преди свикването на Парижката мирна конференция, а „диагнозата“ ще бъде потвърдена 20 години по-късно.

БЕЛЕЖКИ

¹ May, A. *The American Epoch*. Vol. 1. 1900–1920. New Jersey, 1973.

² Папчев, А., П. Петков. САЩ и България по време на Първата световна война. С., 1983, с. 9.

³ Osusky, S. *The Secret Peace Negotiations between Vienna and Washington*. – *The Slavonic and East European Review*, IV, March 1926.

⁴ May, A. *Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917*. – In: *Festschrift fuer Heinrich Benedikt*. Wien, 1957; *Barany, G. Wilsonian Central Europe: Lansing's Contribution*. – *The Historian*, XXVIII, 1966, p. 228.

⁵ Mamatey, V. *The United States and East Central Europe 1914–1918. A Study of Wilsonian Diplomacy and Propaganda*. Princeton, 1957.

⁶ Mamatey, V. Цит. съч.; *The USA and the Dissolution of Austria-Hungary*. – *Journal of Central European Affairs*, X, October 1950.

⁷ Valiani, L. *The End of Austria-Hungary*. London, 1973.

⁸ Calder, K. *Britain and the Origins of New Europe, 1914–1918*. Cambridge, 1976; *Fest, W. Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and the British Policy, 1914–1918*. New York, 1978;

Hanák, H. The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914–1918. – *The Slavonic and East European Review*, XLVII, 1969.

⁹ Feito, F. Rekviem za Mrtvou Říši. Praha, 1998.

¹⁰ Glant, T. Through the Prism of The Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion During World War I. New York, 1998; Taraszowicz, S. American Peace Plans and the Shaping of Hungary's post World War I Borders. – In: *Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*. Eds. Bela K. Kiraly, Peter Pastor and Ivan Sanders. New York, 1982; Romsics, J. The Great Powers and the Dissolution of Austria-Hungary. – *The Hungarian Quarterly*, XLI, Autumn 2000, No 159.

¹¹ Irmanova, E. Konec starého sveta. – *Slovanský přehled*, LXXXVII, 2001, No 4.

¹² Živojinović, D. America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919. New York, 1972; The Vatican, Woodrow Wilson, and the Dissolution of the Hapsburg Monarchy 1914–1918. – *East European Quarterly*, III, 1969.

¹³ Pernes, J. Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o zachranu císařského trůnu. Brno, 1999; Galandauer, J. Karel I. Poslední český král. Praha, 2004.

¹⁴ Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy...; The War for Wilson's Ear: Austria-Hungary in Wartime American Propaganda. – *Hungarian Studies Review*, XX, Spring-Fall, 1993, No 1–2; Cornwall, M. The Undermining of Austria-Hungary. London, New York, 2000.

¹⁵ Hajková, D. Role propagandy ve válečných aktivitách T. G. Masaryka od vypuknutí války do ledna 1917. – *Historie a vojenství*, 2000, No 1, Praha.

¹⁶ Unterberger, B. The Arrest of Alice Masaryk. – *Slavic Review*, XXX, March 1974, No 1.

¹⁷ Рубинштейн, Е. Крушение Австро-Венгерской монархии. М., 1963.

¹⁸ Трайнин, И. П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М., 1947.

¹⁹ Hajek, J. S. Wilsonovská legenda v dějinách CSR. Praha, 1953.

²⁰ Петков П. САЩ, Световната война и мирната програма на президента Удроу Уилсън. – ГСУ, ИФ, 89–90, 1996–1997, С., 2000.

²¹ Пантев, А. „Специалните отношения“ между Англия и САЩ по време на Първата световна война. – История и обществознание, 1986, № 2.

²² Пантев, А., П. Петков. САЩ и България по време на Първата световна война. С., 1983; Petkov, P. The United States and Bulgaria in World War I. New York, 1991.

²³ Пантев, А. Стратегически проекти за външната политика на САЩ в края на XIX – началото на XX век. – ГСУ, ИФ, 75, 1982; Петков, П. Основни доктрини в американската външна политика в края на XVIII и началото на XIX век. – История и обществознание, 1988, № 5–6, 90–103; Нови акценти в американската външна политика от Гражданската война до Първата световна война. – История, 1996, № 3–4, 55–73.

²⁴ Unterberger, B. The United States, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia. Chapel Hill & London, 1989; Kalvoda, J. Genese Československa. Praha, 1998; Masaryk in America in 1918. – *Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas*, XXVII, 1979.

²⁵ Kalina, A. Krví a Železem dobyto československé samostatnosti. Praha, 1938; Mrazek, J. Woodrow Wilson a Americké čznání za vládu de facto. Praha. 1933.

²⁶ Pichlík, K. Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend. Praha, 1991; Poválečná Evropa v představách T. G. Masaryka v exilu. – *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slovaky a Němci*. Brno, 2000; Seton-Watson, R. W. Masaryk in England. London, 1943; Hanák, H. T. G. Masaryk's Journalistic Activity in England. – *Slavonic and East European Review*, XLII, December 1963, No 98.

²⁷ Long, J. et C. Hopkins. Document: T.G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence: An Interview in Russia on 27 June 1917. – *The Slavonic and East European Review*, LVI, January 1978.

²⁸ Kovtun, J. Masarykův triumf. Praha, 1991; Masaryk&America. Testimony of a Relationship. Washington, 1988; Benes, V. Masarykovo dílo v Americe. Praha, 1925; Kalvoda, J. Masaryk in America in 1918. – *Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas*, XXVII, 1979; Crane, S. The Crane-Masaryk Connection. – *The Czechoslovak and Central European Journal*, VIII, 1989; Svoboda, G. J. Wilson and Masaryk: The Origins and Background of Their Personal diplomacy. – *Czechoslovak and Central European Journal*, VIII, 1989; May, A. The Mid-European Union. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967.

- Zahradnické, T. Masaryk a stredo-evropska spolupráce (listopad 1917 – listopad 1918). – In: *TGM, Rusko a Evropa. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve dnech 12.–14. září 1997*. Praha, 2002.
- ²⁹ Юбилейный сборник в честь на Т. Г. Масарик. С., 1930; Вьяков, Г. Томаш Гарик Масарик (7.03.1850 – 14.09.1937). С., 1937.
- ³⁰ Баева, И. Създателят на Чехословашката република Томаш Гарик Масарик – мислител, демократ, държавник. – Минало, 1995, № 2; Готовска, Т. Т. Г. Масарик: изповестта на един наведен русофоб. – Минало, 1999, № 3; Gotovska-Henze, T. Rusko v politice T. G. Masaryka za první světové války. – In: *TGM, Rusko a Evropa...*
- ³¹ Готовска, Т. Назад към изгубения трон. С., 1996.
- ³² Beneš, V. Československá Amerika v odboji. Praha, 1931; Voska, E. Československá Amerika v revoluci. Praha, 1924.
- ³³ Odložilik, O. The Czechs. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967; Stolarik, M. Slovenski pristahovalci v Amerike a ich postojе v rokah 1885–1919. – *Historicky časopis*, XXXVII, 1989, No 6; Jakesova, E. Americki Slováci, zahraniční odboj a českoslovenka statnost (1914–1918). – In: *Historicky časopis*, XXXVII, 1989, No 5; Mamatey, V. The Slovaks and Carpatho-Ruthenians. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967;
- ³⁴ Pergler, K. Amerika a Československá nezávislost. Praha, 1926; Voska, E. V., W. Irwin. Spy and Counterspy. New York, 1940; Ryskova, S. K případu Karla Perglera. – *Český Časopis Historický*, LXXXIX, 1992, No 4.
- ³⁵ Abrash, M. War Aims Toward Austria-Hungary. – In: *Russian Diplomacy and Eastern Europe, 1914–1917*. Ed. by Alexander Dallin, New York, 1963, 78–79.
- ³⁶ Pernes, J. Pod Habsburským Orlem. Česke země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století. Praha, 2001, p. 64.
- ³⁷ Kořalka, J. The Czech Question in International Relations at the Beginning of the 20th Century. – *The Slavonic and East European Review*, XLIV, April 1970, p. 251.
- ³⁸ Готовска, Т. Русофилството и австрославизмът в чешките земи (средата на XIX-началото на XX в.). – В: *Славянската взаимност – минало и съвременност*. Славянски летомисли. Т. 1. С., 1994, с. 45.
- ³⁹ Kohn, H. Pan-Slavism. Its History and Ideology. New York, 1960, p. 75, 77.
- ⁴⁰ Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas. Wien, 1984, dok. 6, S. 92–99.
- ⁴¹ Galandauer, J. František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha, 2000, p. 192, 263–277; Kovač, D. Vývoj slovenskej otázky medzi Dohodou a Centrálnymi mocnosťami. – *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slovaky a Němci*. Brno, 2000, p. 99.
- ⁴² Kann, R. A. A History of the Habsburg Empire, 1526–1918. Los Angeles & London, 1974, p. 252.
- ⁴³ Kalvoda, J. Genese Československa, p. 22.
- ⁴⁴ Пак там, с. 22.
- ⁴⁵ Ненашева, З. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в начале XX века. Чехи, словаки и неославизм, 1898–1914. М., 1984, с. 39.
- ⁴⁶ Kalvoda, J. Genese Československa, 469–470.
- ⁴⁷ Masaryk, T. Světová revoluce. Praha, 1930, p. 28.
- ⁴⁸ Пак там, с. 5.
- ⁴⁹ R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. Documents 1906–1951. T. 1. Praha, 1995, doc. 68, p. 223–235.
- ⁵⁰ Beneš, E. Světová válka a naše revoluce. Praha, 1935, T. 3. Dokumenty, doc. 72, p. 229–234.
- ⁵¹ Křen, J. Konfliktní společenství. Praha, 1990, p. 395.
- ⁵² Abrash, M. Цит. съч., 110–112.
- ⁵³ Steed, H. W. Through Thirty Years, 1892–1922. A Personal Narrative. T. 2. London, 1925, p. 124.
- ⁵⁴ Roberts, I. History of the School of Slavonic and East European Studies, 1915–1990. London, 1991, p. 8.
- ⁵⁵ Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 37.

- ⁵⁶ Malone, G. War aims toward Germany. – In: *Russian Diplomacy and Eastern Europe...*, p. 142.
- ⁵⁷ Kerner, R. The Winning of Czechoslovak Independence. – *Foreign Affairs*, VII, January 1929, p. 314.
- ⁵⁸ Masaryk, T. Světová revoluce, p. 79.
- ⁵⁹ Използвам термините „чехословашки корпус“, „чехословашка армия“, „чехословашки контингент“, тъй като те отдавна се употребяват и са се наложили в историографията.
- ⁶⁰ Hadler, F. (Hg.). Weg von Österreich! Das Weltkriegexil von Masaryk und Benes im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918. Berlin, 1995, S. 53–55.
- ⁶¹ Barany, G. The Magyars. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967, p. 140.
- ⁶² Kelly, T. M. America's First Attempt at Intervention in East Central Europe. – *East European Quarterly*, XXIX, 1995, No 1, 2–3.
- ⁶³ Kardos, B. From Kossuth's Unknown Federalist Papers. – In: *Toward a New Central Europe. A Symposium on the Problems of the Danubian Nations*. Ed. by Fr. S. Wagner. Astor Park, 1970, p. 114.
- ⁶⁴ Major, M. American-Hungarian Relations 1918–1944. Ontario, 1991, p. 114; Morris, R. The Emerging Nations and the American Revolution. New York, 1976, 114–115.
- ⁶⁵ Пак там, 33–34.
- ⁶⁶ Paměti Kapitána Em. V. Vosky. – Jas, 1933, No. 1.
- ⁶⁷ Уткин, А. Дипломатия Вудро Вилсона. М., 1989, 17–18.
- ⁶⁸ The Papers of Woodrow Wilson. T. 1. Ed. A. Link. Princeton, 1966, 307–314 (по-нататък PWW).
- ⁶⁹ Wilson, W. The State. Elements of Historical and Practical Politics. London, 1899, p. 336.
- ⁷⁰ Пак там.
- ⁷¹ PWW, T. 27, p. 111.
- ⁷² May, A. Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917, 216–217.
- ⁷³ Bailey, T. A. Diplomatic History of the United States. New York, 1969, 565–566.
- ⁷⁴ Пак там, с. 567.
- ⁷⁵ PWW, T. 30, p. 222.
- ⁷⁶ May, A. Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917, p. 217.
- ⁷⁷ Beneš, V. Československá Amerika v odboji, 75–76.
- ⁷⁸ Пак там, с. 76.
- ⁷⁹ Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy, 107–108.
- ⁸⁰ Ludwig, E. Austria-Hungary and the War. New York, 1915, p. 188.
- ⁸¹ PWW, T. 31, p. 458–460.
- ⁸² Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy, 123–124.
- ⁸³ Пак там, с. 124.
- ⁸⁴ Пак там, с. 97.
- ⁸⁵ Link, A. Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace. Arlington Heights, 1979, p. 41.
- ⁸⁶ Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 64.
- ⁸⁷ May, A. Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917, p. 219.
- ⁸⁸ Paměti..., Jas, 1934, No 3.
- ⁸⁹ May, A. Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917, 218–219.
- ⁹⁰ Paměti..., Jas, 1934, No 14–15.
- ⁹¹ Davis, G. The „Ancona“ Affair: A Case of Preventive Diplomacy. – *Journal of Modern History*, 38, September 1966, 3, p. 267.
- ⁹² Пак там, с. 271.
- ⁹³ Пак там, с. 272.
- ⁹⁴ PWW, T. 36, p. 124.
- ⁹⁵ Verosta, S. The German Concept of Mitteleuropa, 1916–1918 and its Contemporary Critics. – The Habsburg Empire in World War I: Essays on the Intellectual, Military, Political, and Economic Aspects of the Habsburg War Effort. Ed. By R. Kann, B. Kiraly and P. Fichtner. Boulder, 1977, 204–205.
- ⁹⁶ Prokš, P. Projekt „německé“ Mitteleuropy ve válečných cílech Německa a Rakouska-Uherska (1914–1916). – *Slovanský přehled*, LXXXVIII, 2002, No 4, p. 483.

- 97 Prokš, P. Politické a vznik republiky, 1914–1918. Praha, 1998, p. 32.
- 98 Paměti..., Jas, 1935, No 35.
- 99 Miller, H. What Woodrow Wilson and America Mean to Czechoslovakia. – In: *Czechoslovakia. Twenty Years of Independence*. Los Angeles, 1940, p. 71.
- 100 Crane, S. Цит. съч., 68–80.
- 101 May, A. H. A. Miller and the Mid-European Union of 1918. – *The American Slavic and East European Review*, XVI, 1957, No 4, p. 474.
- 102 Vojenský Historický Archiv, fond Česke Národní Sdružení v Americe, kr. 1, č. 34 (но-
нататък: VHA, ČNS-Amerika).
- 103 Pichlik, K. Zahraniční odboj..., p. 55.
- 104 Beneš, V. Československá Amerika v odboji, p. 101.
- 105 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 106 Beneš, V. Československá Amerika v odboji, p. 64.
- 107 Пак там, с. 78.
- 108 Пак там, с. 98.
- 109 Paměti..., Jas, 1934, No 2.
- 110 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 111 Пак там, л. 2, 14, 17.
- 112 Immanova, E. Цит. съч., с. 425.
- 113 Mamatey, V. The Slovaks and Carpatho-Ruthenians. – In: *The Immigrants' Influence...*,
230–232.
- 114 Kovač, D. Dějiny Slovenska, Praha, 1998, p. 163.
- 115 Čapek, T. Moje Amerika. Vzpomínky a úvahy (1861–1934). Praha, 1935, p. 210.
- 116 Pichlik, K. Zahraniční odboj..., p. 57.
- 117 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 7.
- 118 Пак там, л. 11.
- 119 Пак там, л. 8.
- 120 Bielek, F. et E. Rakos. Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty. T. 1. Bratislava, 1969, p. 363.
- 121 Immanova, E. Цит. съч., 426–427.
- 122 Weg von Osterreich! S. 76.
- 123 Пак там, с. 57.
- 124 Paměti, Jas, 1934, No 1.
- 125 VHA, ČNS-Amerika, kr. 2, č. 153.
- 126 Пак там, л. 270.
- 127 Pichlik, K. Zahraniční odboj..., p. 57.
- 128 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 276.
- 129 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 95.
- 130 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 131 Pergler, K. Цит. съч., с. 17.
- 132 Ryskova, S. Цит. съч., с. 575.
- 133 Пак там.
- 134 Voska, E. V., W. Irwin. Spy and Counterspy. New York, 1940, 10–12.
- 135 Kovtun, J. Masarykův Triumf, p. 68.
- 136 Kalvoda, J. Genese Československa, p. 62.
- 137 Paměti..., Jas, 1934, No 2.
- 138 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 139 Paměti..., Jas, 1934, No 4.
- 140 Пак там, No 42.
- 141 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 17.
- 142 Glant, T. The War for Wilson's Ear, p. 34.
- 143 Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 147.
- 144 Paměti..., Jas, 1934, No 43.
- 145 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 146 Beneš, V. Československá Amerika v odboji, p. 107.
- 147 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 90.

- 148 Пак там.
- 149 Beneš, V. Československá Amerika v odboji, p. 111.
- 150 Hajkova, D. Цит. съч., с. 32.
- 151 Unterberger, B. The Arrest of Alice Masaryk, p. 99.
- 152 Kovtun, G. Masaryk & America, p. 14.
- 153 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 277.
- 154 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 91.
- 155 Unterberger, B. The Arrest of Alice Masaryk, p. 105.
- 156 Kovtun, J. Masarykův triumf, 92–93.
- 157 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 41.
- 158 Pomerance, M. The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception. – *American Journal of International Law*, LXXVI, 1976, 1–2.
- 159 Heater, D. National Self-Determination: Woodrow Wilson and His Legacy. New York, 1994, p. 30.
- 160 Пак там, 30–31.
- 161 Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 109.
- 162 Пак там, 111–112.
- 163 Pernes, J. Poslední Habsburkové..., p. 134.
- 164 Kann, R. Цит. съч., с. 490.
- 165 Гомовска, Т. Цит. съч., 19–20.
- 166 Rychlík, J. Češi a Slováci ve 20. století, 1914–1945. T. 1. Bratislava, 1997, p. 51.
- 167 Sedivý, I. Velká Británie a Tajná Mirová Jednání s Rakouskem-Uherskem ve Švýcarsku 1917/1918. – In: *První světová válka, moderní demokracie a TGM*. Praha, 1995, p. 115.
- 168 Pernes, J. Poslední Habsburkové..., 149–160; по-подробно за преговорите вж.: Keleher, E. Emperor Karl and the Sixtus Affair. – *East European Quarterly*, XXVI, June 1992, No 2, 163–184; De Manteyer. Austria's Peace Offer, 1917–1918. London, 1921.
- 169 PWW, T. 40, p. 230–231; Brunauer, E. C. Peace Proposals of December 1916/January 1917. – *Journal of Modern History*, IV, 1932, 560–561.
- 170 Kernek, S. The British Government's Reactions to President Wilson's „Peace“ Note of December 1916. – *The Historical Journal*, XIII, 1970, No 4, p. 723.
- 171 PWW, T. 40, p. 272–276.
- 172 Doerris, R. R. Imperial Berlin and Washington: New Light on Germany's Foreign Policy and America's Entry into World War I. – *Central European History*, XI, March 1978, 44–45.
- 173 PWW, T. 40, p. 247–248.
- 174 Seton-Watson, R. Цит. съч., 92–93.
- 175 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 34.
- 176 Ryskova, S. Цит. съч., с. 575.
- 177 Calder, K. J. Цит. съч., с. 106.
- 178 Beneš, E. Цит. съч. T. 1. 248–249.
- 179 Kalina, A. Цит. съч., с. 27.
- 180 Calder, K. Цит. съч., с. 106.
- 181 Fest, W. Цит. съч., с. 43.
- 182 Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Masarykův archiv, odd. II-Rakousko-Češi, kr. 264, č. 4 (по-нататък AUTGM, MA, II-Rakousko-Češi)
- 183 Lloyd George, D. War Memoirs. T. 5. Boston, 1936, p. 23.
- 184 Temperley, H. A History of the Peace Conference of Paris. T. 1. Oxford, 1969, p. 172.
- 185 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 47.
- 186 Kalina, A. Цит. съч., с. 29.
- 187 Beneš, E. Цит. съч. T. 3, док. 60.
- 188 Galandauer, J. Karel I. 134–135.
- 189 AUTGM, MA, II-Rakousko-Češi, kr. 264, č. 5.
- 190 PWW, T. 40, p. 56–58; за пълния текст на меморандума вж. Seton-Watson, R. Цит. съч., 153–202.
- 191 VHA, ČNS-Amerika, kr. 1, č. 25.
- 192 Kovtun, G. Masaryk & America, p. 18.

- 193 AUTGM, MA, II-Rakousko-češi, kr. 264, č. 5.
- 194 PWW, T. 40, p. 533-539.
- 195 Documents and Statements..., doc. 11, p. 24-30.
- 196 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 242.
- 197 Пак там.
- 198 Kovtun, G. Masaryk & America, 18-19.
- 199 Gamble, R. Savior nation: Woodrow Wilson and the Gospel of Service. - *Humanitas*, XIV, 2001, No 1, p. 6.
- 200 Пак там, 86-89.
- 201 Pernes, J. Poslední Habsburkové, p. 147.
- 202 Kalina, A. Цит. съч., с. 31.
- 203 PWW, T. 41, p. 129-130.
- 204 Czernin, O. In the World War. London, Toronto, New York and Melbourne, 1919, p. 131.
- 205 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., 67-68.
- 206 Hendrick, B. The Life and Letters of Walter Hines Page. T. 3. New York, 1925, 366-372.
- 207 PWW, T. 41, p. 267-268.
- 208 Пак там, 398-399.
- 209 В нея Германия предлага на Мексико да сключи нападателен съюз с Централните сили.
- 210 Pichlik, K. Poválečná Evropa..., p. 59.
- 211 Kalvoda, J. Genese Československa, 158-161.
- 212 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 237.
- 213 Пак там, к. 2, л. 91, 93, 96, 98, 100, 118, 120, 121, 123.
- 214 Пак там, 145.
- 215 Пак там, л. 89, 99, 101, 103, 105, 124, 125.
- 216 Documents and Statements, doc. 13, p. 41-42.
- 217 Пантев, А., П. Петков. САЩ и България по време на Първата световна война..., с. 66.
- 218 Glant, T. The War for Wilson's Ear, 37-38.
- 219 Трани, Ю., Д. Дзюис. Первая холодная война. Наследие Вудро Вильсона в советско-американских отношениях. М., 2002, с. 82, 85. Йоффе, А. Миссия Рута в России в 1917 году. - *Вопросы истории*, 1958, № 9, 87-100. Мисията показва американското единство по време на войната и способността на У. Уилсън да поставя държавните интереси над партийните (И. Рут е от Републиканската партия).
- 220 Long, J. W. et C. H. Hopkins. Document: T. G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence: An Interview in Russia on 27 June 1917. - In: *Slavonic and East European Review*, LVI, January 1978, 91-94.
- 221 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 91.
- 222 Pernes, J. Poslední Habsburkové, p. 157.
- 223 Пантев, А. „Специалните отношения“ между Англия и САЩ..., с. 59.
- 224 Kalvoda, J. Genese Československa, p. 155.
- 225 Romsics, I. Цит. съч., с. 5.
- 226 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 108.
- 227 Пак там, с. 109.
- 228 Barany, G. Wilsonian Central Europe: Lansing's Contribution. - *The Historian*, XXVIII, 1966, p. 228.
- 229 Mrázek, J. Цит. съч., 13-14.
- 230 Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 145.
- 231 VHA, ČNS-Amerika, kr. 2, č. 132.
- 232 Пак там, к. 1, л. 30.
- 233 Пак там, л. 34.
- 234 Mamatey, V. The Role of President Wilson in the Foundation of Czechoslovakia. - In: *Czechoslovakia Past and Present*. T. 1. Ed. by M. Rechcigl. Hague, 1968, p. 21.
- 235 Paměti, Jas, 1935, No. 3.
- 236 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 243.

- 237 Pergler, K. Цит. съч., с. 54.
- 238 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 29.
- 239 Пак там.
- 240 Pichlik, K. Zahraniční odboj..., p. 228.
- 241 Pergler, K. Цит. съч., с. 59.
- 242 Unterberger, B. The United States, Revolutionary Russia..., p. 49.
- 243 Galandauer, J. Bitva u Zborova. Česká legenda. Praha, 2002, p. 7, 82–83.
- 244 Kovtun, G. Masaryk & America, p. 19.
- 245 Pichlik, K. Zahraniční odboj..., p. 227.
- 246 Holotik, L. Štefanikovská legenda a vznik ČSR. Bratislava, 1958, 194–196.
- 247 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 278.
- 248 Пак там.
- 249 Пак там, к. 3, л. 226.
- 250 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., 129–132.
- 251 Kalvoda, J. Genese Československa, 174–175.
- 252 Пак там.
- 253 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 232.
- 254 Voska, E., W. Irwin. Цит. съч., с. 214.
- 255 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 232.
- 256 Austria's Peace Offer, 219–220.
- 257 Documents and Statements..., doc. 18, p. 47–50.
- 258 PWV, T. 41, p. 39–40.
- 259 Documents and Statements..., doc. 19, p. 50–52; Tumulty, J. Woodrow Wilson as I Know Him. Garden City, New York, Toronto, 1921, 281–284.
- 260 Beneš, E. Цит. съч. Т. 3. док. 98, 309–310.
- 261 Unterberger, B. The United States, Revolutionary Russia..., 62–63.
- 262 Kalvoda, J. Genese Československa, p. 187. Й. Калвода е американски гражданин от чешки произход.
- 263 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Supplement 1. The World War. T. 1. Washington, 1933, 28–31 (по-нататък FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1).
- 264 The Lansing Papers, 73–85.
- 265 Fejo, F. Цит. съч., 180–181.
- 266 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 154.
- 267 Пак там, с. 157.
- 268 Glantz, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 166.
- 269 Documents and Statements..., doc. 34, p. 89–96.
- 270 Mamatey, V. The United States and East Central Europe..., p. 161.
- 271 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 278.
- 272 Пак там, л. 264.
- 273 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 98.
- 274 Пак там, 98–99.
- 275 Kovtun, G. Masaryk & America, 55–56.
- 276 Петков П. САЩ, Първата световна война и мирната програма на Удроу Уилсън, с. 135.
- 277 Документы внешней политики СССР. М., 1957, док. 33, 60–61.
- 278 Heater, D. Цит. съч., с. 36.
- 279 Woodward, L. Great Britain and the War of 1914–1918. London, 1967, p. 41; за речта на Лойд Джордж вж. по-подробно: Woodward, D. The Origins and Intent of David Lloyd George's January 5 War Aims Speech. – The Historian, XXXIV, November 1971, 22–39.
- 280 Documents and Statements..., doc. 39, p. 108–115.
- 281 Gelfand, L. The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919. New Haven, London, 1963, 26–27.
- 282 Glantz, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., p. 206.
- 283 Svoboda, G. Robert J. Kerner and the US Conception of Czechoslovak Independence – In: T.G. Masaryk (1850–1937). Statesman and Cultural Force. T. 3. London, 1989, p. 44.

- 284 Svoboda, G. Wilson and Masaryk: The Origins and Background of Their Personal diplomacy. – *The Czechoslovak and Central European Journal*, XVIII, 1989, 57.
- 285 Papers relating to the Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference, 1919. T. 1. Washington, DC, 1942, p. 85 (по-нататък: FRUS, PPC, 1919).
- 286 Svoboda, G. Robert J. Kerner..., p. 46.
- 287 Glantz, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy..., 215–216.
- 288 FRUS, PPC, 1919, T. 1, p. 41–53.
- 289 Baker, R. S. Woodrow Wilson and World Settlement. T. 3. New York, 1922, p. 28.
- 290 Barany, G. A Note on the Origin of Wilson's Point 10: The Meinl Mission and the Department of State, 1917–1918. – *Journal of Central European Affairs*, XXIII, July 1963, 219–222.
- 291 Пак там, с. 219.
- 292 Пак там, 220–221.
- 293 Пак там, с. 40.
- 294 PWW, T. 46, p. 78.
- 295 Пак там, с. 83.
- 296 Пак там, с. 149.
- 297 Пак там.
- 298 Пак там, с. 86.
- 299 Živojinovic, D. America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919. New York, 1972, p. 139.
- 300 Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Herron Papers: Czecho-Slovakia, Doc. I.
- 301 Svoboda, G. Robert J. Kerner..., p. 48.
- 302 Пак там, с. 49.
- 303 Odložilik, O. Цит. съч., с. 204.
- 304 Kovtun, J. Masarykův Triumf, p. 99.
- 305 Tarasovicz, S. Цит. съч., 234–235.
- 306 Пак там, с. 235.
- 307 Documents and Statements..., doc. 42, p. 122–125.
- 308 PWW, T. 46, p. 172–173.
- 309 Masaryk, T. Цит. съч., с. 376.
- 310 Benedikt, H. Die Friedensaktion der Meinlgruppe 1917/1918. Graz, Köln, 1962, S. 144–146.
- 311 Osusky, S. The Secret Peace Negotiations between Vienna and Washington. – *The Slavonic and East European Review*, IV, March 1926, 657–658.
- 312 Herron Papers: Austria I, Doc. IV; Herron, G. Heinrich Lammasch's Suggestion for Peace in Bern. – In: *Heinrich Lammasch, seine Aufzeichnungen, sein Wirken und seine Politik*. (Hrsg. von M. Lammasch, H. Sperl). Wien, Leipzig, 1922, S. 186–193.
- 313 PWW, T. 46, p. 315–316.
- 314 Documents and Statements..., doc. 45, p. 134–139.
- 315 Feito, F. Цит. съч., приложение VII, 276–277.
- 316 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Lansing Papers 1914–1920. T. 2. Washington, 1938–1940, p. 109 (по-нататък: The Lansing Papers).
- 317 Paměti..., Jas, 1935, No 34–35.
- 318 Jeszensky, G. British Policy towards Central Europe, 1914–1918. – *20th Century Hungary and the Great Powers*. New York, 1995, p. 60.
- 319 Benedikt, H. Цит. съч., 247–248.
- 320 Пак там, док. XIX.
- 321 Пак там, док. XLIII.
- 322 Documents and Statements..., doc. 53, p. 174–183.
- 323 Пак там, 30–41.
- 324 Austria's Peace Offer, p. 287.
- 325 Galandauer, J. Karel I..., 232–233.
- 326 Rothwell, V. H. British War Aims and Peace Diplomacy 1914–1918. Oxford, 1971, p. 222.
- 327 Galandauer, J. Karel I..., p. 234.

- 328 Herron Papers, Austria, Doc. XXIX.
- 329 Пак там, док. XXIII.
- 330 Пак там.
- 331 Пак там, док. XXV.
- 332 Cornwall, M. Цит. съч., с. 195.
- 333 Campbell, S. The Secrets of Crewe House. London, 1947, 25–27.
- 334 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 30.
- 335 FRUS, 1918, WW I, Suppl. 1, p. 803.
- 336 Mamatey, V. The USA and the Dissolution of Austria-Hungary. – *Journal of Central European Affairs*, X, October 1950, 261–262.
- 337 Herron Papers, Austria, doc. XXV.
- 338 Galandauer, J. Karel I., p. 234.
- 339 Cornwall, M. Цит. съч., с. 222.
- 340 Svoboda, G. J. Wilson and Masaryk..., p. 62.
- 341 Seton-Watson, H. The Making of A New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary. Seattle, 1981, p. 284.
- 342 Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy, p. 191, 194.
- 343 Paměti..., Jas, 1935, No 35.
- 344 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 31.
- 345 Пак там.
- 346 AUTGM, MA, II-Rakousko-Češi, kr. 264, č. 6.
- 347 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 31.
- 348 PWW, T. 47, p. 589–591.
- 349 Glant, T. Through the Prism of the Habsburg Monarchy, p. 210.
- 350 Fejto, F. Цит. съч., с. 116.
- 351 Pergler, K. Цит. съч., 123–129.
- 352 The Lansing Papers, T. 2, 126–128.
- 353 FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, T. 1, p. 809–810.
- 354 The Lansing Papers, T. 2, p. 129.
- 355 FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, T. 1, p. 808–809.
- 356 VHA, ČNS-Amerika, kr. 3, č. 251.
- 357 Documents and Statements..., doc. 57, p. 191.
- 358 PWW, T. 48, p. 205–206.
- 359 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, č. 23.
- 360 Kovtun, J. Masarykův triumf, p. 206.
- 361 AUTGM, MA, II-Rakousko-Češi, kr. 264, č. 6.
- 362 Kovtun, J. Masarykův Triumf, p. 16.
- 363 Seton-Watson, R. W. Цит. съч., 103–108.
- 364 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 23.
- 365 Kovtun, G. Masaryk's New Europe: A History and the Purpose of the Book. – *Czechoslovak and Central European Journal*, VIII, 1989, No 1–2, p. 81.
- 366 Masaryk, T. Nová Evropa, p. 34.
- 367 Пак там.
- 368 Dokumenty Československé zahraniční politiky. Praha, 1994, doc. 41, p. 123.
- 369 PWW, T. 46, p. 590–591.
- 370 Dokumenty Československé zahraniční politiky, doc. 22, 81–83.
- 371 Пак там, с. 211.
- 372 Kalvoda, J. Masaryk in America in 1918. – *Jahrbuecher fuer Geschichte Oestereuropas*, XXVII, 1979, p. 88.
- 373 Crane, S. Цит. съч., с. 72.
- 374 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 27.
- 375 Kisch, G. Documents. Woodrow Wilson and the Independence of Small Nations in Central Europe. – *Journal of Modern History*, XIX, 1947, 237–238.
- 376 AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 29.

- ³⁷⁷ Long, J. W. et C. H. Hopkins. Document: T. G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence: An Interview in Russia on 27 June 1917. – *Slavonic and East European Review*, LVI, January 1978, p. 96.
- ³⁷⁸ Masaryk, T. Цит. съч., с. 379.
- ³⁷⁹ Crane, S. Цит. съч., с. 72.
- ³⁸⁰ Masaryk, T. G. Světová Revoluce, 366–375.
- ³⁸¹ Kovtun, G. Masaryk & America, p. 57.
- ³⁸² Пак там, с. 57.
- ³⁸³ Kovtun, J. Masarykuv triumf, p. 213.
- ³⁸⁴ FRUS, 1918, Russia, T. 2, 287–290.
- ³⁸⁵ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 27.
- ³⁸⁶ PWW, T. 48, p. 435–437.
- ³⁸⁷ Пак там.
- ³⁸⁸ Dokumenty Československé Zahraniční Politiky, doc. 52, p. 138–139.
- ³⁸⁹ PWW, T. 48, p. 437.
- ³⁹⁰ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 23.
- ³⁹¹ VHA, ČNS-Amerika, kr. 2, č. 178.
- ³⁹² Пак там.
- ³⁹³ Пак там, к. 3, л. 279.
- ³⁹⁴ FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, p. 268–271.
- ³⁹⁵ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 31.
- ³⁹⁶ Пак там.
- ³⁹⁷ Kovtun, J. Masarykuv Triumf, p. 234.
- ³⁹⁸ Dokumenty Československé Zahraniční Politiky, doc. 54, p. 142. – Френското правителство признава ЧСНС „за върховен орган, изразяващ интересите на народа, и като първообраз на бъдещото чехословашко правителство“.
- ³⁹⁹ Dokumenty Československé Zahraniční Politiky, doc. 88, p. 201 – „Великобритания... признава чехословашките войски за съюзническа армия, която води справедлива война срещу Австро-Унгария и Германия. Великобритания също така признава на ЧСНС ролята на върховен орган на чехословашките национални интереси и представител на бъдещото чехословашко правителство.“
- ⁴⁰⁰ Kovtun, J. Masarykuv Triumf, p. 277.
- ⁴⁰¹ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 310, sl. 5.
- ⁴⁰² Mamatey, V. Documents: The United States Recognition of the Czechoslovak National Council of Paris (September 3, 1918). – *Journal of Central European Affairs*, XIII, April 1953, No 1, p. 50.
- ⁴⁰³ Пак там.
- ⁴⁰⁴ The Lansing Papers. T. 2, 139–141.
- ⁴⁰⁵ Dokumenty Československé Zahraniční Politiky, doc. 104, p. 246.
- ⁴⁰⁶ Živojinovic, D. America, Italy and the Birth of Yugoslavia, p. 151.
- ⁴⁰⁷ Kovtun, J. Masarykuv Triumf, p. 307.
- ⁴⁰⁸ Pergler, K. Цит. съч., с. 44.
- ⁴⁰⁹ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 313, č. 27.
- ⁴¹⁰ Пак там.
- ⁴¹¹ Herron papers, Austria, doc. XXXIII.
- ⁴¹² Пак там, док. XXXVII.
- ⁴¹³ May, A. The Mid-European Union. – In: *The Immigrants' Influence...*, 256–257.
- ⁴¹⁴ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 23.
- ⁴¹⁵ Zahradnicek, T. Цит. съч., 252–253; May, A. The Mid-European Union. – In: *The Immigrants' Influence*, 259.
- ⁴¹⁶ Mamatey, V. Masaryk and Wilson: a Contribution to the Study of Their Relations. – In: T. G. Masaryk (1850–1937). Thinker and Critic. Vol. 2. Ed. By Robert B. Pynsent, p. 194.
- ⁴¹⁷ FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, T.1, p. 316–321.
- ⁴¹⁸ Živojinovic, D. The Vatican..., p. 53.
- ⁴¹⁹ Pernes, J. Poslední Habsburskové, p. 183.

- ⁴²⁰ Пак там, с. 184.
- ⁴²¹ FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, T. 1, p. 369.
- ⁴²² Osusky, S. Цит. съч., с. 668.
- ⁴²³ Irmanova, E. Maďarsko a Versailleský mírový systém. Ústí nad Labem, 2002, p. 78.
- ⁴²⁴ Пак там, 76-77.
- ⁴²⁵ Dokumenty Československé zahraniční politiky, doc. 151, p. 314.
- ⁴²⁶ Morris, R. The Emerging Nations and the American Revolution. New York, 1970, p. 125.
- ⁴²⁷ Dokumenty Československé zahraniční politiky, doc. 155, p. 317-320.
- ⁴²⁸ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 25.
- ⁴²⁹ Masaryk, T. Světová revoluce, p. 365.
- ⁴³⁰ Krizman, B. Цит. съч., с. 109.
- ⁴³¹ Documents and Statements..., doc. 78, p. 252-253.
- ⁴³² Masaryk, T. Цит. съч., с. 381.
- ⁴³³ Živojinovic, D. America, Italy and the Birth of Yugoslavia, p. 155.
- ⁴³⁴ Dokumenty Československé zahraniční politiky, doc. 170, p. 332-333.
- ⁴³⁵ Пак там, док. 183, с. 347-348.
- ⁴³⁶ Гомоевска, Т. Цит. съч., с. 18.

ЛИТЕРАТУРА

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ

Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AUTGM), Masarykův archiv (MA):
 odd. II-Rakousko-Cesí.
 odd. XV – Amerika.
 Vojenský Historický Archiv, fond České Národní Sdružení v Americe.
 Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Herron Papers: Austria.

ПУБЛИКУВАНИ ДОКУМЕНТИ

- Документы внешней политики СССР. М., 1957.
- Baker, R. S. Woodrow Wilson and World Settlement. T. 3. New York, 1922.
- Benes, E. Světová válka a naše revoluce. T. 3. Dokumenty. Praha, 1935.
- Bielek, F. et E. Rakos. Slovenské vystahovalectvo. T. 3. Dokumenty. Bratislava, 1969.
- Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas. Wien, 1984.
- Documents and Statements Relating to Peace Proposals and War Aims (December 1916 – November 1918). London, New York, 1919.
- Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha, 1994.
- Hadler, F. (Hg.). Weg von Österreich! Das Weltkriegexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918. Berlin, 1995.
- R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. T. 1. Documents 1906-1951. Praha, 1995.
- The Papers of Woodrow Wilson. Ed. A. Link. T. 1, 27, 40, 41, 46, 48. Princeton, 1966.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Lansing Papers 1914-1920. T. 2. Washington, 1938-1940.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918, Supplement 1, The World War. T. 1. Washington, 1933.
- Papers relating to the Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference, 1919. Washington, DC, 1942.

МЕМОАРИ

- Beneš, E. Světová válka a naše revoluce. T. 1-2. Praha, 1935.
- Čapek, T. Moje Amerika. Vzpomínky a úvahy (1861-1934). Praha, 1935.
- Czernin, O. In the World War. London, Toronto, New York and Melbourne, 1919.

- Lloyd George, D. War Memoirs. T. 5. Boston, 1936.
 Masaryk, T. Světová revoluce. Praha, 1930.
 „Paměti Kapitána Em. V. Vosky“, „Jas“, 1933–1934.
 Steed, H. W. Through Thirty Years, 1892–1922. A Personal Narrative. T. 2. London, 1925.

МОНОГРАФИИ

- Вяков, Г. Томаш Гарик Масарик (7.03.1850 – 14.09.1937). С., 1937.
 Готовска, Т. Назад към изгубения трон. С., 1996.
 Ненашева, З. Идеино-политическа борба в Чехии и Словакии в начале XX века. Чехи, словаки и неославизм, 1898–1914. М., 1984.
 Пантев, А., П. Петков. САЩ и България в годините на Първата световна война. С., 1983.
 Рубинцев, Е. Крушение Австро-Венгерской монархии. М., 1963.
 Трайнин, И. П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М., 1947.
 Benedikt, H. Die Friedensaktion Der Meinlgruppe 1917/1918. Graz, Köln, 1962.
 Benes, V. Masarykovo dílo v Americe. Praha, 1925.
 Beneš, V. Československa Amerika v odboji. Praha, 1931.
 Calder, K. Britain and the Origins of New Europe, 1914–1918.
 Cornwall, M. The Undermining of Austria-Hungary. London, New York, 2000.
 De Manteyer (ed.). Austria's Peace Offer, 1917–1918. London, 1921.
 Feito, F. Rekviem za Mrtvou Říši. Praha, 1998.
 Fest, W. Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and the British Policy, 1914–1918. New York, 1978.
 Galandauer, J. František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha, 2000.
 Galandauer, J. Karel I. Poslední český král. Praha, 2004.
 Gelfand, L. E. The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919. London, 1963.
 Glantz, T. Through the Prism of The Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion During World War I. New York, 1998.
 Hajek, J. Wilsonovská legenda v dějinách ČSR. Praha, 1953.
 Heater, D. National Self-Determination: Woodrow Wilson and His Legacy. New York, 1994.
 Hendrick, B. J. (ed.) The Life and Letters of Walter Hines Page. T. 3. New York, 1925.
 Irmanova, E. Maďarsko a Versailleský mírový systém. Ústí nad Labem, 2002.
 Kalvoda, J. Genese Československa. Praha, 1998.
 Kalina, A. Krví a železem dobyto československé samostatnosti. Praha, 1938.
 Kann, R. A History of the Habsburg Empire, 1526–1918. Los Angeles, London, 1974.
 Kovau, D. Dějiny Slovenska. Praha, 1998.
 Kovtun, J. Masaryk & America. Testimony of a Relationship. Washington, 1988.
 Kovtun, J. Masarykův triumf. Praha, 1991.
 Link, A. Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace. Arlington Heights, 1979.
 Ludwig, E. Austria-Hungary and the War. New York, 1915.
 Major, M. American Hungarian Relations 1918–1944. Ontario, 1991.
 Mamatey, V. The United States and East Central Europe 1914–1918. A Study of Wilsonian Diplomacy and Propaganda. Princeton, 1957.
 Morris, R. The Emerging Nations and the American Revolution. New York, 1970.
 Mrázek, J. Woodrow Wilson a Americké uznání za vládu de facto. Praha, 1933.
 Pergler, K. Amerika a československá nezávislost. Praha, 1926.
 Pernes, J. Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a Snahy o Zachranu Císařského Trůnu. Brno, 1999.
 Pernes, J. Pod Habsburským Orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století. Praha, 2001.
 Petkov, P. The United States and Bulgaria in World War I. New York, 1991.
 Pichlík, K. Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend. Praha, 1991.
 Proks, P. Politikové a vznik republiky, 1914–1918, Praha, 1998.

- Roberts, I. History of the School of Slavonic and East European Studies, 1915–1990. London, 1991.
- Rothwell, V. British War Aims and Peace Diplomacy 1914–1918. Oxford, 1971.
- Rychlík, J. Češi a Slováci ve 20. století, 1914–1945. T. 1. Bratislava, 1997.
- Seton-Watson, H. The Making of A New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary. Seattle, 1981.
- Seton-Watson, R. W. Masaryk in England. London, 1943.
- Seymour, C. The Intimate papers of Colonel House. T. 2. Boston, New York, 1926–1928.
- Stuart, C. Secrets of Crewe House: The Story of a Famous Campaign. London, 1920.
- Temperley, H. A History of the Peace Conference of Paris. T. 1. Oxford, 1969.
- Tumulty, J. Woodrow Wilson as I Know Him. Garden City, New York, Toronto, 1921.
- Unterberger, B. The United States, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia. Chapel Hill, London, 1989.
- Valiani, L. The End of Austria-Hungary. London, 1973.
- Voska, E. Československá Amerika v revoluci. Praha, 1924.
- Voska, E. V., W. Irwin. Spy and Counterspy. New York, 1940.
- Woodward, L. Great Britain and the War of 1914–1918. London, 1967.
- Wilson, W. The State. Elements of Historical and Practical Politics. London, 1899.
- Zivojinovic, D. America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919. New York, 1972.

СТАТИИ

- Баева, И. Създателят на Чехословашката република Томаш Гарик Масарик – мислител, демократ, държавник. – Минало, 1995, № 2.
- Петков П. „САЩ, Световната война и мирната програма на президента Удроу Уилсън“. – ГСУ, ИФ, 89–90, 1996–1997, С., 2000.
- Пантев, А. „Специалните отношения“ между Англия и САЩ по време на Първата световна война. – История и обществознание, 1986, № 2.
- Пантев, А. Стратегически проекти за външната политика на САЩ в края на XIX – началото на XX век. – ГСУ, ИФ, 75, 1982.
- Петков, П. Нови акценти в американската външна политика от Гражданската война до Първата световна война. – История, 1996, № 3–4.
- Петков, П. Основни доктрини в американската външна политика в края на XVIII и началото на XIX век. – История и обществознание, 1988, № 5–6.
- Петков, П. САЩ, Световната война и мирната програма на президента Удроу Уилсън. – ГСУ, ИФ, 89–90, 1996–1997, С., 2000.
- Abrash, M. War Aims Toward Austria-Hungary. – In: *Russian Diplomacy and Eastern Europe, 1914–1917*. Ed. by Alexander Dallin, New York, 1963.
- Barany, G. The Magyars. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967.
- Barany, G. Wilsonian Central Europe: Lansing's Contribution. – *The Historian*, XX, 1966.
- Brunauer, E. Peace Proposals of December 1916/January 1917. – *Journal of Modern History*, IV, 1932.
- Crane, S. The Crane-Masaryk Connection. – *The Czechoslovak and Central European Journal*, VIII, 1989.
- Davis, G. The „Ancona“ Affair: A Case of Preventive Diplomacy. – *Journal of Modern History*, XXXVIII, September 1966, No 3.
- Doerris, R. Imperial Berlin and Washington: New Light on Germany's Foreign Policy and America's Entry into World War I. – *Central European History*, XI, March 1978, No 1.
- Glant, T. The War for Wilson's Ear: Austria-Hungary in Wartime American Propaganda. – *Hungarian Studies Review*, XX, Spring-Fall 1993, No 1–2.
- Hájková, D. Role propagandy ve válečných aktivitách T. G. Masaryka od vypuknutí války do ledna 1917. – *Historie a vojenství*, 1, 2000, Praha.

- Hanak, H. The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914–1918. – *The Slavonic and East European Review*, XLVII, 1969.
- Herron, G. „Heinrich Lammasch's Suggestion for Peace in Bern.“ – In: *Heinrich Lammasch, seine Aufzeichnungen, sein Wirken und seine Politik*. (Hrsg. von M. Lammasch, H. Sperl). Wien, Leipzig, 1922.
- Irmanova, E. Konec starého světa. – *Slovanský přehled*, LXXXVII, 2001, No 4.
- Kalvoda, J. Masaryk in America in 1918. – *Jahrbuecher fuer Geschichte Ostenwopas*, XXVII, 1979.
- Keleher, E. „Emperor Karl and the Sixtus Affair“. – *East European Quarterly*, XXVI, June 1992, No 2.
- Kemer, R. The Winning of Czechoslovak Independence. – *Foreign Affairs*, VII, January 1929.
- Kisch, G. Documents. Woodrow Wilson and the Independence of Small Nations in Central Europe. – *Journal of Modern History*, 1947, No 1.
- Koralka, J. The Czech Question in International Relations at the Beginning of the 20th Century. – *The Slavonic and East European Review*, XLVIII, April 1970.
- Kovač, D. Vývoj slovenskej otázky medzi Dohodou a Centrálnymi mocnosťami. – In: *První světová válka a vztahy mezi čechy, Slovaky a Němci*. Brno, 2000.
- Krizman, B. Austro-Hungarian diplomacy before the Collapse of the Empire. – *Journal of Contemporary History*, IV, 1969, No 2.
- Křen, J. Konfliktní společenství. Praha, 1990.
- Long, J. et C. Hopkins. Document: T. G. Masaryk and the Strategy of Czechoslovak Independence: An Interview in Russia on 27 June 1917. – *The Slavonic and East European Review*, LVI, January 1978.
- Malone, G. War aims toward Germany. – In: *Russian Diplomacy and Eastern Europe, 1914–1917*. Ed. by Alexander Dallin, New York, 1963.
- Mamatey, V. Documents: The United States Recognition of the Czechoslovak National Council of Paris (September 3, 1918). – *Journal of Central European Affairs*, XIII, April 1953, No 1.
- Mamatey, V. Masaryk and Wilson: a Contribution to the Study of Their Relations. – In: *T. G. Masaryk (1850–1937). Thinker and Critic*, T. 2, Ed. by Robert B. Pynsent.
- Mamatey, V. The Role of President Wilson in the Foundation of Czechoslovakia. – In: *Czechoslovakia Past and Present*, T. 1, ed. Miloslav Rechcigl, Hague, 1968.
- Mamatey, V. The Slovaks and Carpatho-Ruthenians. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967.
- Mamatey, V. The USA and the Dissolution of Austria-Hungary. – *Journal of Central European Affairs*, X, October 1950.
- May, A. R. W. Seton-Watson and British Anti-Habsburg Sentiment. – *The American Slavic and East European Review* XX, February 1961.
- May, A. The Mid-European Union. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967.
- May, A. Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917. – In: *Festschrift für Heinrich Benedikt*. Wien, 1957.
- Miller, H. What Woodrow Wilson and America Mean to Czechoslovakia. – In: *Czechoslovakia. Twenty Years of Independence*. Los Angeles, 1940.
- Odložilik, O. The Czechs. – In: *The Immigrants' Influence on Wilsonian Peace Policies*. Louisville, 1967.
- Osusky, S. The Secret Peace Negotiations between Vienna and Washington. – *The Slavonic and East European Review*, IV, March 1926.
- Pichlik, K. Poválečná Evropa v představách T. G. Masaryka v exilu. – *První světová válka a vztahy mezi čechy, Slovaky a Němci*. Brno, 2000.
- Pomerance, M. The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception. – *The American Journal of International Law*, LXXVI, 1976.
- Romsics, I. The Great Powers and the Dissolution of Austria-Hungary. – *The Hungarian Quarterly*, XLI, Autumn 2000, No 159.
- Ryskova, S. K případu Karla Perglera. – *Český časopis Historický*, LXXXX, 1992.

- Šedivý, J. „Velká Británie a Tájná Mirová Jednání s Rakouskem-Uherskem ve Svycarsku 1917/1918.“ – In: *První Svetová Válka, Moderní Demokracie a TGM*. Praha, 1995.
- Svoboda, G. J. Robert J. Kerner and the US Conception of Czechoslovak Independence. – In: *J. G. Masaryk (1850–1937). Statesman and Cultural Force*. T. 3. London, 1989.
- Svoboda, G. J. Wilson and Masaryk: The Origins and Background of Their Personal diplomacy. – *Czechoslovak and Central European Journal*, VIII, 1989.
- Taraszovicz, S. American Peace Plans and the Shaping of Hungary's post World War I Borders. – In: *War and Society in East Central Europe*. T. 6. *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*. eds. Bela K. Kiraly, Peter Pastor, and Ivan Sanders, New York, 1982.
- Unterberger, B. The Arrest of Alice Masaryk. – *Slavic Review*, XXX, March 1974, No 1.
- Woodward, D. S. The Origins and Intent of David Lloyd George's January 5 War Aims Speech. – *The Historian*, XXXIV, November 1971.
- Zivojinovic, D. The Vatican, Woodrow Wilson, and the Dissolution of the Hapsburg Monarchy 1914–1918. – *East European Quarterly*, III, 1969.